

	Sayfa
GİRİŞ	1
I – AVRUPA’NIN BÜTÜNLEŞME SERÜVENİ	3
A) Avrupa Birliği Nedir?	3
B) AB’nin Tarihsel Gelişimi	6
C) AB’nin Geleceği Tartışması	31
II – İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ERTESİ DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI	35
III - TÜRKİYE’NİN AET’YE BAKIŞINI BİÇİMLENDİREN ETKENLER	48
IV - AET’NİN TÜRKİYE’YE BAKIŞINI BİÇİMLENDİREN ETKENLER	54
V - AB – TÜRKİYE İLİŞKİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	56
A) Türkiye – AB İlişkilerinde Ortak Kurumlar	91
VI - OLUMLU PERSPEKTİF: TÜRKİYE’NİN TAM ÜYELİĞİ’NİN AB’YE VE TÜRKİYE’YE KATKILARI	94
A) Türkiye’nin AB Tam Üyeliğinin Birliğe Sağlayabileceği Faydalar	94
1 - <i>Siyasi Konular ve Güvenlik Boyutu</i>	94
2 - <i>Ekonomik Konular</i>	101
3 - <i>Çevresel Konular</i>	112
4 - <i>Kültürel Konular</i>	113
B) AB Tam Üyeliğinin Türkiye’ye Sağlayacağı Faydalar	116
1 - <i>Siyasi Konular ve Güvenlik Boyutu</i>	116
2 - <i>Ekonomik Konular</i>	121
3 - <i>İş ve Çalışma Hayatı</i>	130
4 - <i>Türkiye’de Bilim ve Teknolojinin Gelişimine Etkisi</i>	142
5 - <i>Sosyal ve Kültürel Konular</i>	143
6 - <i>Çevreye Etkileri</i>	148

VII - OLUMSUZ PERSPEKTİF	151
A) Türkiye'ye Karşı Olma Nedenleri	151
B) AB'nin Türkiye Karşıtlığı	155
C) Türkiye'nin Avrupalılığı	170
SONUÇ	175
ÖZET	190
ABSTRACT	191
KAYNAKÇA	192

GİRİŞ

Avrupa Birliği(AB), dünya tarihinde eşi görölmedik bir bütünleşme hareketi olarak yirmi birinci yüzyıla giriş yapmıştır. Kuruluşunun üzerinden yalnızca yarım asır geçmesine karşın, ilk zamanlarda akıllara dahi gelmesi zor olan atılımları bugün hayata geçirmiş durumdadır. Ortak bir para biriminin kullanıma girmesinden, savunma ve dışışleri alanlarında işbirliğine gidilmesine kadar pek çok önemli adım Avrupa Bütünleşmesi içinde harmanlanmış durumdadır. Üye sayısı da giderek artan ve Avrupa coğrafyasının çok büyük bir bölümünü kendi içinde barındıran AB, yakın gelecekte küresel hegemon olma rolüne soyunacak gözükmektedir.

Yüzyıllar boyunca Avrupa ile bir şekilde ilişki içinde bulunmuş, bazen savaşlar bazense ittifaklar yoluyla Avrupa tarihine önemli ölçüde etki etmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal varisi konumundaki Türkiye Cumhuriyeti için de AB önemli bir çekim merkezi olmuştur. Bütünleşme hareketinin temellerinin atıldığı günden itibaren bir şekilde bu entegrasyon hareketi ile etkileşim halinde olan Türkiye için bugün Avrupa Birliği, dış politik bakışının merkezi konumundadır. Elli yıla yakın süredir söz konusu bütünleşmeye dâhil olmak isteyen Türkiye, bugün bu hedefine oldukça yaklaşmış gözükmektedir. Öte yandan Avrupa evinin misafiri olmaktan ziyade ev sahiplerinden birisi olmaya çalışan Türkiye, Avrupa perspektifinin dışındaki dünyayı da göz ardı etmemek zorundadır. Tam üyesi olup olamayacağı bir türlü açıklık kazanamayan ve dâhil olsa dahi pek çok istisnai kısıtlama ve dezavantajla karşı karşıya kalabileceği bir kulüp için Türkiye, elindeki tüm yumurtaları riske atmamalıdır.

AB, dünya egemenliğine oynayan bir yapılanma olmasına karşın, bu hedefe ulaşabilmek için pek çok dinamiğin yanında Türkiye'ye ve Türkiye'nin destek ve işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya gibi coğrafyalarda "Türkiye'ye karşın" başarılı olma şansı ne AB için ne de herhangi bir başka güç için pek de mümkün değildir.

Yaptığım çalışmada, yukarıdaki noktaları detayları ile irdelemeye ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği dışındaki diğer önemli dış politik açılımlarına kadar uzayan konuları bir bütün halinde ortaya koymaya çalışmaktayım.

I – AVRUPA’NIN BÜTÜNLEŞME SERÜVENİ

A) Avrupa Birliği Nedir?

Tarihsel olarak incelendiğinde, Avrupa bütünleşmesinin temellerinin XIII. Yüzyıla dek uzandığı görülmektedir. Dante’nin çalışmalarında dahi Hıristiyan devletlerin oluşturduğu bir Avrupa Birliği’nden söz edildiği görülmektedir. Ancak, Avrupa’nın ekonomik ve siyasi anlamda bir araya gelmesini gerçekçi temellere dayanarak ileri sürebilmek ancak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonrası için mümkün olabilmiştir. Avrupa’da bu şekilde bir bütünleşme sağlanabilmesine giden yolu ise açan 2 temel neden bulunmaktadır; Avrupalı devletler arasındaki düşmanlıkları ortadan kaldırabilmenin ancak bütünleşme yolu ile olabileceği inancı ve Doğu Avrupa’da yeşeren ve Batı Avrupa için tehdit oluşturduğuna inanılan komünizmin önüne ancak bu yolla geçilebileceği düşüncesi.¹

20. Yüzyılın ilk yarısına sığın ve başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok bölgesine yıkımı da beraberinde getiren 2 büyük savaşın bir bakıma tetikleyicisi olan Fransa ve Almanya arasında bir şekilde işbirliği olanakları yaratılması fikri, bu gidişata önemli ölçüde yön vermiştir. Dönemin siyasi yapısının elverişsizliği nedeniyle politik bir işbirliğinden öte ekonomik anlamda bir birlikteliğin üzerine gidilmiş ve savaş sanayinin bel kemiği sayılabilecek kömür ve çelik endüstrilerinde uluslararası bir işbirliğine

¹ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, “1960-80, AET’yle İlişkiler,” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 808-809

gidilmesi amacıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuş ve bir anlamda AB'nin başlangıç noktası çizilmiştir. Oluşturulan yapının başarı ile ilerlemesi üzerine de diğer ekonomik sektörleri de içeren Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur.²

Yıllar ilerledikçe oluşturulan bu yapı adı geçen 2 ülke arasında işbirliğini kuvvetlendirmekten öteye, tüm Avrupa'yı ekonomik bir şemsiye altında, uluslararası mahiyette bir yapı olarak birleştirme eğilimine yönelmiştir. Başta malların serbest dolaşımı ve Gümrük Birliği ile yola çıkılmış, zamanla kişilerin, sermayenin, hizmetlerin serbest dolaşımı ve Ortak Pazar amacı doğrultusunda ilerlenmeye başlanmıştır. Hedefler doğrultusunda örülen taşlar iyice yerine oturmaya başladığında ise olayın siyasi boyutuna da inilmeye başlanmış, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Adalet ve İçişlerinde İşbirliği gibi alanlarda işbirliğine gidilmiştir. Ortak politikaların güçlendirilmesi olarak adlandırılabilen bu sürece, AB'nin derinleşmesi nitelemesi yapılmaktadır. Ayrıca ilerleyen zamanla birlikte üye sayısını da giderek artıran AB günümüze kadar geçen zamanda toplam 5 genişleme süreci yaşamıştır.³

20. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bu gibi gelişmeleri yaşayan ve büyük ölçüde de başarılı olan AB, varoluş tarihi boyunca da özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, azınlık hakları ve sosyal boyutu da ihmal etmeyen serbest pazar ekonomisi gibi evrensel değerlerin savunucusu rolünü de üstlenmiştir.⁴ AB, bu gibi değerleri o denli

² Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, Form Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti., 2002, s. 13

³ Ibid, s. 14

⁴ Ibid, s. 13

ön plana çıkarmaya başlamıştır ki, Birliğe üye olabilmenin en önemli koşullarından birisi de bu değerlere saygılı olmaktan geçmektedir. Bu bağlamda şunu söylemek gerekir ki AB, ekonomik ve siyasi bir bütünleşme olmaktan ve uluslarüstü bir yapı ihtiva etmekten öteye bir değerler bütünüdür.

Kısacası AB, tarih sahnesi içerisinde dünya üzerinde benzeri görülmemiş ilginç bir bütünleşme örneğidir. AB, bir ulus, bir devlet yahut bir uluslararası kuruluş değildir. AB, belli konularda Avrupalı ülkelerin egemenlik devri yaptıkları uluslarüstü bir kurumdur. (Elbette bu iddia yalnızca kıta Avrupası baz alındığında geçerlidir) Bu tanım içerisindeki en önemli unsur egemenlik olgusudur. AB, Kurucu Antlaşmada yer alan ticaret, para ve tarım politikaları gibi can alıcı noktalarda üyelerinin egemenlik yetkilerinin kısmen de olsa devrini ihtiva eder. AB’de, Parlamento, Komisyon, Konsey ve Adalet Divanı gibi kurumların aldıkları kararlar genellikle bağlayıcı nitelikte olmakta ve üye ülkelerin karar alma organlarının kararlarına karşı öncelik sahibidirler. Ayrıca, uluslararası örgütlerden farklı olarak AB üyesi ülkelerin, AB kurumlarının aldığı bu gibi kararları uygulamama gibi bir hakları da yoktur. İşte bu ve benzeri durumlar, AB’nin uluslarüstü yapısını simgeler niteliktedir.⁵ Bu hali ile AB supranasyonel olmak anlamında benzersiz bir örnektir.⁶

⁵ Ibid, s. 13

⁶ A. Leroy Bennett, International Organizations: Principles and Issues, 6.baskı, USA, Prentice Hall Inc, 1995, 254-258

B) AB'nin Tarihsel Gelişimi

AB'nin temelleri, ikinci dünya savaşını takip eden yıllarda, Batı Almanya, Fransa, İtalya ve Benelux ülkeleri (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) tarafından atılmıştır. Atılan temeller sonrasında ortaya çıkan yapı, 1950'li yılları kuruluş çalışmaları ile geçirmiş, 1960'lı yılları aldığı kararları hayata geçirebilme uğraşlarına ayırmış, 1970'li ve 1980'li yılları genişleme ve derinleşme ile yoğurmuş, 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş sonrası döneme adaptasyonla geçirmiş ve 2000'li yıllara da yepyeni ufuklar eşliğinde girmiştir.⁷

Birleşmiş bir Avrupa hayalinin temellerine inilmeye çalışıldığında yüzyıllar öncesine dönmek zorunlu olacaktır fakat bu fikrin somut eylemlerle desteklenmeye başladığı zaman olarak hiç şüphesiz ki İkinci Dünya Savaşı ertesini ele alınabilir. Çok kısa bir zaman aralığında 2 büyük savaş yaşamış ve eski gücünden iyice uzaklaşmış olan Avrupa için artık tek vücut olmaktan başka bir çare yok gibi gözükmekteydi, yani hepsinin bir araya gelmesi, her biri için ayrı ayrı önem taşımaktaydı. Ayrıca, Avrupa'nın bütünleşmesi sürecine Amerika Birleşik Devletleri'nin de (ABD) oldukça destek olduğu söylenebilir. ABD'nin birleşik bir Avrupa istemesinin ardındaki nedenlerden belli başlı bazıları şunlardır: İlk olarak şu söylenebilir ki ortada iktisadi çıkarlar vardı, öyle ki Avrupa'ya destek sağlanmaz ise, Avrupa'da yeni ekonomik sorunlar ortaya çıkabilir ve ekonomik büyümeye imkân sağlanamazdı ve

⁷ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 19

böyle bir durum, en basit şekilde ABD'nin önemli bir ticari ortağını ve büyük bir pazarı kaybetmesi anlamına gelirdi. Dahası, ABD'nin çekindiği bir domino teorisi korkusu vardı. Eğer Avrupa ülkelerinden biri komünist yahut sosyalist olursa, bu diğer ülkelere de sıçrayabilirdi ve bunu engellemenin en basit yollarından biri tüm Avrupa'yı birbirine bağlamaktı. Bu sayede ekonomiler gelişir ve ülkeler komünizme kayma tehdidinden kurtulabilirlerdi. Ve son olarak elbette ki olayın birde insani boyutu vardı. Yüzyılın ilk yarısını kan ve gözyaşı içinde geçiren yaşlı kıta tükenme noktasına giderek yaklaşıyordu ve ABD, birazda hümanist duygularla Avrupa'ya yardım programına hız verdi. Bu süreç ilk önce Avrupa'nın yeniden yapılanmasına ekonomik destek sağlayan Marschall Planı.⁸ (1947) ile başladı. Bu plan birleşmenin tetikleyicisi anlamını taşıyordu ve Avrupa Kalkınma Planı olarak anılmaya başlandı. (European Recovery Program).

7 Mayıs 1948'de çeşitli Batı Avrupa ülkelerinden gelen 750 delegenin katılımı ile bir Avrupa Kongresi toplanmış ve kongrede kurulan "Avrupa Hareketi" (Mouvement Europeen) adlı örgüt sayesinde bütünleşme çizgisindeki eğilimler güç kazanmaya başlamıştır. Bu kongreyi takiben 5 Mayıs 1949'da Avrupa Konseyi isimli yeni bir siyasi örgüt kurulmuş⁹ ve Marschall yardımlarının Avrupa devletlerine belli bir çerçevede dağıtılmasını teminen 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEED) kurulmuştur.¹⁰

⁸ Ibid, s. 13

⁹ Malcolm N. Shaw, International Law, 4.baskı, UK, Cambridge University Press, 1997, s. 896-897

¹⁰ Haluk Günöğür, "**Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi**," Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, Avrupa Birliği El Kitabı, Ankara, Rekmay Ltd.Şti., 1995

Daha sonra genişlemiş bir üye yelpazesine sahip olarak örgütün ismi Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olarak değişmiştir.¹¹

AB'nin oluşumundaki önemli etkenlerden biri Marschall Planı olduğu gibi bir diğeri de Almanya'nın hızla kendini toparlaması ve güçlenmeye başlaması olmuştur. Bu durum Fransa'yı tedirgin etmekte ve düşmanca politikalara yönelmesine neden olmaktaydı. Fransa kendi güvenliğini sağlamanın en iyi yolunu Almanya'dan daha güçlü olmak olarak görüyordu ve bunu sağlamak için kendi kömür rezervlerine güveniyordu fakat Fransa, kendi müttefiklerinin Almanya'yı desteklemelerini engelleyememiştir. İşte bu durum, Fransa'yı Avrupa'da bir birliktelik yaratılması düşüncesiyle hareket etmeye yönelten noktadır.

Avrupa Birliği'nin yapılandırılmasındaki en önemli isimlerden birisi hiç kuşku yok ki dönemin Fransa Ekonomik Planlama Komisyonu Başkanı olan Jean Monnet'tir. Jean Monnet, en basit tabirle Fransa'nın modernizasyon planının ardındaki bürokratik isimdir. "Fonksiyonel Entegrasyon" (Functional Integration) teorisinin önemli savunurlarından birisi olan ünlü Fransız bürokrat, kendi fikirlerini açığa vurması için doğru zaman olarak müttefiklerin Almanya'nın çelik üretmesine izin vermelerini seçmiş ve Avrupa Birliği tarihi sahnesindeki rolünü almıştır. Monnet, Avrupa ülkeleri arasında oluşacak bir ekonomik bütünleşmenin zaman içerisinde siyasi bütünleşmeyi de beraberinde getireceğini ve bu sayede Avrupa ülkeleri arasında savaşların engellenebileceğini savunmuştur.¹² Jean Monnet'in fikirleri, zamanın Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schumann tarafından ele alınmaya başlanmıştır.

¹¹ A. LeRoy Bennett, s. 254-258

¹² Oral Sander, Siyasi Tarih: 1918-1994, 7.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1998, s. 308

Jean Monnet ve ekibi tarafından 104 satırlık bir bildiri hazırlanmıştır. Jean Monnet'in bildirisi ertesinde zamanın Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schumann 9 Mayıs 1950'de, Schumann Deklarasyonu olarak anılacak olan açıklamasını yapmış, Avrupa'nın birleşmesi yolunda ilk adımı atmıştır. Öyle ki, bugün artık 9 Mayıs günü AB içinde Avrupa Günü olarak kutlanmaktadır. Bu açıklama ile Schumann, Ruhr bölgesinde bulunan zengin kömür yatakları ve çelik tesislerinin ve bunların üretim ve dağıtımının Avrupa devletlerinin ortak olacağı uluslararası bir organın yönetimine verilmesini önermiştir. Bu durum hayati öneme sahipti çünkü bu iki madde savaş malzemesi üretiminin ana unsurları idi ve 30 yıl içinde iki kez Alman tehdidini en aşırı derecede hissetmiş olan Fransa için Almanya'nın tekrar çelik üretebilmesi, kabul edilebilecek bir durum değildi. Bu sayede hiçbir ülke tüm diğer ülkelerin bilgisi dışında aşırı silah üretimine gidemeyecek, daha açık bir tabirle Alman tehlikesi Fransa adına dizginlenebilir bir seviyeye çekilecekti. Bu plana Alman yönetimi de olumlu yaklaşmıştı çünkü bu durum Almanya'nın daha hızlı bir şekilde yeniden gücüne kavuşmasına ve dışlanmışlıktan kurtulmasına yarayabilirdi.¹³

Tüm bu şartlar altında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) (European Coal and Steel Community), 1951 tarihli Paris Antlaşması ile kurulmuş ve 1953 yılında da yürürlüğe girmiştir. Topluluğa dâhil olan ülkeler, Batı Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg idiler.¹⁴ Toplulukta her üyenin eşit oy hakkı vardı ve kömür-çelik ile ilgili egemenlik hakları Topluluğa devredilmiş bulunmaktaydı. Amaç, uluslararası güvenlik

¹³ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 19

¹⁴ Martin J. Dedman, The Origins and Development of the European Union 1945-95, London and New York, Routledge, 1996, s. 58-62.

adına büyük önem arz eden kömür ve çelik sektöründe menfaatleri birleştirerek Avrupa'da yeni bir savaşı engellemek, yüksek otoritenin kontrolü altında, kömür ve çelik üretimini serbestliğe kavuşturmak ve tüm ürünler için ortak bir piyasa yaratmak olarak özetlenebilir.

Bu dönemde, yapılandırılması düşünülen başka Topluluklarda mevcut olmuştur.

Bunlardan bir tanesi, Avrupa Savunma Topluluğu'dur (AST) (European Defense Community). AST yoluyla Almanya'ya yeniden silahlanabilme yolu açılması planlanmıştır. Antlaşma 1952 yılında imzalanmıştır fakat onaylama aşamasında başarısızlıkla karşılaşmış ve fiiliyata geçmeden Topluluk son bulmuştur. Fransa'nın karşı çıkışı, başarısızlığın birincil sebebi olarak görülebilir.¹⁵

Avrupa Savunma Topluluğu'nun kurulması ise ilk kez 24 Ekim 1950 tarihinde Fransa Başbakanı Rene Pleven tarafından önerilmiştir. Pleven Planı olarak bilinen bu öneri ile Fransa, bir Avrupa ordusu kurulmasını amaçlamakta idi ve bu ordunun oluşumu içerisinde Federal Almanya da yer alacaktı. Topluluğun kurulması ile ilgili Antlaşma 27 Mayıs 1957 tarihinde Paris'te AKÇT üyesi 6 ülke tarafından imzalanmış ve 5 ülke Antlaşmayı onaylarken, Fransa Parlamentosu, Almanya'nın yeniden silahlanacağı korkusu ile Antlaşmayı reddetmiştir. AST Antlaşmasının reddi, Avrupa bütünleşme hareketine geçici bir süre için duraksama yaşatmış fakat bu süreç Messina'da yeniden başlamış ve birkaç ay sonra Paris Anlaşmaları ile

¹⁵ Desmond Dinan, Ever Closer Union? An Introduction to the European Community, USA, Lynne Rienner Publishers Inc., 1994, s. 25-30

Almanya'nın silahlanması kabul edilmiş ve Almanya, NATO ve BAB'a alınmıştır.¹⁶

Bir diğer Topluluk ise Avrupa Siyasi Topluluğu'dur. (European Political Community). Avrupa Savunma Topluluğu ile aynı dönemde yaratılması gündeme gelen bir Topluluk idi. Fakat Antlaşma aşamasında, o gün için aşırı bulunan fikirler ortaya çıktı, örneğin dış ilişkiler ve ekonomi konusunda fazla bağlayıcılık içeren düşünceler ortaya atılınca, Antlaşma imzalanamadan fikir ortadan kayboldu.¹⁷ Avrupa Siyasi Topluluğu fazla iddialı bulunmuş ve hayata geçirilememiş olmasına karşın, yorgun kıta Avrupa'daki bütünleşme çabaları devam etmiştir.

Bir başka yapılanma ise Batı Avrupa Birliği olmuştur (BAB), (Western European Union). Temeli 1948 yılında 5 Batı Avrupa ülkesi (İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) tarafından imzalanan Brüksel Anlaşmasına dayanmaktadır. 1960 yılında sosyal ve kültürel işlevleri Avrupa Konsey'ine devredilmiştir. 1954'ten 1980'lerin sonuna dek BAB çok sınırlı bir rol üstlenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte BAB'ın önemi artmış ve Maastricht Antlaşması ile de AB'nin bir parçası olarak nitelendirilmiştir. Maastricht Zirvesi'ndeki BAB Deklarasyonu ile BAB'ın AB'nin askeri kanadı olarak geliştirilebileceği dile getirilmiştir. Ayrıca, 1992 yılında BAB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen Petersburg Deklarasyonu ile BAB'ın askeri amaçlar ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) ile kooperasyon içinde kullanılabileceği bildirilmiştir ki BAB, Yugoslavya'da yaşanan kriz döneminde belli bir rol oynamıştır. BAB'ın

¹⁶ İKV, AB ve Türkiye-AB İlişkileri: Temel Kavramlar Rehberi, 2.Baskı, No:172, İstanbul, Promat Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş., Ekim 2003, s. 48

¹⁷ Desmond Dinan, s. 25-30

merkez ofisi 1993 yılında, NATO ile olan kooperasyonun daha da ileri götürülmesi amacıyla Londra'dan Brüksel'e taşınmıştır. NATO'nun Avrupa versiyonu yaratılması amacı ile başlanan bu proje, halen yürürlükte bulunan ve işlevselliğini devam ettiren bir yapıdadır.¹⁸

Avrupa'nın bütünleşmesi yolunda atılan bir diğer önemli adım, Hollanda Dışişleri Bakanı Johan Willem Beyen tarafından atılmıştır. Beyen, 1953 yılında OEEC'nin dışında ve daha kapsamlı ekonomik bütünleşme ile ilgili bir plan sundu. Aynı öneriyi 1955'te daha ayrıntılı olarak ortaya atarak, Avrupa uluslar topluluğunun kapsamlı ve uluslarüstü bir ekonomik bütünleşmeye gitmesi gerektiği fikrini ortaya atmıştır. Buna, "Benelux Memorandumu" denmektedir.¹⁹ Takip eden süreçte, 1955'te Messina'da gerçekleştirilen toplantıda atılan adımlar, Avrupa'nın geleceğini şekillendirmekteydi. Bu toplantıda bir araya gelen Avrupa liderleri "Avrupa Atılımı" başlıklı bir ilke kararı almışlardır. Buna göre, Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henri Spaak başkanlığında, Avrupa ekonomisinin tüm sektörlerini kapsayacak bir bütünleşme anlaşmasının taslağını hazırlamak üzere hükümetlerarası bir komite oluşturulmuştur.²⁰ 1956 Nisan'ında bu komitenin yayınladığı raporda, 6 ülke arasındaki tüm bariyerlerin 12 yıl içinde tam anlamı ile ortadan kaldırılması önerisi getirilmiş ve ayrıca yine bu altı ülkenin atom enerjisi geliştirilmesi konusunda işbirliği yapmaları tavsiyesi yapılmıştır.²¹ Rapor doğrultusunda alınan mesafe, Avrupa Atom Enerjisi

¹⁸ Malcolm N. Shaw, s. 895-896

¹⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, s. 308-322

²⁰ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler", s. 810-811

²¹ Herbert L. Peacock, *A History of Modern Europe: 1789-1981*, 7.baskı, Great Britain, Biddles Ltd, 1982, s. 389-390

Kurumu-EURATOM ve de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (European Economic Community) (AET) kuruluşunu simgelemektedir.

EURATOM'un kurulması konusunda Fransa oldukça istekli idi. Atom enerjisine yönelik çalışmaların fazlaca masraflı olması yüzünden Fransa, EURATOM'un kurulmasını, Topluluk tarafından ortak bir bütçeyle finanse edilecek ve Fransa'nın harcamalarını azaltabilecek bir atom enerjisi araştırmaları fırsatı olarak görmekteydi. Aynı zamanda Fransa, Avrupa'nın ABD gibi bir süper güç olmasını arzulamakta ve olası bir Sovyet saldırısına karşın ABD'ye bağımlı olmaktan çıkılmasını istemekteydi. Tüm bu beklentiler birbirine eklendiğinde, Fransa'nın EURATOM yapılanmasını hevesle desteklemesinin nedeni de su yüzüne çıkmaktadır. AET konusunda ise Fransa'da sert bir muhalefet mevzubahis idi. AET'nin Fransa'ya katabileceği görünürde hiçbir artısı yok idi. Ayrıca, ortak bir pazarın kurulması maliyeti oldukça yüksekti ve egemenlik kaybı söz konusu idi ve bu nedenlerle Fransa'daki muhafazakâr kesimler bu görüşe oldukça mesafeli yaklaşmakta idiler. Tüm bu gelişmeler ışığında Fransa her iki anlaşmayı da imzalamayı ve onaylamayı öne sürdüğü iki koşul karşılığında kabul etti. Fransa ortak tarım politikası ve de Fransa'nın deniz ötesi sömürgeleri konusunda bazı ayrıcalıklar talep etmiştir. Diğer ülkelerin, Fransa'nın bu taleplerini olumlu bir şekilde değerlendirmeleri sonucunda EURATOM ve AET'nin kuruluşuna giden yol açılmıştır. 24 Mart 1957 tarihinde Roma'da imzalanan ve 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu(EURATOM) kurulmuştur. İmzalanan bu iki Antlaşma, "**Roma Antlaşması**" olarak anılır fakat genellikle

AET olarak lafzedilirler.²² Ekonomik olarak yakınlaşmanın ve birliktelik ruhunun olumlu etkileri zamanla kendini göstermeye başlamış ve 1960-1961 itibariyle 6 ülke arasındaki ticaret hacmi %29 gibi önemli bir oranda artmıştır.²³

Roma Antlaşması, üye ülkelerin temel bütünleşme modeli olarak kabul ettikleri Ortak Pazar'ın oluşturulmasına yönelik hükümler içermektedir:

İlk olarak, Ortak Pazar'ın kurulması amacıyla üye ülkeler arasında malların serbest dolaşımına imkân vermek amacıyla ticareti engelleyici tüm engellerin ortadan kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesinin benimsenmesini öngören bir Gümrük Birliği oluşturulması karar altına alınmıştır. Ayrıca, yine Ortak Pazar girişimi dâhilinde hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamak adına üye ülkelerin mevzuatlarının ve politikalarının uyumlaştırılması öngörülmüştür. Bunlara ek olarak, Ortak Tarım Politikası başta olmak üzere Topluluk düzeyinde ele alınacak ortak politikalar belirlenmiştir.²⁴

Roma Antlaşması ile sadece tarım ve ulaştırma gibi belirli alanlarla sınırlı kalan ortak politikalar zamanla Kurucu Antlaşma'da yapılan değişiklikler yoluyla geliştirilmiştir. Bu gelişme içerisinde ekonomi ve para politikaları gibi birincil politikaların yanı sıra tüketicinin korunması, çevre, eğitim, sanayi ve kamu sağlığı gibi pek çok alan bulunmaktadır.

Roma Antlaşması aynı zamanda AET'nin kurumsal yapısını da ortaya koymuştur:

²² Desmond Dinan, s. 30-34

²³ Herbert L. Peacock, s. 389-390

²⁴ Desmond Dinan, s. 29-33

Topluluğun temel organlarından ve karar alma mekanizmalarından olan AB Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu Adalet Divanı oluşturulmuştur. Ortak politikaların hayata geçirilebilmesini teminen ve üye ülkeler arası bütünleşmenin finansmanını sağlamak amacıyla Avrupa Yatırım Bankası gibi gerekli bazı kurumsal yapılar ve Avrupa Sosyal Fonu gibi destek mekanizmaları belirlenmiştir. Başta üye devletlerin eski sömürgeleri olmak üzere üçüncü ülkelerle işbirliğinin çerçevesi çizilmiştir.²⁵

Sonuç olarak Roma Antlaşması ile AET ve EURATOM kurulmuştur. 1 Temmuz 1967’de yürürlüğe giren Birleşme (Füzyon) Antlaşması’yla AKÇT’nin yürütme organları AET ve EURATOM’un yürütme organları ile birleştirilmiş ve bu üç Topluluk **“Avrupa Toplulukları”** adıyla anılmaya başlanmıştır. Ayrıca Kurucu Antlaşmalar özellikle de Topluluğa yeni üyelerin katıldığı 1973, 1981, 1986 ve 1995 yıllarında yeniden yapılanmak ve kurumlara daha fazla sorumluluk vermek amacıyla bazı değişikliklere uğramıştır.²⁶

Roma Antlaşması temelinde AET’nin ana amacı, *“Ortak bir pazar ve mallar için gümrük birliği kurmak; ortak bir tarım politikası ve işçi hareketleri ile ulaştırma politikalarını saptamak ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için ortak örgütler kurmaktır”*. Diğer taraftan AET’nin antlaşmada yer almayan 2 amacı daha bulunmaktadır. Bunlar: Batı Avrupa devletlerini Amerikan ekonomisi karşısında daha güçlü ve bağımsız bir duruma sokmak ve Batı Avrupa’nın liberal-kapitalist ülkelerini, aynı yöntemle kalkındırmak olarak özetlenebilir. Sonuçta, AET bir yandan Avrupa’nın ABD karşısında kayda

²⁵ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 22

²⁶ Ibid, s. 22

değer bir iktisadi güç odağı olmasına olanak sağlamış ve böylece ABD'nin bu ekonomiler üzerindeki etkisini kırmaya başlamış, öte taraftan Avrupa'nın batı ile doğu olarak bölünmüşlüğüne sürdürmüştür, hatta bu bölünmeyi daha da kesinleştirmiştir.²⁷

Avrupa bütünleşmesinin gerçek anlamda ilerlemeye başladığı 1950'li yıllarda Avrupa halklarının yaşadığı entegrasyon sürecine nasıl baktıklarını incelemekte de fayda vardır.

Almanya, en baştan itibaren Avrupa bütünleşmesine taraftar olmuştur, keza 1950'lerde Avrupa Bütünleşmesi, Almanya'nın üzerindeki işgalin kaldırılması olarak değerlendirilmiştir. Fransa'da da destek ön planda olmuş, hatta AB'yi komünizme karşı bir cephe olarak gören grupların içinde bile Avrupa Bütünleşmesi'ne destek göz ardı edilemeyecek seviyelerde olmuştur. İtalyan kamuoyu da özellikle Avrupa Bütünleşmesi'nin ülkeye kattığı maddi değerler nedeni ile bütünleşmeyi desteklemektedir. Muhafazakâr toplum yapısı ve kendini gerçek anlamda kıta Avrupa'sının bir parçası olarak görmeyen İngiltere ise konuya hemen her zaman daha mesafeli yaklaşmıştır. İngiltere'nin çizgisinden ilerleyen bir diğer ülke de Danimarka olmuş, Avrupalı olmanın yanında İskandinav kimliği her zaman bir köşede hazır beklemiştir. Geriye kalan üyelere bakıldığı zaman ise bütünleşmeye karşı tutumun genelde pozitif olduğu görülmektedir.²⁸

Bütünleşme hareketi daha derinlemesine incelendiğinde görülmektedir ki, AB oluşumuna baştan beri olumlu yaklaşan Fransa, "Ulusal Egemenliğe"

²⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, s. 308-322

²⁸ Veysel Bozkurt, *Avrupa Birliği*, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1993, s. 183-193

daha az zarar verecek bir yapı olan “ Konfederatif” bir birlikten yana olmuştur. Fransa bu yolla Avrupa barışını korumayı ve çıkar gruplarının taleplerine de daha iyi cevap verebilmeyi amaçlamaktadır. Örneğin Fransız sanayi, konuya olumlu yaklaşmakla beraber son derece de temkinli hareket edilmesi taraftarıdır. Bu durumun nedeni ise, daha gelişmiş bir sanayi olan Alman gruplarından çekinmeleridir.²⁹

Almanya ise AB konusunda uluslarüstü ya da federal bir yapılanmadan yana tavır koymaktadır. Bu yaklaşımın Alman kamuoyunun genelini fikrini yansıttığını söylemek de yanlış olmayacaktır.³⁰

İngiltere ise en baştan beri ulusal egemenliğe zarar verebilecek her hareketin karşısında yar almıştır. Bunun son ve en önemli örneklerinden birisi de halen kendi ulusal parasını kullanmakta ettiği ısrardır. Gün geçtikçe AB fikrine daha ılımlı bakılmaya başlansa da diğer ülkelerle kıyaslandığında İngiltere’de AB’nin derinleşmesine olan destek minimum seviyededir denilebilir.³¹

İtalya Topluluğun kuruluşundan itibaren, bu birliktelikten en çok faydalanan ülke olmuştur. Dolayısı ile kamuoyu tam bir konsensüs içinde “Federal Avrupa Birliği” taraftarıdır. Bu desteğin ardındaki önemli bir başka nedenin de geçmişteki faşizm tecrübesine karşı bir tepki olduğu söylenebilir.³²

Benelux ülkeleri uluslarüstü yapılanmayı savunmuş ve bu şeklin kendi güvenlikleri için son derece önemli olduğu fikrinden hareket etmişlerdir.

²⁹ Ibid, s. 199-200

³⁰ Ibid, s. 200

³¹ Ibid, s. 201-202

³² Ibid, s. 202

Topluluktan önemli mali destek bulan tüm diğer ülkeler de bu yönde yaklaşımı belirlerken, yalnızca İskandinav ülkeleri konuya daha temkinli yaklaşıma eğilimindedirler. Bu tutumlarının ardındaki önemli nedenlerden bazıları; hâlihazırda oldukça refah içinde toplumlar olup daha fazla adımı dikkatli atmak istemeleri ve kıta Avrupa'sından tarih, kültür ve ekonomik yönden nispeten daha farklı bir noktada olmalarıdır.³³

1960'lar genel anlamda, kuruluşunu tamamlayan Topluluğun aldığı kararları uygulamaya çalışmasına sahne olmuştur. Bu çalışmalar içerisinde en önemli olanı Gümrük Birliği'nin hayata geçirilme çabalarıdır. Bu konuda üye ülkeler arasında gerçekleştirilen ilk gümrük indirimi 1959 yılında gerçekleştirilmiş ve 1968 yılı itibariyle de Gümrük Birliği tamamlanmıştır.³⁴ Gümrük Birliği ile birlikte üye ülkeler arasında gümrükler ve ticarete yönelik engeller tamamen ortadan kaldırılmış ve Topluluk dışındaki ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır. Gümrük Birliği, üye ülkeler arasında ithalat ve ihracatı kolaylaştırırken bu ülkelerin ekonomilerindeki büyüme hızını da artırıcı etkide bulunmuştur.³⁵

Bu yıllarda ayrıca Ortak Ulaştırma Politikası'nın ana temaları saptanmış, Ortak Tarım Politikası geliştirilmiş ve AET vatandaşlarının Topluluk'ta serbest dolaşımına dair uygulama hayata geçirilmiştir.³⁶

1955 yılında gerçekleştirilen Messina toplantısından beri AET'ye karşı bir tutum takınan İngiltere'nin tavrı ise 1960'lar itibariyle değişiklik göstermiştir

³³ Ibid, s. 202-203

³⁴ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 19

³⁵ Ibid, s. 19

³⁶ Ibid, s. 19

ve 1961 yılında İngiltere, AET'ye ilk üyelik başvurusunu yapmıştır. İngiltere'nin başvurusunun hemen akabinde Danimarka, Norveç ve İrlanda da başvuruda bulunmuşlardır. İsviçre, İsveç ve Avusturya ise ortak üyelik başvurusu yapmakla yetinmişlerdir.³⁷

1967 yılında AET, AKÇT ve EURATOM birleşerek "Avrupa Topluluğunu" (AT) oluşturmuşlardır. Bu noktada da etkili olan De Gaulle'nin birincil amacı şüphesiz ki, daha güçlü ve ABD'den daha bağımsız olabilecek bir Avrupa'nın yaratılmasıydı.³⁸

Aynı yıl İngiltere, AT'ye katılmak için başvuruda bulunmuştur. Bu sefer İngiltere de iktidarda Wilson yönetimindeki İşçi Partisi bulunmaktaydı. Her ne kadar parti içinde katılıma karşı çıkan kesimler de mevcut idiyse de, ekonomik çıkarlar İngiliz Başbakanı'nın başvuruyu yapmasına neden olmuştur. Özellikle Vietnam Savaşı nedeniyle, ABD ile çok sıkı ilişkilere sıcak bakmayan Wilson'un de Gaulle ile yakın ilişkisi mevcuttu ve üyelik için ciddi ölçüde çaba sarf etmekteydi. Ama gelişmeler Wilson'ın istediği şekilde cereyan etmemiştir.³⁹

AT adına 1969'un en önemli olaylarından birisi de hiç şüphesiz ki gerçekleştirilen Lahey Zirvesi olmuştur. Toplantı, yeni üyelikler için bir kapı açmış, daha güçlü bir pazar için fikirlerin ortaya atılmasını sağlamış ve de Gaulle'nin ısrarla karşı olduğu siyasi entegrasyona yeşil ışık yakılmasına ortam hazırlamıştır.⁴⁰ Artık İngiltere için AT kapısı açılmıştır. de Gaulle'e yakınlığı ve bağlılığı ile bilinen Pompedou'nun, de Gaulle'nin yolundan

³⁷ Desmond Dinan, s. 39-64

³⁸ David Arter, The Politics of European Integration in the Twentieth Century, Cambridge, Dartmouth Publishing Company, 1993, s. 145

³⁹ Desmond Dinan, s. 39-64

⁴⁰ www.ntvmsnbc.com, 22.01.2003

giderek benzer politikalar izleyeceği düşünölmekteydi fakat Almanya'nın giderek güçlenmeye başlaması ve Ostpolitik'e (Doğu Politikası) ağırlık vermesi, Pompedou'nun politikalarında değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Almanya karşısında İngiltere'yi yanında görmeyin daha rahatlatıcı olabileceği fikri, Pompedou'nun İngiltere'ye nispeten daha ılımlı bakmasına neden olmuştur.⁴¹ Lahey zirvesinde alınan bir diğer önemli karar da Ortak Pazar'ın tam olarak hayata geçirilmesi, ortak ekonomik ve mali politikaların oluşturulması ve 1980 yılına kadar ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesidir.⁴²

1970'li yıllar Avrupa bütünleşmesi için Europessimism (Avrupa Olumsuzluğu) diye adlandırılır. Petrol krizi yaşandığında AT başarılı bir politika izleyememiş ve sorunları istediği gibi yönlendirememiştir, oysaki entegrasyonun amaçlarından biri bu gibi durumlardan topyekûn bir şekilde en az etki ile kurtulmayı başarmaktır. Ayrıca Ortak Tarım Politikası bağlamında toplanan paraların ne kadarının hangi ülkeye gideceği AT içinde ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Topluluğa yeni katılan İngiltere, bütçeye yaptığı katkının çok yüksek olduğu konusunda şikâyetlerde bulunmaya başlamış ve AT içinde bu konuda bir huzursuzluk baş göstermiştir.⁴³

1974 yılı itibariyle AT bazı değişikliklere gitmiştir. 1974 yılında, o zamanki adıyla Avrupa Toplulukları Parlamenterler Asamblesi'nin, Avrupa Parlamentosu adını alması ve seçimlerinin doğrudan yapılması kararlaştırılmıştır. 410 sandalyeli Avrupa Parlamentosu için bu şekilde ilk

⁴¹ Ibid, 22.01.2003

⁴² Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 24

⁴³ Desmond Dinan, s. 69-95

seçim, 1979 yılında yapılmıştır.⁴⁴ Ayrıca, Devlet Başkanları nezdinde her üç ayda bir Avrupa Konseyi toplanması kararlaştırılmış ve oybirliği usulünden nitelikli çoğunluk usulüne geçişe karar verilmiştir.⁴⁵

1970'li yıllarda Topluluk yeni üyelere merhaba demiştir ve daha geniş kitleleri kendi içerisinde ihtiva eder bir hale gelmiştir. 1969 Lahey Konferansında belirlenen Bütünleşme Politikası çerçevesinde, AT'ye üye olmak isteyen İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile resmi görüşmeler 1970 yılında başlamıştır. 1 Ocak 1973 itibariyle İngiltere, İrlanda ve Danimarka resmi olarak AT'ye katılmışlardır.⁴⁶ Norveç ise yaptığı referandum sonucunda AT üyeliğini reddetmiştir. Böylece Topluluk üyesi ülke sayısı 9'a çıkmıştır. Öte yandan 1973 ve 1979 yıllarında patlak veren petrol krizlerinin yarattığı ekonomik sıkıntılar, üye ülkelerin korumacı adımlara yönelmesine neden olmuştur. Bu durumun Topluluğun ilerleyişine dem vurmasını engellemek amacıyla Topluluk üyelerini birbirine daha sıkı bağlamaya yönelik adımlar atılmıştır. Yani bu yıllar Topluluk adına genişlemeyi ve derinleşmeyi beraberinde getirmiştir.⁴⁷

1980'lere girildiğinde, petrol krizinin getirdiği işsizlik ve enflasyon gibi makroekonomik sorunlarla baş etmek konusunda Topluluk yetersiz kalmıştır. Bu başarısızlığın sorumlusu olarak da Topluluktaki büyük ve tek bir pazarın eksikliği gösterilmiştir. Bu durumun sonucu olarak da imzalanan Avrupa Tek Senedi ile 1992 yılında Tek Pazar'ın bütün yönleriyle tamamlanması karara

⁴⁴ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 23

⁴⁵ Desmond Dinan, s. 69-95

⁴⁶ Alexander Rupp, AB Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yaşama Etkileri, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Mayıs 2001, s. 6

⁴⁷ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 23

bağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Topluluğa 3 yeni üye daha eklenmiş (Yunanistan, Portekiz, İspanya) ve üye sayısı 12'yi bulmuştur.⁴⁸

Yüzyılın son on yılına gelindiğinde, Avrupa Tek Senedi ile öngörülen ekonomik bütünleşmeyi Topluluk artık büyük ölçüde gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Artık atılması gereken yeni adımlar, derinleşme sürecine yeni alanların eklenmesi ve genişleme bağlamında Topluluğun kurumsal mekanizmasının güncellenmesi olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁹

Gümrük Birliği yoluyla malların serbest dolaşımının sağlanması ve üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmasının ardından Avrupa Tek Senedi ile birlikte başlatılan süreçle birlikte, Avrupa Tek Pazarı 1 Ocak 1993 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bu sayede malların yanı sıra diğer üretim faktörlerinin de serbest dolaşımı sağlanmıştır. 10 Aralık 1991'de Maastricht'te yapılan zirvede, Roma Antlaşması'na ekler getirilmiş ve Kurucu Antlaşma'nın kapsamı genişletilmiştir. 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği kurulmuştur.⁵⁰

Bu dönemde ayrıca üçüncü genişleme de yaşanmıştır. AB üyesi ülkeler, Avrupa Serbest Mübadele Birliği (EFTA) üyeleri ile 1994 yılında ortak bir girişimde bulunarak Avrupa Ekonomik Alanı'nı (AEA) kurmuşlardır. Bu yeni yapılanmanın amacı, AB iç pazarının EFTA ülkelerine de yayılmasına olanak sağlamaktır. AEA aynı zamanda bu ülkelerin AB'ye entegre olmasının bir yolu olarak da tasarlanmıştır ki nitekim 1995 yılı itibarıyla Avusturya, İsveç ve Finlandiya, AB'nin yeni üyeleri olmuşlardır. Bu üçüncü genişleme dalgası

⁴⁸ Ibid, s. 25

⁴⁹ Ibid, s. 28

⁵⁰ Elizabeth Pond, The Rebirth of Europe, Washington, Brookings Institution Pres, 2000, s. 39-44

içerisinde Norveç'in üyeliği de söz konusu olmuş fakat Norveç'te yapılan referandumda Norveç halkı AB ile bütünleşmeye bir kez daha hayır demiştir.⁵¹

AB'nin yeni genişleme politikası da bu dönemde uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (MDAÜ) Topluluk ile kurumsal ilişkisinin başlaması, bu ülkelerin pazar ekonomisine geçişini kolaylaştırmak amacıyla kredi sağlayacak olan Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) kurulması ile olmuştur. Bu gelişmeden sonra bu ülkelerle ilişkilerin temel mali mekanizmasını teşkil edecek ve söz konusu ülkelerin ekonomik açıdan yeniden yapılandırılmasını sağlayacak şekilde geniş bir çerçevede hazırlanmış olan PHARE programı geliştirilmiştir. Başlangıçta Macaristan ve Polonya'yı kapsayan program, kısa sürede diğer ülkeleri de sistemin içerisine katmıştır.⁵²

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ni kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve Topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.⁵³

⁵¹ Gerda Falkner, "Enlarging the European Union," Jeremy Richardson (ed.), European Union: Power and Policy Making, London and New York, Routledge, 1996, s. 233-237

⁵² Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 36

⁵³ www.abgs.gov.tr, 19.03.2001

Siyasi Kriter: *Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı.*

AB'ye girmeye aday olan ülkeler, istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunması gibi dört ana kriter açısından değerlendirmeye alınacaktır. Genel anlamda; ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması ve Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, kesintisiz bir şekilde uygulanıyor olmaları gerekmektedir.

Ekonomik Kriter: *İşleyen bir Pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşıkoyma kapasitesine sahip olunması.*

Etkin Bir Piyasa Ekonomisi İçin;

1- Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinden bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşim ile kurulmuş olması,

2- Rekabet kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş ve çıkışlar için engellerin bulunmaması,

3- Mülkiyet haklarını (fikri ve sınaî mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi,

4- Fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı,

5- Ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması,

6- Mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir.

AB İçinde Rekabet Edebilme Kapasitesinin Sağlanması İçin;

1- Öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların makro ekonomik istikrarının olması ve bununla beraber işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı,

2- Alt yapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması,

3- Devlet müdahalesinin derecesi (rekabet politikası, devlet yardımları ve KOBİ desteği gibi)

4- Firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

Bu çerçevede rekabet edebilme derecesinin göstergeleri olarak, Birliğe girişten önce Birlik ile o ülke arasında belirli bir ticaret ortaklığının olması ve ülke ekonomisinde küçük firmaların oranı sayılmaktadır.

Topluluk Mevzuatının Benimsenmesi: *Siyasi, Ekonomik ve Parasal Birliğin amaçlarına uyma dâhil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması.*

AB'nin Siyasi Birlik ile Ekonomik ve Parasal Birlik Hedeflerini Kabul Etmek;

Birliğin "Ortak Dış ve Güvenlik" politikasına etkin bir katılım için aday ülkelerin buna hazır olmaları gerekmektedir. Ekonomik ve Parasal Birlik konusunda ise, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı, ekonomik politikaların koordinasyonu, İstikrara ve Büyüme Paktına katılım ve Merkez Bankası'nın kamu sektörü açıklarını finanse etmesinin yasaklanması gibi konularda üye ülkelerin aldıkları kararlara katılmak gerekmektedir.

AB'nin Aldığı Kararlara ve uyguladığı Yasalara Uyum Sağlamak;

- Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı gibi ortaklık anlaşmalarında belirtilen şartlara uyum sağlanması,

- Tek pazara geçişi gerektiren Topluluk Müktesebatına uyum sağlanması,

- Topluluğun tarım, iletişim ve bilgi teknolojileri, çevre, ulaşım, enerji, taşımacılık, tüketici hakları, adalet ve içişleri, işgücü ve sosyal haklar, eğitim ve gençlik, vergilendirme, istatistik, bölgesel politikalar, genel dış ve güvenlik politikası gibi alanlardaki her türlü düzenlemesine uyum sağlanması.

Bu kriterler, Aralık 1995 tarihli Madrid Avrupa Zirvesi ve 1997 Lüksemburg Zirvesi ile geliştirilmiştir. 1995 Madrid Zirvesinde “*Topluluk politikalarının uyumlu olarak yürütülmesini teminen, aday ülkelerin katılım ertesinde idari yapılarının uyumlaştırılması gereği*” de eklenmiştir. 1997 Lüksemburg Zirvesinde ise “... AB müktesebatının ulusal mevzuata geçirilmesi gerekli ama yeterli değildir; asıl önemli olan etkili biçimde uygulanmasıdır,” denilerek, AB'nin siyasal ve ekonomik kurallarının adaylarca etkin bir biçimde uygulamaya konulmasının önemi vurgulanmıştır. Kopenhag, Madrid ve Lüksemburg'da ayrıca, AB'nin yeni üyeyi sindirebilme kapasitesine sahip olması gerektiği üzerinde de durulmuştur. Yani adayların Kopenhag kriterlerini tam anlamıyla yerine getirip getirmediğine, bu yeni üyenin AB'ye getirebileceği yükün ağırlığını göz önünde bulundurarak AB kurumlarının ve üye devletlerin karar vermesi esastır.⁵⁴

15 Temmuz 1997 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilen Gündem 2000 raporu ise AB'nin aday ülkeleri ile ilişkilerini ne şekilde geliştireceği ve genişlemenin etkileri ile ortak politikaların reformu ve 31 Aralık 1999'dan sonra AB'nin mali çerçevesinin nasıl olması gerektiği sorunları ile ilgili ayrıntılı bir analizi ortaya koymaktadır.⁵⁵ Raporun yayınlanmasının ardından görüş bildiren Komisyon, hiçbir aday ülkenin Kopenhag Kriterlerini tam anlamıyla yerine getirmiş olmadığını ve orta vadede bu hedefe varabileceği tahmin edilen 5 aday ülkenin Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya ve Slovenya olduğunu

⁵⁴ Sanem Baykal, “**Kopenhag Kriterleri Kutusu,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 332

açıklamıştır.⁵⁶ Diğer 5 aday ile müzakerelere başlanması konusunda ise olumsuz görüş bildirmiştir.⁵⁷

Aralık 1997 tarihinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararların amacı ise AB'nin önünde bulunan genişleme sürecini mevcut kurumlar ve çalışma sistemleri ile gerçekleştirebilmesinin önündeki engelleri aşacak yapıyı ve çalışma sistemlerini oluşturmaktır. Bu noktada Komisyon görüşleri doğrultusunda ilk kez aday ülkeler arasında bir sınıflandırmaya gidilmiştir. 10 MDAÜ ve Güney Kıbrıs'ın AB'nin yeni genişleme yelpazesi içerisinde yer aldığı, "ilk dalga" olarak nitelenen Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve Güney Kıbrıs ile katılım müzakerelerine başlanacağı ve "ikinci dalga" olarak adlandırılan Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Romanya ve Slovakya'nın henüz müzakereye hazır olmadıkları hususları karara bağlanmıştır. Bu kararlar alınırken Gündem 2000 raporu da göz önünde tutulmuştur. Komisyon, ilk dalgada yer alan ülkeler ile müzakerelerin 1998'de başlatılması önerisinde bulunmuş, Türkiye içinse Gümrük Birliği'ni güçlendirmeyi amaçlayan bir Avrupa Stratejisi oluşturulmasını karara bağlamış lakin Türkiye'ye adaylık perspektifi verilmemiştir.⁵⁸

AB, bu aday ülkelerin tam üyeliğe giden yoldaki sürecini daha önceki genişleme süreçlerinden farklı olarak **Yeni Genişleme Politikası** olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede yeni bir sistem tasarlanmış ve bu sistemin temelini katılım öncesi stratejisinin belirlemesi esas olmuştur. Katılım öncesi

⁵⁵ İKV, AB ve Türkiye-AB İlişkileri: Temel Kavramlar Rehberi, s. 101-102

⁵⁶ Alexander Rupp, s.12

⁵⁷ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 38

⁵⁸ İbid, s. 38-39

stratejisi, her aday ülkenin müzakere ve tam üyeliğe hazırlanma politikasını belirler.⁵⁹ Bu süreç, Mart 1998'de resmen başlatılmıştır. Adaylığını dondurmuş olan Malta ise Ekim 1998'de tekrar adaylığını başlatarak sisteme dâhil olmuştur.

29 Mart 1996 tarihinde Torino Zirvesi ile başlatılan Hükümetlerarası Konferans süreci sonucunda hazırlanan Amsterdam Antlaşması, 16–17 Haziran 1997 tarihli Amsterdam Zirvesi'nde onaylanmış ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmiş ve hukuki anlamda AB Antlaşmasına ve Avrupa Topluluklarının Kurucu Antlaşmalarına bazı ekler getirmiş, Maastricht Antlaşması ile tespit edilen AB'nin 3 temel direği kapsamında AB kurumsal yapısını sağlamlaştırmıştır.⁶⁰

Tüm bunların ardından, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki Zirvesi gerçekleştirilmiş ve "Bin Yıl Bildirisi" (Millenium Declaration) kabul edilmiştir. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'ndan güçlü ekonomik yapı oluşturulmasına dek uzanan geniş kararların alındığı Zirve'nin Türkiye açısından önemi ise Lüksemburg Zirvesi ile başlatılmış olan genişleme sürecine dâhil edilmek olmuştur. Zirve ile birlikte Türkiye'ye resmi olarak aday ülke statüsü verilmiş ve AB'nin Yeni Genişleme Politikası çerçevesinde oluşturulan sisteme diğer aday ülkelerle eşit statüde dâhil edilmiştir.⁶¹ Ayrıca, genişleme süreci çerçevesinde Avrupa Konseyi, Zirve'de Bulgaristan, Romanya, Slovakya,

⁵⁹ Ibid, s. 39-40

⁶⁰ European Commission, How Does the European Union Work?, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2000, s. 13

⁶¹ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 42

Letonya, Litvanya ve Malta ile katılım müzakerelerinin başlatılmasını kararlaştırmıştır.⁶²

7-9 Aralık 2000 tarihleri arasında hayata geçirilen Nice Zirvesi'nde, genişleme perspektifi, kurumsal reforma yönelik Hükümetlerarası Konferans ve Temel Haklar Şartı gibi önemli konular tartışma konusu olmuştur. Zirve'de yapılan tartışmalar sonucunda, hâlihazırda oybirliği ilkesinin uygulandığı yaklaşık 70 antlaşma maddesinden 29'unda nitelikli çoğunluğa geçilmesine karar verilmiştir. Bu maddeler arasında vatandaşın serbest dolaşımını kolaylaştırıcı önlemler ve üçüncü ülkelerle ekonomik, mali, teknik işbirliği gibi önemli konular da bulunmaktadır. Ayrıca, 2004 yılında düzenlenecek olan Hükümetlerarası Konferansa hazırlık niteliğinde 2001 yılının Aralık ayında Belçika'da gerçekleştirilecek olan Laeken Zirve Toplantısında bir bildiri yayınlanması ve bu yolla AB organlarının yetki sınırlarının ve dağılımının daha açık ve kesin olarak belirlenmesi, Temel Haklar Şartı'nın statüsü, Antlaşmaların basitleştirilmesi ve Avrupa mimarisi içinde Ulusal Parlamentoların rolünü içermesi karar altına alınmıştır.⁶³ Bir anlaşma değişikliği taslağı olan Nice Anlaşması, temelde yeni genişleme dalgasını karşılayabilmek ve AB'nin etkin biçimde işlemesini sağlamak için gerekli kurumsal reformları öngörmekte, AB kurumlarının üye sayıları ve yapıları üzerinde değişiklikler getirmektedir.⁶⁴

⁶² İKV, AB ve Türkiye-AB İlişkileri: Temel Kavramlar Rehberi, s. 107

⁶³ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 45

⁶⁴ Sanem Baykal, "**Nice Antlaşması Kutusu**," Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 361

C) AB'nin Geleceği Tartışması

1957 Roma Antlaşmasını takiben hayata geçirilmeye başlanan entegrasyon sürecinde, pragmatik ve esnek çerçeveli bir model tercih edilmiştir. “Zincirleme Etki” (Spill Over Effect) olarak adlandırılan bu entegrasyon modeli, 1957–1992 yılları arasında Topluluğun, yalnızca Avrupa kıtasında değil küresel bazda bir cazibe merkezi haline gelmesine olanak sağlamıştır. Soğuk Savaşın ortadan kalkması ve 21. yüzyıla girilmesi ile AB'nin geleceği iyiden iyiye tartışılmaya başlanmış ve bu tartışmalar Aralık 1999 Nice Zirvesi ile resmiyet kazanmıştır.⁶⁵

AB'nin geleceği tartışmasında ele alınacak konulara dair genel çerçeve Nice Zirvesi'nde yayınlanan “AB'nin Geleceğine İlişkin Bildiri” ile ortaya konmuştur. Buna göre AB'nin geleceği tartışmasının dört ana teması bulunmaktadır. Bunlar: *AB ile Üye Devletler Arasında Yetki Paylaşımı, Temel Haklar Şartı'nın Statüsü, AB Mevzuatının Sadeleştirilmesi ve Ulusal Parlamentoların AB Yapılanmasındaki Rolü'dür.*⁶⁶

Nice Zirvesi, 4 ana konunun dışında AB gündeminde yer alan diğer önemli konuların da AB'nin geleceği tartışması çerçevesinde ele alınabilmesine imkân tanımaktadır. Bu noktada, Aralık 2001 tarihinde gerçekleştirilen Laeken Zirvesi sonucunda yayınlanan “AB'nin Geleceğine İlişkin Bildiri”, 4 ana temaya yeni unsurlar eklemiştir. Bunlar da: *Kurumsal*

⁶⁵ www.mfa.gov.tr, 04.07.2003

⁶⁶ Ibid, 04.07.2003

*Reformlar, Birlik Politikalarında Reform ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının Geliştirilmesi'dir.*⁶⁷

Tüm bu konular ana başlıklar olarak karşımıza çıksa da her geçen gün AB'nin gündemine yeni konular girmekte ve dolayısıyla gündem her geçen gün giderek daha da yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda ilerleyen zaman içinde AB'nin gündeminde olması muhtemel konular ise şu şekildedir:⁶⁸

- *Genişleme:* 10 aday ülkenin AB'ye tam olarak entegre olmasından sonra dışarıda yalnızca Türkiye, Romanya ve Bulgaristan kalmış bulunmakta, Hırvatistan ise sıraya girmiş durumdadır. Yakın gelecekte genişleme ile ilgili noktada bu 4 ülkenin etkin olabileceği açıktır.
- *Kurumsal Yapı:* Genişlemenin etkisi ile AB'nin kurumsal işleyişinde de değişimler olması kaçınılmazdır. Bu bağlamda AB'nin konfederal yaklaşımdan federal yaklaşıma doğru bir kaymaya geçme eğilimi olduğu gözlemlenmektedir.
- *Ortak Savunma:* Maastricht Antlaşması ile temelleri atılmış olunan bu konuda AB, NATO'dan bağımsız özerk bir askeri harekât mekanizması oluşturmak istemektedir. Bu konuda da AB ile Türkiye arasında çatışma noktaları bulunmaktadır. Bu konu, AB adına EURO'ya geçişten sonraki

⁶⁷ Ibid, 04.07.2003

⁶⁸ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 101-103

en ciddi siyasi kimlik oluşturma projesi olarak değerlendirilmektedir.

- *EURO:* Bu konuda EURO'nun uluslararası piyasalarda nasıl dalgalanacağı ve özellikle de ABD Doları karşısında nasıl bir seyir izleyeceği önemlidir. Bu noktada AB, kendi içinde makroekonomik politika geliştirebilmeye ve uluslararası para politikası üretebilecek kurumsal mekanizmalara ve ortak siyasi iradeye sahip olmak zorundadır.

- *Demokrasi:* Bu hususta AB içi demokrasinin artırılması ve daha iyi yönetilmesine ilişkin Beyaz Kitap, 25 Temmuz 2001 tarihinde kabul edilmiştir. Beyaz Kitap, Birlik ile AB vatandaşları arasında bir köprü oluşturulması amacıyla Birliğin işleyişi için gerekli olan değişiklikleri ortaya dökmekte ve AB'nin âdem-i merkeziyetçi bir yapıya kavuşturulması ve Birlik politikalarının birbiriyle uyumunun iyileştirilmesi konusunda yaklaşımı açığa vurmaktadır.

- *Uluslararası Rekabet Gücü:* Lizbon Zirvesi'nde belirtilen en fazla istihdam yaratan ve en rekabetçi yapıya ulaşma arzusu çerçevesinde AB, ekonomik rekabet gücünü artırmaya yönelik olarak politikaların güçlendirilmesi ile ilgili çalışmalarına devam etmektedir.

- *Bilgi Toplumu:* Bu hususta ABD ve Japonya'nın gerisinde olduğunun bilinci ile hareket eden AB, E-Europe

programı gibi projeler yoluyla bu açığı hızla kapatma arzusundadır.

Şu açıktır ki, AB statik bir yapı değildir ve devamlı olarak değişimden geçmektedir. Gidişat odur ki, AB yetkilerini daha da genişletecek ve supranasyonel özelliği gün geçtikçe artacaktır. AB olgusunun gölgesinde değişmeyeceği kesin gözükken tek şey Kopenhag Kriterlerinin özüdür denebilir ve gelecek yüzyıllara damgasını vurmak isteyen Türkiye bu özü kendinde de yaratmak zorundadır.

II) İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ERTESİ DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türk Dış Politikası (TDP) içindeki en temel direklerden bir tanesi her zaman için batıcılık politikası olmuştur.⁶⁹ Batıcılık bağlamında yaşanan sürekliliğin ardındaki en önemli nedenlerden 3'ü: Atatürk'ün dış politikasının temellerine ilişkin mirası ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın çarpıcı özellikleri, Türkiye'nin coğrafi konumu, uluslararası sistemdeki yeri ve bu özelliklerin yol açtığı güvensizlik duygusu (Sovyet tehdidi - Orta Doğu bunalımları - Komşularından algıladığı tehdit - Türk boğazlarının global bazdaki önemi ve tedbirli hareket etme zorunluluğu) ile ilk iki etken sonucunda ortaya çıkan siyasal çerçeve içinde gelişen bir ekonominin gerektirdiği tercihler olarak sıralanabilir.⁷⁰

Türkiye'nin yüzünü batıya dönmesindeki nedenlerden birisi de Anadolu yarımadasının doğal özelliğinden kaynaklanmaktadır. Anadolu, Avrupa kıta kütesinden çıkıp Akdeniz'e doğru uzanan 4 yarımadadan birisidir (İberik, İtalya, Grek ve Anadolu yarımadaıarı). Diğer 3 yarımadada olduğu gibi, kıta ile bağlantı noktaları dağlıktır ve bu durum etkileşim konusunda sorunlu bir ortama neden olur. Aynen İberik yarımadası gibi, ortası kuru ve geniş bir plato görünümündedir ve kuzeyi ile güneyi sıradağlar ile çevrilidir. Yarımada ancak batıya doğru, korunmalı ve ılıman kıyı yerleşimlerine ve

⁶⁹ Dimitris Kerides, "Foreign Policy Strategies and Domestic Choices: Balancing Between Power Politics and Interdependence," Leonere G. Martin and Dimitris Keridis (ed.), The Future of Turkish Foreign Policy, USA, The MIT Press, 2002, s. 325

⁷⁰ Oral Sander, Türkiye'nin Dış Politikası, Melek Fırat(der), Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mart 1998, s. 69-92

bereketli vadilere doğru alçalır. Dolayısıyla yarımadanın yüzü batıya yöneliktir ve tarih boyunca batı ile sıkı ticari, ekonomik, siyasi ve hatta kültürel ilişkiler kurulması için son derece uygun koşullar sağlamıştır. Bu nedendir ki tarih boyunca bu topraklarda inşa edilen devletlerin çoğunluğu bu konularda doğudan çok batı ile ilişkiler bütünü içine girmişlerdir. Ve Türkiye bu duruma bir istisna teşkil etmemektedir.⁷¹

Türk dış politikasında batı olgusunun bu denli ağırlıklı olmasının tarihsel bir boyutu bulunmaktadır. Anadolu'nun coğrafi, dinsel, vb. yapısı Osmanlı öncesinden Türkleri hep Batı'ya yöneltmiştir. İdeolojik olarak Türkiye, batı düşüncesine kuruluşundan itibaren daha yakındır ve bunda milliyetçi ve batıcı İttihat ve Terakkicilerin de rolü olduğu söylenebilir. Kültürel olarak devlet katmanlarından halka, ülkenin önemli bir bölümü kendini Doğulu olmaktan çok Batılı hissetmektedir. Ayrıca, batıcılık Türkiye adına statükoculukla da aynı çizgi üzerindedir, çünkü üzerine oynanan denge unsuru genelde batı kökenlidir.⁷²

Türk dış politikasının oluşturulması, cumhuriyetin kuruluşundan bu güne dek farklı dönemlerde farklı biçimlerde cereyan etmiştir. Bu değişimlerin temelinde, Türkiye'nin yapısında meydana gelen değişimlerin yanında uluslararası sistemde meydana gelen değişimler de etken olmuştur.⁷³ Tüm

⁷¹ Ibid, s. 127-147

⁷² Baskın Oran, “**TDP'nin Temel ilkeleri,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 49-51

⁷³ İlhan Uzel, “**TDP'nin Oluşturulması,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 73-74

bu dinamikler ışığında ilerleyen zaman içinde Avrupa Birliği'nin Türk dış politikasındaki yeri ve AB'ye karşı sergilenen tutum farklılıklar sergilemiştir.

1950'li yıllar itibariyle TDP'nin en basit özeti, Batı Avrupa ve özellikle de ABD ile kesin işbirliği olarak yapılabilir. Buradaki temel amaçlar: *“İkinci Dünya Savaşı içinde ve ertesinde Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelen Sovyet tehlikesinden korunmak, ülkenin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmede gerekli görülen dış yardımı sağlamak ve batılılaşma ile modernleşme olgularını güçlendirmek”* olmuştur.⁷⁴ Ayrıca orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye, uluslararası sistemde ortaya çıkan iki taraflı yapı karşısında, sahip olduğu jeostratejik coğrafyada tek başına tarafsız bir çizgi izlemeyi kolay kolay başaramazdı⁷⁵ ki 1945 yılında Sovyetlerin Türkiye üzerindeki talepleri ve ayrıca daha 1940 Kasım'ında Sovyetler ile Almanya arasındaki gizli görüşmelerde Türkiye'nin SSCB tarafından pazarlık konusu edilmesi, bu durumun birer göstergesi niteliğindedir. Batıya yaklaşmak, Türkiye için zaruri hale gelmişti.⁷⁶ Türkiye, ünlü Osmanlı diplomasisine başvurmakta ve bir dış tehdide karşı, başka bir dış güce dayanmakta böylece iki gücü karşı karşıya getirerek kendisi aradan sıyrılmaya çalışmaktaydı.⁷⁷

Bu dönemde dış politika adına muhalefetin en belirgin olduğu konu ise, Kore savaşına TBMM'nin onayı alınmadan asker gönderilmesi olmuştur. Kore savaşı sonrasındaki dönemde alınan dış politika kararları, oldukça

⁷⁴ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 147-159

⁷⁵ Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, New York, Anchor Press, 1973, s. 125-127

⁷⁶ Mustafa Aydın, **“Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War,”** *Middle East Journal*, Cilt 36, No.1 (Ocak 2000), s. 106-107

⁷⁷ *Ibid*, s. 109

olumsuz ekonomik ve siyasal bir ortama rastlamıştır. Örneğin: Türkiye, 1950'den itibaren Kıbrıs konusunda İngiltere'yi desteklemiş, 1954'ten itibaren Cezayir sorununun Birleşmiş Milletler'de(BM) gündeme alınmaması yönünde oy kullanmış, 1955'te Orta Doğu ülkeleri ile ters düşmeyi göze alarak Bağdat Paketi'nı kurmuş ve hatta 1955'te Bandung Konferansında ABD ve batıya dönük bir tutum sergileyerek 3. dünya ülkelerini küstürmüştür ki bu durum ters etkisini, daha sonra BM'de yaşananlarda göstermiştir.⁷⁸ Sonuçta, Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri ve özellikle de Arap devletleri arasında pek de olumlu gelişmeler yaşanmamıştır. Bu ülkelerin Osmanlı döneminden kalan duyguları ile Batı yanlısı Türkiye'yi karşılarında bulmaları birleşince karşılıklı ilişkiler kördüğüm halini almıştır.⁷⁹ Bağdat Paketi ve CENTO konularında karşılaşılan başarısız sonuçlar da bu duruma birer örnek olarak gösterilebilirler.⁸⁰

Kısacası, TDP İkinci Dünya Savaşı ertesinde hiç olmadığı kadar Batı bağımlısı olmaya başlamıştır. Bu durumun ise çeşitli içsel ve dışsal nedenleri bulunmaktadır. Dış faktör olarak özellikle, algılanan Sovyet tehdidi öne çıkarken, iç faktörler arasında çok partili demokrasiye geçiş⁸¹ ve ekonomik gelişme arzusunun altındaki gelgitler temel noktalar olarak göze çarpmaktadır.⁸² Lakin burada sözü edilen Batıya bağımlılık ve batıcılıktan anlaşılması gereken Avrupa'dan ziyade ABD'dir.

⁷⁸ Baskın Oran, "1945-60, Dönemin Bilançosu," Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 494-496

⁷⁹ Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctions During the Cold War," s. 114

⁸⁰ George Harris, "The Menderes Decade 1950-1960," The Troubled Alliance, Stanford, 1972, s. 62-70

⁸¹ Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctions During the Cold War," s. 110

⁸² Mustafa Aydın, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Dış Politika, İstanbul, Türkiye Genç İşadamları Derneği, 1998, s. 20

1960'lı ve 1970'li yılların dış politiği incelendiğinde gör÷lmektedir ki 1961 Anayasası sayesinde basına özg÷rl÷k gelmiş, sivil haklar oluşturulmuş ve dış politika ilk kez kamuoyunda tartişilabilir hale gelmiştir. İlk olarak şu s÷ylenebilir ki, bu d÷nemde TDP, uzun s÷redir olmadığı kadar batıdan bağımsız ve hatta zaman zaman batıya karşı bir çizgi izlemiştir. (Ancak burada batıdan tam anlamıyla bir sapma yahut vazgeçme söz konusu değildir. Buradaki tek anlam, bazı kararlarda Batı'dan bağımsız hareket edilmiş olmasıdır) Bu durumun oluşmasının önemli nedenlerinden biri uluslararası konjonktür anlamında ÷lkenin rahatlaması ise bir diğerisi de Kıbrıs olayı bağlamında halkta oluşan büyük tepki ve özellikle de ABD'ye karşı önemli ölçüde değişen hissiyattır denilebilir. Bu konuda Kıbrıs bağlamında ABD'nin Türkiye karşıtı tutumunu en önemli sebeplerden biri iken, CIA ajanlarının Türkiye'de yaygınlaşması, SOFA Anlaşmasından duyulan hořnutsuzluk⁸³, yetersiz askeri yardımlar, Türkiye toprakları üzerindeki askeri alanlarda ABD varlığının aşırı artması⁸⁴ ve haşhaş ekimi krizi gibi nedenler de toplumda rahatsızlık duygularının oluşmasına meydan vermiştir.⁸⁵ Ayrıca, 1962 yılında meydana gelen Küba Krizi esnasında ABD'nin Türkiye'yi hiçe sayarak salt kendi fikirleri doğrultusunda SSCB ile Türkiye üzerinden pazarlık yapması da bu d÷nemde Türk kamuoyunun ABD'ye bakışına etki eden

⁸³ George Harris, s. 57-60

⁸⁴ Nur Bilge Criss, "US Forces in Turkey." *US Military Forces in Europe*, Simona W. Duke ve Wolfgang Krieger (der), Colorado, Westview Pres, 1993, s. 344-345

⁸⁵ Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War," s. 117-123

unsurlar arasında olmuştur.⁸⁶ Tüm bu yaşananlardan çıkan mesaj açıktı; tek yanlı bir dış politika ile tüm yumurtalarını tek sepete koymak Türkiye için vahim bir hata idi ve çok taraflı bir dış politika yaratılması Türkiye için zaruri bir ihtiyaçtı. Kıbrıs sorunu ertesinde Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ve haşhaş gerginlikleri de TDP'ye yeni pencereler açılması fikrini en azından ciddi biçimde zihinlere getirmeye aracı olmuşlardır.⁸⁷

Bu dönemde TDP'de batı etkisinin tersine yaklaşımlara örnek olarak şunlar gösterilebilir: BM Genel Kurulu'nda ilk kez Cezayir'e self-determinasyon tanınması yönünde oy kullanıldı, 1964'te Johnson mektubuna kararlı bir şekilde cevap verildi, Eylül 1965'te BM'de ABD'nin Vietnam politikasına karşı duruldu, 1967 savaşında ilk kez Arap ülkelerinden yana tavır takınıldı, Eylül 1968'de ABD ile yapılan iki taraflı anlaşma ile SOFA Türkiye lehine değiştirildi, Temmuz 1974'de daha önceden ABD baskısıyla yasaklanan haşhaş ekimi tekrar serbest bırakıldı, aynı yıl Kıbrıs Barış Harekâtı düzenlendi, Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle ABD'nin başlattığı silah ambargosuna başarıyla direnildi ve Kıbrıs konusunda hiçbir ödün vermeden bu ambargonun 1977'de kısmen, 1978'de ise tamamen kalkması sağlandı. Ayrıca bu dönemde Türkiye, Batı'ya olan ekonomik ve siyasi bağımlılığını azaltacak dış politika girişimlerinde de bulunmuştur. ABD ve Batı tarafından reddedilen kimi önemli sanayi yatırımların gerçekleştirmek için 1967'den itibaren SSCB'ye yaklaşmıştır. Dahası bağlantısızlarla olan ilişkiler

⁸⁶ Nur Bilge Criss, "Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963," *The Journal of Strategic Studies*, Cilt XX, No 3, (Eylül 1997), s. 118-120

⁸⁷ Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War," s. 129

başlatılmış ve sıkılaştırılmıştır.⁸⁸ Lakin genelde 3. Dünya, özelde de Orta Doğu ülkelerinin uluslararası arenada Türkiye'nin Kıbrıs tezine sahip çıkmamaları bu anlamda ülkenin ne denli yalnızlığa itildiğinin göstergesi olmuştur. Bu dönemde SSCB ile ilişkilerin iyileştirilmesinin ardındaki ilk neden ABD'ye tepki idi ise de, askeri ve ekonomik yardımda ABD eksikliğinin bir şekilde giderilmeye çalışılması ve ülke kamuoyunda bu yöne doğru bir talebin ciddi şekilde belirmesi, muhalefetin baskıları, Kıbrıs konusunda SSCB'yi ve Doğu Bloku'nu yanına çekme veya en azından karşısına almama istemi ve SSCB'nin Türkiye'ye eskisinden daha ılımlı yaklaşılmaya başlaması da etkili olmuştur.⁸⁹

Tüm bu açılımlar TDP'nin kendi açılımları sayesinde olduğu kadar bazı uluslararası gelişmelerin de yansıması olmuştur. 1960'lı yıllarla beraber cereyan etmeye başlayan uluslararası denge, Batı'yı meşgul eden petrol bunalımı, Bağlantısızların güçlenmesi, Afganistan ve İran'daki gelişmeler ve Sovyetlerle ilişkilerin düzelmeye başlaması gibi gelişmeler, böyle bir dış politika çizilmesinde bazen Türkiye'nin elini güçlendirmiş, bazense Türkiye'yi bu tür politikalar izlemek zorunda bırakmıştır.⁹⁰ Bağımsız dış politika fikrine sahip Bülent Ecevit'in 1973'te iktidara gelmesi de Türkiye'nin Batı'dan nispeten daha bağımsız atılımlara yönelmesinde etkili olmuştur denilebilir.⁹¹

⁸⁸ Baskın Oran, "1960-80, Dönemin Bilânçosu," Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 672-677

⁸⁹ Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctions During the Cold War," s. 124-125

⁹⁰ Baskın Oran, "1960-80, Dönemin Bilânçosu," s. 677-678

⁹¹ Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctions During the Cold War," s. 133

12 Eylül dönemi, dış politika anlamında herhangi bir değişime neden olmamıştır. Partilerüstü bir niteliğe sahip geleneksel TDP devam ettirilmiş ve dış politikayı değiştirmek için neden bulunmadığı da askeri yetkililerce vurgulanmıştır. Ayrıca, 12 Eylül sabahı General Kenan Evren tarafından okunan ve ihtilalin nedenleri anlatılırken uzun bir liste halinde ülkenin ve rejimin düşmanlarının sayıldığı ve gerçekleştirilmek istenenlerin sıralandığı 1 nolu askeri bildiri, ülkenin dış politikasına dair herhangi bir madde bulunmamaktadır. Buradan çıkarılması gereken ana sonuç ise, ordunun bu işi uzmanlarına bırakmaya niyetli olduğu ve ihtilalin ardında dış politika ile ilgili hiçbir nedenin bulunmadığıdır.⁹²

En önemli etkisi, Avrupa'nın Türkiye'den uzaklaşmaya başlaması ile TDP'nin iyiden iyiye ABD'ye yaklaşması olmuştur.⁹³ Bu durumun asıl nedeni ise 12 Eylül'ün ilk günlerinin tersine Avrupa'nın Türkiye'ye karşı oldukça negatif bir tavır içine girmesi ve kendinden adeta uzaklaştırmaya çalışmasıdır. Avrupa'dan gelen ekonomik destek azalmış, Türkiye - AT Ortaklık Organları çalıştırılmamış, AET'nin 4. Mali Protokolü dondurulmuş, Türkiye'nin Avrupa Konseyi ile olan ilişkileri askıya alınmış, 5 ülke Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuş ve mütemadiyen hazırlanan çeşitli raporlar ve alınan olumsuz kararlar ile ülkeye baskı yapılmaya çalışılmıştır. Tüm bu gelişmeler Türkiye'yi Avrupa'dan uzaklaştırırken herhangi bir eleştirel yaklaşım ile Türkiye'nin karşısına çıkmayan Orta Doğu ülkeleri ve sürekli destek veren ABD ile yeniden

⁹² Mustafa Aydın, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Dış Politika, s. 33-34

⁹³ Baskın Oran, **"1980-90, Dönemin Bilânçosu,"** Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 28

yakınlaşmasını sağlamıştır. ABD'nin Türkiye'ye yaklaşımını etkileyen en önemli gelişme ise Batı çıkarlarına ters gelişmelerin özellikle Orta Doğu'da şiddetlenmesi ve güçlenmesidir. İran Devrimi, Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesi ve Yunanistan'da NATO karşıtlığının oluşması bu durumun en somut örnekleridir. Kısacası, Türkiye genelde Batı, özelde de ABD için bölgedeki son uzak karakol olarak kalmakta idi. Bu dönemde Türk-Sovyet ilişkileri de ilerleme kaydedilen bir diğer konu olmuştur. Özellikle ticari anlamda iki ülke arasında önemli oranda yakınlaşma olmuştur.⁹⁴

12 Eylül süreci ertesinde yaşanan ve 80'li yıllarına tamamını kapsayan dönemde içinde uluslararası ortamda Türkiye en çok ABD'nin "Yeşil Kuşak" politikasından etkilenmiştir. SSCB tarafından ise fazlaca bir tehdit algılanmamıştır. Bu durumun başlıca nedeni ise, 1984 yılından itibaren Gorbaçov'un SSCB'yi kendi kabuğuna çekmesi ve dış politikada yumuşak bir çizgi takip etmesidir. Öte yandan SSCB'deki yumuşama, Türkiye'nin jeopolitik önemi ve bu sayede elde ettiği avantajları bağlamında olumsuz bir etkide bulunmuştur.⁹⁵

Dönem içindeki Özal ögesi oldukça önem arz etmiştir. Özal'ın dış politikaya etkilerinden en önemli iki tanesi Dışişleri Bakanlığının etkisini 2. plana itmesi ve siyasal sorunların ticari gelişmelerle kapatılabileceği fikrinden hareket etmiş olmasıdır. Lakin bu fikir, özellikle Yunanistan ve Orta Doğu'da pek de doğruluğunu kanıtlayamamıştır. Ayrıca Özal, Körfez Savaşı sırasında "*Orta Doğu pastasından pay almak*" fikrinden hareketle TDP'nin en temel

⁹⁴ Mustafa Aydın, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Dış Politika, s. 37-39

⁹⁵ Baskın Oran, "**1980-90, Dönemin Bilânçosu**," s. 26-28

ilkelerinden olan statükoculuk ile çelişmiştir.⁹⁶ Ayrıca Özal, bürokratik yaklaşımlardan öte kendi özel bağlantılarını kullanmayı tercih edebiliyor ve bu yolla değerli olan zamanı en verimli şekilde kullandığına inanıyordu. Oysaki bu yaklaşım zaman zaman Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere pek çok kurum ve kişiyi ve hatta topyekün TDP'yi zor durumda bırakabiliyordu.⁹⁷ Ayrıca Özal, TDP'nin en temel prensiplerinden olan statükoculuk ve barış yanlıcılık konularında da farklı bir yaklaşıma sahipti denilebilir.⁹⁸ Özal arkasında askeri destek bulabilseydi Türkiye Musul ve Kerkük üzerine yürür müydü? En azından sorgulanabilecek kadar kesinlikten uzak bir soru.

En kısa ifadelerle bu dönemin dış politikası için söylenebilecek söz, 1950–60 arasındaki Menderes dönemindeki gibi çok aktif velhasıl bir o kadar da riskli olduğu ve ABD'ye önemli ölçüde bağımlı olarak geliştiğidir.⁹⁹

1990'lar itibariyle yaşanmaya başlanan son dönemde ise Türkiye ile AB arasındaki ilişki iki tarafın çelişkileri arasında gidip gelmiştir. AB, Türkiye'nin tam üyeliğine hazır olmadığı için Gümrük Birliği yoluyla ülkeyi kendine bağlamayı yeğlemiş, Türkiye ise Gümrük Birliği'nin tam üyeliğe giden yolda kendisine önemli bir artı getirebileceği umudu ile yetinmiştir. Ancak AB, Türkiye'nin bu beklentisinin en azından bu dönem için çok mümkün olmadığını gösterircesine 1997'de Türkiye'yi kapının ardında bırakmış lakin

⁹⁶ Ibid, s. 28-30

⁹⁷ Mustafa Aydın, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Dış Politika, s. 59

⁹⁸ Alan Makovski, "The New Activism in Turkish Foreign Policy," Insight Turkey, Vol I, No 2 (Nisan-Haziran 1999), s. 3-5

⁹⁹ Baskın Oran, "1980-90, Dönemin Bilânçosu," s. 33

Türkiye'nin verdiği sert tepki neticesinde geri adım atmış ve 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin gönlünü almaya çalışmıştır.¹⁰⁰

TDP'de ABD'ye yakınlık yaklaşımı bu dönemde de devam etmiştir. ABD ise Türkiye'deki bu tutumun devamlılığını sağlamak için ülkenin uluslararası arenada destekleyicisi görünümüne bürünmüştür. Hazar petroleri konusunda Türkiye'ye yakın durmuş, 1980'lerde reddettiği stratejik işbirliğini 1992'de "Güçlendirilmiş Ortaklık" (Enhanced Partnership) adıyla kabul etmiş, insan hakları konusunda AB'nin aksine Türkiye'yi fazlaca sıkıştırmamış ve PKK sorununun üstüne gidilmesinde göreceli de olsa Türkiye'ye destek vermiştir. Tüm bu yakınlığı Türkiye'ye sunarken elbette ABD'nin kendi çıkarları çok büyüktü. Bir kere Avrasya'yı denetleyebilmek ve bu bölgedeki muazzam enerji kaynaklarını tamamıyla Rus etkisine kaptırmamak için Türkiye'ye ihtiyacı olduğunun farkında idi. Ayrıca Soğuk Savaş ertesinde Hegemon Güç olabilmek adına ABD'nin NATO'ya ve onun işlevini devam ettirmesine ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu noktada bölgesel çatışmalar ve insani müdahaleler yoluyla ABD'nin NATO'nun "5. Madde dışı" insani müdahaleler gerekçesi ile "alan dışına" yayılabilmesi yolu ile sağlanabilirdi ve bu noktada da Türkiye'nin işbirliği ABD adına önem arz etmekteydi. Ayrıca Saddam Hüseyin gibi ABD karşıtı diktatörlerin bölgedeki varlığı ABD çıkarlarına ters düşmekteydi ve bölgedeki bu unsurların temizlenmesi noktasında Türkiye önemli bir ülkeydi. Ayrıca, İsrail'in bölgedeki rahatını koruması adına da Türkiye'nin bu ülkeye karşı ılımlı yaklaşması önem arz etmekteydi. Türkiye ise, Soğuk Savaş ertesinde jeostratejik

¹⁰⁰ Baskın Oran, "1990-2001 Dönemin Bilançosu," Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 228-230

önemini kaybettiği ve AB'den dışlandığı bu ortamda ABD'nin yakınlaşma hamlesini memnuniyetle karşılamıştır. Nitekim Türkiye, ABD'nin katıldığı tüm uluslararası müdahalelere destek vermiştir. Somali'deki komutanın Türk olması, ülkenin Bosna'ya silah ve asker göndermesi ve Afganistan müdahalesi sırasında ABD'ye lojistik destek vermesi, bu oyunun farklı perdeleri olmuştur.¹⁰¹

Kısacası, SSCB'nin dağılması TDP'yi derinden etkilemiştir. Bir kere Türkiye'nin bölgedeki ağırlığı artmıştır. Bu gelişme, Türkiye'nin yarattığı bir durum olmaktan öte, çevre ülkelerin içinde buldukları durumdan ileri gelmiştir. Bir kere Türkiye'nin komşuları ciddi irtifa kaybına uğramışlardır. SSCB sonrası Türkiye Kafkaslarda zayıf komşularla baş başa kalmıştır. Bulgaristan sorunlu komşu olmaktan çıkmış ve yüzünü batıya çevirmiştir. İran, Irak ile yaptığı savaştan sonra belini bir türlü istediği gibi doğrultamamış, petrol gelirleri ciddi şekilde düşmüş ve ayrıca ABD menziline ikinci dereceden de olsa girmiştir. Irak, ABD menziline iyice girmiş, Suriye de SSCB sonrası koruyucusuz kaldığı için önemli ölçüde pasifleşmiştir.¹⁰²

Ayrıca Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Türkiye'nin yeni bölgesel politikalar oluşturma ortamı ve yakın komşuları ile ilişkilerini geliştirme konusunda daha fazla esneklik olanağı ortaya çıkmıştır. Bu itibarla Türkiye, 1989'dan ve özellikle SSCB'nin 1991'de çözülmesinden sonra pek çok bölgesel ilişki içinde yer almıştır. Bunlara bazı önemli örnekler Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi ve bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya ülkeleri ile kurulan ilişkilerdir. Bu yıllarda Avrupa Topluluğu ile gerilen iplere

¹⁰¹ Ibid, s. 230-232

¹⁰² Alan Makovski, s. 8-11

alternatif politikalar geliştirilebileceği ve hatta geliştirilmesi gerektiği savları da bu örnekler ile bir anlamda hayata geçirilmeye çalışılmıştır.¹⁰³

1983 Eylül tarihli Oslo Anlaşması ile Filistin Kurtuluş Örgütü'nün(FKÖ) İsrail'i tanımmasının ardından Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler de hızla gelişmeye başlamıştır. Öyle ki, bu anlaşmadan yalnızca 3 ay sonra ilk kez Türk Dışişleri İsrail'e ziyarette bulunmuştur. Bu zamandan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler genel olarak ilerleme şeklinde gelişme göstermiştir. İki ülke arasındaki ticaret artmış, turizm önemli hale gelmiş, akademik işbirlikleri yapılmış ve bekli de en önemlisi 1996 yılında 2'si askeri biri ise serbest ticaret olmak üzere 3 çok önemli anlaşmaya imza atılmıştır. İsrail ile geliştirilen ilişkilerin ardında normal olarak stratejik hesaplar yatmaktaydı. İlk olarak Türkiye bu yolla PKK'yı destekleyen Suriye üzerinde baskı kurmayı hedefliyordu ki bunda da başarılı olunmuştur. İkinci olarak Türkiye bu bölgede yüzü batıya dönük, teknolojik olarak gelişmiş bir ülke ile böyle bir bağ kurmanın faydalı olacağı fikrine inanmıştır ki bu da sonuç vermiş ve askeri teçhizat anlamında İsrail, Türkiye için önemli bir ülke haline gelmiştir. Üçüncü olarak da Türkiye özellikle ABD'de varolan güçlü Musevi lobisini Yunan, Rum, Ermeni ve Kürt sorunlarına karşı arkasına almak istemiştir. Bu politika, uluslararası ilişkiler temelinde gayet mantıklı bir yaklaşımdır.¹⁰⁴

Öte yandan bu yeni dönemde Türkiye'nin bölgedeki önemi azalmıştır. Batı Avrupa'nın Türkiye'ye güvenlik açısından ihtiyacı eskiye oranla daha düşük seviyelere gerilemiştir. ABD, SSCB'den algıladığı gibi Rusya'dan tehdit algılamamakta dahası istikrarlı bir Rusya'yı kendisi için gerekli görmektedir.

¹⁰³ Atilla Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri," Atilla Eralp (ed.), *Türkiye ve Avrupa*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mayıs 1997, s. 106-110

¹⁰⁴ Alan Makovski, s. 12-15

Kısacası, Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye için birincil öneme sahip olan Batılılaşma projesi, 20.yy.'ın 2. yarısında Batı kurumlarının ve Batı ittifakının parçası olmak şeklinde tanımlanmış ve TDP'de bu yönde şekil almaya başlamıştır. Avrupa Topluluğu'nun Batı ittifakının önemli bir kuruluşu ve onu ekonomik yönden güçlendiren doğal bir uzantısı olarak ortaya çıkmasıyla, Türkiye, diğer batı ittifakı kuruluşlarında olduğu gibi AET içinde de kendisine yer bulmaya yönelmiştir. Lakin NATO, OECD ve BAB gibi pek çok Batı ittifakı kuruluşuna pek fazla zorluk çekmeden dâhil olmayı başaran Türkiye için AB üyeliği daha çetin bir sürece şahitlik etmiş ve halen de etmektedir. 21.yy.'ı yaşadığımız günümüzde dahi Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesinin neresinde yer aldığı halen tartışılır durumdadır.¹⁰⁵

Türkiye ile AB arasındaki ilişki 40 yılı geçkin bir süredir iniş çıkışlarla birlikte devam etmektedir. Birliğin temellerinin atılmasını takiben 1959 yılında Türkiye'nin resmi ortaklık başvurusu ile başlayan ilişki, 1964 tarihli Ankara Antlaşması ile resmi ortaklık ilişkisine dönüşmüş ve günümüze dek devam etmiştir.¹⁰⁶

III - TÜRKİYE'NİN AET'YE BAKIŞINI BİÇİMLENDİREN ETKENLER

Bu noktada ilk olarak tarihsel ve ideolojik etkenden söz etmek gerekir. Avrupa'da ortaya çıkan gelişmeler tarih boyunca Türkiye'nin dikkatini

¹⁰⁵ Atila Eralp "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri," s. 86-88

¹⁰⁶ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 81

çekmiştir. Daha Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarından itibaren Türkler yüzlerini batıya dönmüş ve 19. yüzyıldan itibaren çağdaşlaşma ile batılılaşma aynı terazide tartılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet dönemi ile de Türkiye, batıya yakın olma politikasına devam etmiş ve bu tarihsel çizgiden sapmamıştır.¹⁰⁷

İkinci olarak da ekonomik etkeni ele almak lazım gelir. Hemen 2. Dünya Savaşı ertesinde, Türkiye yoğun çabalar harcayarak ekonomik kalkınma adına Batı'dan yardım almak üzere Marschall Planı'nın bir parçası olmayı başarmıştır.¹⁰⁸ Marschall Planı ertesinde Avrupa'nın ekonomik yönden güçlenmesini sağlamak adına Avrupa Topluluğu'nun kurulması ile beraber, Türkiye ekonomik kalkınma amacı doğrultusunda bu yapılanma ile ekonomik ilişkilerin ilerletilmesine öncelik vermiştir.¹⁰⁹ İlerleyen dönemde Türkiye'nin AET'ye bakışını pozitif yönde etkileyen bir başka unsur da, içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtulma yolunda bu çizgide çeşitli imkanlar elde edebileceği fikridir. Avrupa bütünleşmesinin hız kazandığı bu yıllar, Türkiye'nin ekonomik anlamda en ciddi şekilde bel bağladığı ülke olan ABD ile arasında sorunların çıktığı bir döneme rastlamıştır. ABD'den gelen ekonomik yardımların azalması ve bazı şartlara bağlanması Türkiye'yi yeni yabancı kaynak arayışlarına yöneltmiştir. İşte bu ortamda AET, Türkiye tarafından adeta bir can simidi olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu ana temanın yanında ve hatta ateşleyicisi olarak söylenebilecek birkaç nokta daha bulunmaktadır. Ekonomik entegrasyon ve ortak pazar gibi oluşumların

¹⁰⁷ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 813

¹⁰⁸ Mehmet Gönlübol ve diğ., Olaylarla Türk Dış Politikası, genişletilmiş 7. Baskı, Ankara, Alkım Kitabevi Yayınları, 1989, s. 439-459

¹⁰⁹ Atıla Eralp "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri," s. 90-91

başarılı olabileceğine dair olan inancın uluslararası gelişmeleri takiben artması, AET üyelerinin Türk dış ticaretinde aslan payına sahip olmaları ve AET'ye olan coğrafi yakınlık nedeniyle Avrupa mallarının Asya ve Afrika'ya ihracında Türkiye'nin bir çıkış noktası olarak kullanılabilmesi ve bu sayede Türkiye'nin ticari kazancında artış sağlanabileceği gibi düşünceler, ülkenin AET ile daha yakın bir ilişkiye girmesi fikrini desteklemekteydi.¹¹⁰

Son olarak da siyasi etkene vurgu yapmak gerekmektedir. Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusu sürecini hazırlayan veya en azından hızlandıran başlıca sebep hiç şüphe yok ki Yunanistan'ın bu yönde attığı adımdır. Türkiye, en basit anlatımla pek çok sorunlu konuyu paylaştığı batı komşusunun, kendisinin taraf olmadığı oluşumlara girerek, ekonomik ve siyasal alanda herhangi bir şekilde güçlenmesini istememekte idi. Yunanistan'ın 15 Temmuz 1959 tarihli AET'ye üyelik başvurusu, Türkiye'de derin bir yankı uyandırmış ve bu başvuruyu takip eden 16. gün Türkiye de üyelik yolundaki ilk hamlesini yapmıştır.¹¹¹

Türk dış politikası adına genelde Batı'nın özelde ise Avrupa bütünleşmesinin her zaman için önemli bir olgu olduğunun anlaşılması adına ülkede bugüne kadar kurulan hükümetlerin programlarının incelenmesi fikir verici olacaktır. 3 Eylül 1963 tarihli İnönü hükümeti programında AET'nin üye sayısındaki artış vurgulanmakta ve bu ekonomik oluşumun dışında kalınmaması gerektiği vurgulamakta idi. Programdan anlaşılan, Türkiye'nin oluşumu yalnızca ekonomik yanı ile ele almakta olduğu ve ilişkiyi salt

¹¹⁰ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 813-814

¹¹¹ Ziya Önis, "An Awkward Partnership: Turkey's Relation With the European Union in Comperative-Historical Perspective," Journal of European Integration History, Cilt VII, Sayı 1, (2001), s. 105

ekonomik alanda bir ortaklık olarak nitelediği yönündedir. Türkiye'nin bu ortaklıktan beklentisi ekonomik durumunu düzlüğe çıkarmak, kalkınmasına bir kaynak ve destek sağlamaktır. Bu yaklaşım, devam eden hükümetleri de etkilemiş ve programlarına temel oluşturmuştur. Bu yaklaşım, 22 Mayıs 1972 tarihinde okunan Ferit Melen Hükümeti programı ile yeni bir boyut almıştır. Artık AT ile politik ve ekonomik ilişkiler ve tam üyelik hedefi daha açık biçimde dile getirilmektedir. Fakat 1974 itibari ile bu yaklaşım terkedilmiş ve tekrar önceki fikirlere yönelinmiştir. Topluluk kavramına en sağlıklı yaklaşım ilk kez Mesut Yılmaz Hükümeti programında görülmektedir. Bu programda Topluluk, ekonomik yapısının ötesinde politik, sosyal ve hukuksal boyutları ile kavranmıştır. Bu noktada, 23 Haziran 1991 tarihli programdaki şu söylem dikkat çekicidir: *“Avrupa Topluluğu'na 1987 yılında tam üyelik müracaatında bulunduk. Müracaatımız üzerine AT Komisyonu tarafından rapor ve işbirliği önerilerinde de vurgulandığı üzere, ilk aşamadaki hedefimiz, Türkiye'yi tam üyeliğe götürecek yeni bir yakınlaşma ve işbirliği süreci başlatmak ve aramızdaki entegrasyon unsurlarını çoğaltmaktır. Temel hak ve özgürlüklere saygı, çoğulcu demokrasi, serbest seçimler ve pazar ekonomisinin Türkiye ile AT ülkeleri arasında ortak paydayı oluşturduğu inancındayız. Türkiye-AT ilişkilerinin yeniden güçlü ve dinamik bir yapıya kavuşturulması için Avrupalı ortaklarımızın mevcut bazı pürüzleri tarihi sorumluluk anlayışıyla bertaraf edecek tedbirleri vakit geçirmeden almalarını temenni ediyoruz.”* Artık Topluluk Türkiye için yalnızca para alınabilecek bir kaynak olarak görülmenin ötesine geçmiştir. Bütünsel bir yaklaşım ile Topluluk değerlendirilmeye başlanmıştır. Ayrıca, Atlantik'ten Urallar'a yayılan alanda kurulmakta olan

yeni dengeler ve Türkiye'nin bu oluşumun dışında kalmama telaşı da bu noktada etkin bir faktör olmuştur.¹¹²

Ülke yönetimine sahip olmuş iktidarlar irdelendiğinde ise istisnai dönemler dışında Avrupa bütünleşmesine olumlu yaklaşıldığı görülmektedir. Türkiye'nin Topluluk ile ilişki kurması hususuna kati şekilde karşı çıkışlar, "aşırı sağ" ve "aşırı sol" olarak adlandırılan radikal kesimlerden gelmiştir. Sosyalizmin savunucusu olan TİP ile dinci sağın temsilcisi MNP-MSP-RP, Türkiye'nin genelde Batı özelde de AB ile ilişkilerini devamlı olarak sorgulamış, karşı çıkmış ve bu ilişkinin Türkiye'nin bir Batı sömürgesine çevrilmesi anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. Yani birbirinden çok farklı ideolojileri benimseyen bu iki grup, konu Türkiye-Avrupa ilişkisi olunca aynı yaklaşıma bürünmüşlerdir. AB'ye alternatifleri ise bambaşka idi; bir tarafta sosyalist ülkelerin, diğer tarafta ise İslam dünyasının altı çizilmekteydi.¹¹³

Aşırı sağın milliyetçi kanadındaki MHP ise, yetmişlerde TİP ve MSP gibi AB karşıtı söylemlere yer verirken 1980'ler itibari ile bu konudaki radikal tavrını değiştirmiştir. MHP, en büyük tehdidi komünizm olarak algılamış ve bu konuda Türkiye'nin Batı ile tek vücut olması gerektiğini savunmaya başlamıştır.¹¹⁴ Doksanlı yıllarla beraber komünizm tehdidinin ortadan kalkması ertesinde MHP çizgisi, AB'ye karşı olumlu tavrını genel itibariyle

¹¹² Enis Coşkun, Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, Cem Yayınevi, Kasım 2001, s. 213-226

¹¹³ Esra Çayhan, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı, İstanbul, Boyut Matbaacılık A.Ş., Haziran 1997, s. 430

¹¹⁴ Esra Çayhan, "**Türkiye'de Siyasal Partiler ve Avrupa Birliği**," Beril Dedeoğlu (der), Dünden Bugüne Avrupa Birliği, 1. Baskı, İstanbul, Boyut Matbaacılık A.Ş., Ekim 2003, s. 486

korumuş lakin özellikle Türkî Cumhuriyetler konusu üzerinde durarak AB'ye daha eleştirel yaklaşıma başlamıştır.¹¹⁵

Merkez sağ ve merkez soldaki siyasi partiler ise en baştan itibaren, genel anlamda AB ile bütünleşme fikrine sıcak bakmışlardır. Ancak eleştirel yaklaşımlar bu partilerde de zaman zaman kendisine yer bulmuştur. Özellikle 1970'lerde Avrupa'ya karşı olumsuz yaklaşımların ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir.¹¹⁶

Türkiye'nin AET'ye ortaklık başvurusu yaptığı tarihten bugüne değin görev yapan Türk Hükümetlerinden sadece 2.Cemal Gürsel Hükümeti Program oluşturmamıştır. Programları olan 28 hükümetten ikisinin programında (1.Bülent Ecevit ve 6.Süleyman Demirel Hükümetleri) AET ile ilişkiler yer almamıştır.¹¹⁷ AET ile ilişkilere bu programlar dâhilinde genelde dış politika konuları arasında yer verilmiş, az da olsa bazı programlarda konu ekonomi, sanayileşme, vergi gibi alanlardaki politikalarla birlikte de ele alınmıştır. AET ile ilişkileri ele alan programlarda temel yaklaşım bu ilişkilerin devamı yönünde olmuş, tam üyelik nihai hedef olarak kabul edilmiştir. Lakin 1970–1980 arasında görev alan Hükümetler konuya daha eleştirel yaklaşmışlardır. Programlarında, Türkiye'nin Topluluk ile ilişkilerinde sahip olduğu avantajları kaybettiği gerekçesi ile ilişkilerin gelişimi hususunda bazı negatif değerlendirmelere de yer verilmiştir. Hükümet programlarında AET ile ilişkilerin devamının gerekçeleri arasında, geleneksel dış politika eğilimlerinin

¹¹⁵ Esra Çayhan, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı, s. 431

¹¹⁶ Ibid, s. 431

¹¹⁷ S. Rıdvan Karluk ve Özgür Tonus, Avrupa Birliği Kapısında Türkiye, 1. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002, s. 141-143

bir gereği olmaktan, ekonomiyi güçlendirmeye yardımda bulunabilecek dış kaynağı sağlamaya kadar çok sayıda faktör yer almaktadır.¹¹⁸

IV - AET’NİN TÜRKİYE’YE BAKIŞINI BİÇİMLENDİREN

ETKENLER

Tarihsel ve İdeolojik açıdan şunu belirtmek gerekir ki, bu dönemde Türkiye’ye karşı herhangi bir dini/kültürel farklılık yaklaşımı yoktu. Bir kere Avrupa o an için farklılıkları tartışmakta değil, benzerlikleri bir araya getirme telaşında idi. Dahası, komünizm tehdidine karşı, Türkiye küstürülmemeliydi. Ayrıca, bugün olduğu gibi insan hakları, demokrasi ve çoğulculuk gibi konular Türkiye’nin önüne getirilmemiştir. Zaten yıkım içindeki Avrupa, kendisi dahi bu konuları tartışabilecek bir konumda değildi. Tüm bu nedenlerle Türkiye’ye karşı, en azından resmi olarak, ters bir yaklaşım bulunmamaktaydı. Ancak, resmiyete dökülme de Avrupalının kafasında negatif bir Türk resminin olduğunu da söylemek çok zor değildir. Türklerin İslam’ı kabul etmeleri ile Hıristiyanlığı küçümsediklerine dair Avrupalı inançları, sanayi devriminin verdiği kibirle Türkleri de kapsayacak şekilde kendilerini üstün görmeye başlamaları, XIX. Yüzyılla beraber Türklerin egemenliği altında yaşayan Hıristiyan halkların başlattıkları ayaklanmalar sırasında Avrupa kamuoyunda boy gösteren Türk karşıtı fikirler ve belki de hepsinden önemlisi, yüzyıllar boyunca Avrupa’da egemenlik süren Osmanlı’dan hıncını aldığını düşünen Avrupalının karşısına bu seferde, dimdik ayakta duran Türkiye

¹¹⁸ S.Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, İMKB Yayınları, 1996, s. 516-517

Cumhuriyeti'nin çıkması ve bu genç Cumhuriyet ile kurucusuna Avrupa'nın tüm ilerlemişliği ve mağrurluğuna rağmen gücünü geçirememesi, Avrupa'nın perde arkasında Türk imajına pek de olumlu bakmaması sonucunu doğurmuştur denilebilir.¹¹⁹

Konu ekonomik pencereden ele alındığında iki farklı görüş Avrupalının belleğinde yer almaktaydı. Bir taraftan Türk ekonomisinin negatif yönleri Avrupalıyı ürkütmekteydi. Türk sanayinin Avrupa ile bütünleşme halinde oluşacak rekabete ne derece dayanabileceğine verilen cevap negatif yönde idi. Fakat öte yandan Türkiye gibi kalabalık ve genç bir nüfusa sahip bir ülkenin de elden geçirilmemesi fikri Avrupa'da zihinlerden geçmekteydi.¹²⁰

Ekonomik ve tarihsel yaklaşımın aksine Avrupa'nın Türkiye'ye siyasi yaklaşımı daha olumlu bir çizgide olmuştur ve bu durumun 3 temel nedeni vardır denilebilir. Birincisi, Türkiye açık şekilde batıya dönük bir ülkeydi. Türkiye'nin Avrupa Konseyi ve NATO üyeliği süresince sergilediği performans ve Avrupa ülkelerinin taraf olduğu sorunlarda sergilediği Avrupa yanlısı tutum, iki taraf arasında ciddi bir siyasal paralelliğin olduğuna işaret etmekteydi. Ayrıca, Türkiye'nin stratejik önemi, ileride ekonomik bütünleşmenin ötesine geçmeyi amaçlayan Altılar için de oldukça önem arz etmekteydi. İkincisi, Türkiye'yi üyelik hedefinden kesin bir dille uzaklaştırmak, bu ülkenin EFTA'ya yönelmesine neden olabilir ve bu da EFTA için AET'ye karşı kazanılmış bir zafer niteliği taşıyabilirdi. Ve üçüncüsü, ekonomik açıdan Türkiye ile çok ta farklı bir konumda olmayan Yunanistan'ın Topluluğa kabul

¹¹⁹ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 816-817

¹²⁰ Ibid, s. 817

edilip de Türkiye'nin dışarıda bırakılması, AET'nin ideallerine olan güveni hem Topluluk içinde ve hem de tüm Avrupa başkentlerinde sarsabilirdi.¹²¹

İşte tam bu noktada AET, ciddi bir çıkmazın içine düşmüştür. Çok kısa aralıklarla Topluluğa başvuran Türkiye ve Yunanistan'ın ikisinin birden reddedilmesi, bu ülkelerin EFTA'ya yönelmelerine neden olabilirdi. İkisinden birinin içeri alınıp diğerinin kapının ardında utulması da AET'nin tarafsızlığına gölge düşürebilirdi. İki komşunun birden hoş geldin edilmesi ise, AET ekonomisini zora sokabilirdi. Bu çerçevede AET, her iki ülkeye birden eşit davranılmasını ve Topluluğun koşullarını yerine getirmeleri ölçüsünde iki ülke ile de kademeli olarak daha yakın ilişki kurma tutumunu ilke olarak kabul etmiştir.¹²²

V - AB – TÜRKİYE İLİŞKİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1959'da yılında Türkiye'nin AET'ye yaptığı başvurunun ardındaki en önemli isimlerden bir tanesi Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu olmuştur. Zorlu, ilk olarak dönemin Başbakanı ve Cumhurbaşkanı'nı ikna etmeyi başarmış ve başvuru için teknik altyapıyı görece de olsa tamamlamayı başarmıştır. Başvuru hakkında endişe yaratan en önemli konulardan birisi de ABD'nin nasıl tepki vereceği olmuş ve olumsuz bir tepki alınmayacağı anlaşılınca hükümette bir rahatlama yaşanmıştır. Fakat yapılan başvuru kamuoyundan mümkün olduğunca gizli tutulmaya çalışılmış, bu yolla olası bir ret kararında muhalefetin eline koz verilmemeye çalışılmıştır. Bu durum,

¹²¹ Ibid, s. 817-818

¹²² Ibid, s. 818

Hükümet'in yarı resmi yayın organı olan Zafer gazetesinde 3 Ağustos tarihinde yayınlanan "Müracaatımıza Dair Haber..." başlıklı habere dek bu şekilde ilerlemiş ve bu haberle birlikte konu Türk kamuoyuna duyurulmuştur. Türkiye'nin yaptığı başvuruyu takiben AET Bakanlar Konseyi'nden 11 Eylül 1959 tarihinde çıkan karar ile Türkiye ve Yunanistan'ın başvurularının kabul edildiği bildirilmiş ve böylece kurulacak işbirliğinin temellerini belirleyecek olan uzun ve zorlu pazarlık süreci başlamıştır.¹²³

28-30 Eylül 1959 tarihinde Brüksel'de yapılan ilk Türkiye-AET görüşmesi ile başlayan uzun ve engebeli süreç sonunda hazırlanan anlaşma metni, Ankara'da 12 Eylül 1963'te, Türkiye ile Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg Dışişleri Bakanları ve AET adına Konsey Dönem Başkanı tarafından imzalanmış ve 1 Aralık 1964 itibariyle de yürürlüğe girmiştir.¹²⁴

AET'nin ilk uluslararası anlaşmalarından biri olan, 12 Eylül 1963'te imzalanan ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile AET ve Türkiye arasında bir ortaklık ilişkisi kurulmuştur. Türkiye'nin; uzun dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememesi ve AET'nin Yunanistan'a vereceği ticari tavizlerden pay almak istemesi, bu ilişkinin başlangıç sebepleri arasındadır. 33 maddelik bir Ana Metin, 11 Maddelik Geçici Protokol, 9 Maddelik Mali Protokol ve bir Son Senet ile özellikle işgücü konusunda verilen dört Niyet ve Yorum Bildirisi ile Mektuptan oluşan¹²⁵ Ankara Anlaşması, Türkiye ile Topluluk arasında hazırlık, geçiş ve son dönem olarak üç kademedede tamamlanacak bir ortaklık ilişkisi inşa

¹²³ Ibid, s. 818-820

¹²⁴ Ibid, s. 830-831

¹²⁵ Ibid, s. 831

etmiştir. Anlaşmanın temel amaçları arasında taraflar arasında Gümrük Birliği oluşturmak, ekonomi politikalarını yakınlaştırmak ve Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğini gerçekleştirmek sayılabilir. Resmi olarak anlaşmanın amacı ise Ankara Anlaşması'nın 2/1. Maddesinde kaleme alınmıştır. Madde 2/2'de ise Gümrük Birliği'nin kurulması konusu işlenmiştir.¹²⁶ Ankara Antlaşması aynen Yunanistan ile yapılan Atina Antlaşmasında olduğu gibi ve daha sonra farklı ülkelerle yapılan Ortaklık Anlaşmaları'ndan farklı olarak Türkiye'ye tam üyelik hakkı vermekte ve ortak üyeliği tam üyeliği hazırlayan bir süreç olarak öngörmektedir. Bu durum da Soğuk Savaş ortamında Türkiye'ye verilen önemin bir simgesi niteliğindedir.¹²⁷ Daha sonradan Avrupa kamuoyunda Ankara Antlaşmasının bu şekilde olması "gençlik hatası" olarak yankı bulmuştur.¹²⁸

Ankara Anlaşması; ilkeler, geçiş döneminin uygulamaya konması, genel ve son hükümler ve ekler olmak üzere 4 ana bölümden oluşmaktadır. Anlaşmanın ilkeleri ise giriş bölümünde sıralanmıştır:¹²⁹

- Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir biçimde ticaretin artırılması ile Türk ekonomisi ile Topluluk üyesi devletler ekonomileri arasındaki açığı kapatmak,
- Türk halkı ile AET üyesi ülke vatandaşları arasında sıkı bağlar kurmak,

¹²⁶ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 81-83

¹²⁷ Atila Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri," s. 92

¹²⁸ Sedat Laçiner, "The Civilizational Differences As a Condition for Turkish Full-Membership to the EU," s. 9, www.turkishweekly.net, 15.06.2005

¹²⁹ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 83

- Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle Türkiye'nin ileride Topluluğa "tam üye" olmasını kolaylaştırmak,
- Roma Antlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyet güvencesini pekiştirmek.

Ankara Anlaşması'nın 28. Maddesi ise tam üyelik hedefini ortaya koymaktadır.¹³⁰

Ana metne eklenen geçici protokol ise 11 maddeden oluşmuştur. Bu belge aracılığı ile hazırlık döneminde tarafların birbirlerine karşı izleyeceği ticaret politikalarının çerçevesi çizilmiştir.¹³¹

Anlaşmaya ekli Mali Protokol ise, Türkiye'nin Topluluk ile bir ortaklık ilişkisine girmesinden dolayı karşılaşılabileceği ekonomik zorlukları bir nebze de olsa gidermek için AET'nin sağlayacağı mali kolaylıkları ihtiva etmekte idi.¹³²

Bu denli önem arz eden Ankara Anlaşmasının yorumundan da biraz olsun bahsetmekte fayda vardır.

Konuya hukuksal açıdan yaklaşıldığında anlaşılan, Antlaşma metninde "sona ermeye ilişkin" bir hüküm yer almamakta olduğu yani Antlaşma ile geri dönülemez bir entegrasyon sürecinin aynen Roma Antlaşmasında da olduğu gibi başlatıldığıdır. Anlaşmanın ancak devletler hukukunun öngördüğü genel nedenler yoluyla ya da 28. madde yani, Türkiye'nin Topluluğa tam üye olması ile sona ereceği söylenebilir. Açıkçası, Antlaşma Gümrük Birliği'ni değil, tam

¹³⁰ Ibid, s. 83

¹³¹ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 833

¹³² Ibid, s. 834

üyeliği hedeflemektedir, Gümrük Birliği nihai hedef olmamakta, bir ilk ya da ön aşama durumundadır. Yaşanan süreç içerisinde Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın (ATAD) çeşitli davalarda verdiği kararlarda, Türkiye ile AB arasındaki çeşitli belgelerde, GB belgesinde ve 1999 Helsinki belgesinde mütemadiyen Anlaşmaya atıfta bulunulması ve ayrıca Anlaşma ile kurulan Ortaklık Konseyi'nin halen Türkiye-AB ilişkilerinde en yetkin organ olarak görev yapmakta olması, Anlaşmanın yürürlüğünün devam halinde olduğunu simgeler nitelikte noktalardır.¹³³

Siyasi olarak irdeleme yapıldığında ortaya çıkan, Ankara Anlaşmasına giden sürecin Türkiye'de birkaç siyasetçi ve yine birkaç bürokratin yolu takip etmesi ile başlamış ve genel anlamda da amacın, Yunanistan'ın bu konuda attığı adımların gerisinde kalmama telaşından ileri geldiğidir. Ayrıca, Başbakan İnönü'nün dahi, Anlaşmanın 50 yıl önce kaldırılması için uğraş verilen kapitülasyonların hortlatılmasına neden olabileceğine dair endişeleri bulunmaktaydı. Bu çerçevede, anlaşmada öngörülen hazırlık döneminin gereklerini yerine getirmek ve hızla geçiş ve son döneme ulaşma yolunda fazlaca bir gayret gösterilmemiştir. Anlaşma AET açısından ise bir "Gençlik Hatası" olarak görülmektedir. Topluluk, Yunanistan'la yapılan Atina Anlaşması dışında başka hiçbir ülke ile Ankara Anlaşmasında olduğu gibi geri dönülemez bir entegrasyon süreci başlatmamıştır. Zira ilişkilerin gerginleştiği 1976–1989 döneminde Topluluk Türkiye'yi anlaşmadan vazgeçirmeye ve onun yerine bir serbest mübadele anlaşması imzalamaya

¹³³ Ibid, s. 835-836

ikna etmeye çalışmış fakat Türkiye'nin bu noktada ödün vermemesi üzerine 1989 yılından itibaren bu ısrardan vazgeçmiştir.¹³⁴

Kurumsal perspektiften bakıldığında görülen, Anlaşmadaki en önemli eksiklik noktalarından birisinin, kurumsal hükümlerin yeterince oturtulmamış olduğudur. Bu yapı oluşturulurken kafalarda Türkiye'nin 2000'lere gelmeden tam üyeliğinin sağlanacağı tahmini ağır basmış ve bilinçli şekilde anlaşma bu çizgide şekillendirilmiştir. Ancak, özellikle 1976 sonrası yaşananlar, bu tahminlerde bazı sapmalar olmasına neden olmuştur. Özet olarak şu söylenebilir ki Ankara Anlaşması, ilişki biçiminin ana hatlarının ortaya konulduğu lakin ayrıntıların güncel gelişmeler doğrultusunda Ortaklık Konseyi'ne bırakıldığı esnek bir modeli simgelemektedir.¹³⁵

İki taraf arasındaki hazırlık dönemi, Aralık 1964 tarihinde Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile başlamıştır. Bu dönemin 5 yıl sürmesi beklenmiş lakin 10 yıllık bir sürece yayılmıştır. Bu sürede, Türkiye'nin herhangi bir yükümlülük üstlenmemesi, geçiş dönemi ve son dönem boyunca üstleneceği yükümlülükleri yerine getirebilmesi için Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi öngörülmüştür. Bu dönem, 1973 yılında Katma Protokol'ün imzalanması ile sona ermiştir.¹³⁶

Türkiye bu dönemi, geçiş dönemine yönelik altyapının inşa edilmesi süreci olarak görmekten öte, geçiş döneminden önce sürdürülmesi gereken bir dönem olarak algılamıştır. Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden, Türkiye'nin, geçiş dönemi çalışmalarının başlatılmasını Topluluktan talep

¹³⁴ Ibid, s. 836-837

¹³⁵ Ibid, s. 837

¹³⁶ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 84

ettiği 16 Mayıs 1967'ye dek, anlaşmada Türk ekonomisinin güçlendirilmesi için öngörülen yapısal hazırlık çalışmaları bağlamında herhangi bir adım atmamış olması, bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu durumun ardındaki en önemli nedenlerden bir tanesi, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce hazırlanmış olan 1.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın içedönük bir kalkınma stratejisine oturuyor olmasıdır. Zaten hazırlık döneminde Türkiye'nin AET ile kurmak istediği ilişki biçimi de bu plan çerçevesinde öncelikli hale gelen ihtiyaçlar bağlamında şekillenmiştir.¹³⁷

1965 seçimleri ile işbaşına gelen iktidar ise, daha hazırlık döneminde yapılması gerekenlerin yapılmadığı bir dönemde geçiş dönemine geçilmesi için girişimlere başlamıştır. Hükümetin bu tutumunun ardındaki en temel iki neden olarak da, yıllardır peşinde olunan bu hedefe kendi iktidarı döneminde kavuşmak ve ayrıca bu yönde Dışişleri Bakanlığı kanalıyla yapılan telkinler olmuştur. Uluslararası gelişmeler penceresinden konuya baktığımızda ise, Türkiye'nin bu aceleci tavrının ardında İngiltere'nin Topluluğa katılma çabaları ve Yunanistan'da Cunta yönetiminin iktidarı ele geçirmiş olmasının yatmakta olduğu söylenebilir. İngiltere ısrarla AET üyesi olmak istemekte lakin de Gaulle faktörü bu süreci uzatmaktaydı ve Türkiye uzayan bu süreçten faydalanmalı idi çünkü İngiltere'nin Topluluğa dâhil olması, Türkiye'nin yolunu uzatabilirdi. Yunanistan'da Albaylar Cuntasının iktidara gelmesi ise Topluluk ile bu ülke arasındaki ilişkilerin donmasına neden olmuştu ve bu durum Türkiye'nin Topluluğa entegrasyon sürecinde gerisinde kaldığı Yunanistan ile arasındaki farkı kapatabilmesi için önemli bir şans

¹³⁷ Kamuran Reçber, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, İstanbul, Aktüel Yayınları, Kasım 2004, s. 10-11

doğurmuştu. Türkiye geçiş dönemine hızlı bir geçişle tüm bu çıkarları bir arada sağlama amacındaydı. İşte bu nedenlerle birlikte Türkiye 16 Mayıs 1967 Brüksel Ortaklık Konseyi'nde, geçiş döneminin başlatılması için gerekli belgelerin hazırlanmasını talep etmiştir. AET ise Türkiye'nin bu girişiminin ardındaki siyasi nedenleri sezmekte lakin aşama atlanması için acele edilmemesi fikrindeydi. Zaten Brüksel toplantısında Türkiye'ye net bir yanıt verilmeyerek gelişmeler zamana bırakılmıştır. Yaşanan bu süreç içerisinde Dışişleri Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) çatışmasına da vurgu yapmakta fayda vardır. Bir tarafta ilk günden itibaren Türkiye'nin AET ile olan ilişkilerinde amiral gemisi konumundaki Dışişleri Bakanlığı, diğer tarafta ise AET'ye daha mesafeli olan ve korumacı fikirlere yakın olan DPT. İki kurum arasındaki çekişme, ülke içi sahnede bu döneme damgasını vurmuştur.¹³⁸ Dışişleri ülkenin 2 temel projesinden Batılılaşmayı ön planda tutarken, DPT diğer temel proje olan kalkınmaya vurgu yapmakta ve GB'ye daha temkinli ve mesafeli yaklaşmakta idi.¹³⁹

Bu durumun temelindeki ekonomik neden, Türkiye'nin ekonomisini güçlendirmesi için öngörülen hazırlık dönemini yeteri ölçüde değerlendirememiş olmasıdır. Yapısal dönüşümler gerçekleştirilmemiş ve üstüne üstlük bazı ihraç ürünlerine uygulanan kotaların artırılması talebi ortaya atılmıştı. Türkiye tarafından talep edilen geçiş dönemi ise kendinden önceki döneme oranla ülkeye daha az imkân sunarken daha fazla sorumluluk getirecekti. Ekonomik olarak kendini beklenen düzeye getirmekten uzak

¹³⁸ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 837-841

¹³⁹ Atıla Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri," s. 93-97

gözükken Türkiye'nin geçiş dönemi gereklerini yerine getirmesi ve Gümrük Birliği aşamasına kolayca geçmesi pek mümkün gözükmemekteydi.¹⁴⁰

Siyasi olarak ise AET'nin gündemi, Türkiye ve Yunanistan'dan öteye, kendisi gibi gelişmiş ülkelerle ilişkilere kaymaktaydı. İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın Topluluğa entegre olma arzuları AET'nin gündemini yeterince doldurmaktaydı ve bu dönemde gündeme bir de Türkiye'nin bu şekilde girmesi Topluluk başkentlerinde pek de destek bulmamaktaydı. Ayrıca, bu yıllarda şekillenmeye başlanan Topluluk Akdeniz Politikası içinde Türkiye ve Yunanistan da düşünülmekteydi ve bu nedenle Türkiye'nin tam üyeliğe giden yolunun hızlandırılmasından önce ülkenin bu çerçevede nereye oturtulacağı konusunun üzerine gidilmesine dair görüşler ortaya atılmaya başlanmıştır.¹⁴¹

Tüm bunlara karşın 9 Ekim 1967 tarihli 6. Ortaklık Konseyi toplantısında AET tarafı, geçiş dönemine dair esasların saptanmasına yönelik ön çalışmaların başlatılması hususunda bir kararın alınmasının önüne geçmemiştir. Takip eden süreçte, Nisan 1968 tarihli Topluluk raporunda, Türkiye'nin hazırlık döneminde sergilediği performans olumsuz bulunmakla beraber, ülkenin siyasal ve psikolojik çerçevede tepkisini çekmemek gerektiği ve geçiş döneminin ertelenmesi halinde mevcut ekonomik durumun ileride de devam etmesi tehlikesi oluşabileceği kaygısından hareketle ikinci döneme geçiş için Topluluğun ılımlı olması işlenmiştir. Ve tüm bu gelişmelerin ardından iki taraf da geçiş dönemini sağlayacak Katma Protokol'ün hazırlık çalışmalarına girişmişlerdir. Daha önceki dönemlerle kıyaslandığında Ankara'nın eli AET ile müzakere sürecinde bu sefer daha zayıf

¹⁴⁰ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 841

¹⁴¹ Ibid, s. 841

gözükmekteydi fakat yine de Türkiye masada istemlerini maksimumda tutarak pazarlık marjını geniş bırakmak arzusunda idi. Esasen Türkiye'nin Topluluktan 3 temel talebi bulunmaktaydı: AET ülkelerinden ithal edilen sanayi ürünleri gümrük vergisinin olabildiğinde geç sıfırlanması, vatandaşların, özellikle Türk işçilerin serbest dolaşımının sağlanması ve tam üyeliğin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlaştırılması konusunda Topluluktan mümkün olduğunca yüksek miktarda mali yardım almak ve bu çerçevede Katma Protokol'ün yanında bir de Mali Protokol sağlamak. Kısacası Türkiye, sorumluluklarını mümkün olduğunca aza indirirken elde edebildiği kadar taviz elde etmeye çalışmaktaydı.¹⁴²

Tüm bu yaşananlar ışığında Türkiye ile Topluluk arasındaki Katma Protokol müzakereleri Mart 1969 itibariyle başlamıştır. Müzakere sürecinde Topluluğun istekleri nispeten daha ağır basmış ve nihayetinde üzerinde anlaşmaya varılan metin, 23 Kasım 1970'de Brüksel'de imzalanmıştır. Karşılıklı taraflarca onay işlemlerinin tamamlanması ile de Katma Protokol 1 Ocak 1973'de yürürlüğe girmiştir.¹⁴³

Katma Protokol ile geçiş döneminin şart, usul, sıra ve süreleri belirlenmiştir. Ayrıca Gümrük Birliği'ne ilişkin şartlar belirlenmiştir. Bu dönemin, Ankara Anlaşması ile 11 yıl sürmesi belirlenmiş fakat 22 yıla çıkabilmesine de olanak sağlanmıştır ve gerçekte de 22 yıl sürmüştür. Bu dönemin amacı, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası ile Gümrük Birliği'nin gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin ekonomi

¹⁴² Ibid, s. 842

¹⁴³ Erol Manisalı, Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe, 9.Baskı, İstanbul, Derin Yayınları, Nisan 2004, s. 79

politikalarını Topluluğun politikalarına yaklaştırmaktır. Bu dönem, 1995 yılında Gümrük Birliği'nin imzalanması ile nihayete ermiştir.¹⁴⁴

64 maddeden oluşan protokol, malların serbest dolaşımı, ortak tarım politikasına Türkiye'nin uyumu, Topluluğa ithali özel düzene bağlı ürünlerin durumu, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, yerleşme hakkı ve ulaştırma ile ekonomi politikalarının uyumlaştırılması konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Oldukça ayrıntılı ve teknik düzenlemelere çizgi çizen Katma Protokol üç temel konuda model oluşturmuştur. Bunlar; geçiş döneminin takviminin oluşturulması, Türk dış ticaretinin yapısını değiştiren yepyeni bir rejim getirilmesi ve iki tarafa birden önemli mali, ekonomik ve sosyal yükümlülükler getirilmesidir. Ayrıca imzalanan Mali Protokol de 13 maddeden oluşmakta ve genel anlamda Türkiye'ye sağlanacak destekleri işlemekteydi.¹⁴⁵

Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi ile birlikte Topluluk, Türkiye'den ithal edilen sanayi mamullerine uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını sıfıra indirmiştir. Katma Protokol'de, Topluluk açısından gümrük vergilerinin kaldırılması konusunda 4 istisna getirilmiştir. Türkiye ise, Topluluk çıkışlı sanayi mallarına (AKÇT ve EURATOM hariç) karşı uyguladığı gümrükleri, 1973 yılından itibaren, geçiş döneminde dış rekabet gücü kazanacağı düşünülen üretim dallarında 12 yıl, daha uzun bir süre sonunda dış rekabete açılacak sektörlerde ise 22 yıl sonunda Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi ile aynı düzeye indirmekle yükümlendirilmiştir. Bu çerçevede

¹⁴⁴ Onur Öymen, *Türkiye'nin Gücü*, Ankara, Doğan Kitapçılık, 1999, s. 207

¹⁴⁵ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 844-845

2 farklı liste hazırlanmış ve bu listeler 12 ve 22 yıllık listeler olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁶

Katma Protokol, Türkiye'ye son derece ayrıntılı yükümlülükler getirilmiş, AET tarafına ise sadece Türk sanayi ürünleri üzerindeki gümrükleri sıfırlamak yükümlülüğü verilmişti. Bunun sebebi, Türkiye'nin hazırlık dönemini iyi değerlendirememiş olmasıdır. Katma Protokol ile getirilen yükümlülüklerin altından kalkabilmek için AET'den mümkün olduğunca kapsamlı bir mali yardım alınmaya çalışılmıştır. Katma Protokol'ün, daha çok iç siyasal nedenlerle aceleyle getirilmesi, Türkiye'nin kolayca başaramayacağı yükümlülükleri tartışmadan kabul etmesine yol açmıştır ki zaten 1976 sonunda Türkiye tek taraflı olarak yükümlülüklerini dondurmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, Katma Protokol'ün imzalanması sürecinde "ayrıntılı hesap yapılmasını" isteyen DPT ile "kaçmakta olan treni yakalamak" isteyen Dışişleri arasındaki görüş farklılıkları keskin biçimde ortaya çıkmıştır. Ve bu görüş ayrılıkları, AET ile olan ilişkilerde iki başlılığa yol açmıştır.¹⁴⁷

Geçiş döneminde pek çok sorunla karşılaşılmıştır. Ekonomik olarak 4 temel sorunun varlığından söz edilebilir. Birincisi, Türkiye Katma Protokol'ü tartışırken Topluluk tarihindeki ilk genişleme gerçekleşmiş ve İngiltere, İrlanda ve Danimarka Topluluğun yeni üyeleri haline gelmişlerdir. Bu ülkelerin Topluluğa dâhil olması nedeniyle Türkiye bazı olumsuzluklarla karşı karşıya gelmiştir çünkü başta İngiltere olmak üzere bu ülkelere düşük gümrüklerle tarım ürünü ihracatı yapmakta olan Türkiye, bu ülkeler AET'ye dâhil olduktan ve Ortak Tarım Politikası'nı benimsedikten sonra önemli bir gelir kaybı ile

¹⁴⁶ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 86

¹⁴⁷ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 845-846

karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca sanayi alanında da, bu ülkelerin Topluluğa katılımı ile Türkiye'nin AET karşısında verdiği açık önemli ölçüde artmıştır. Bu zararların giderilmesi için iki tarafın ortaya attığı çözümler birbirleri ile örtüşmeyince uyum anlaşması (Tamamlayıcı Protokol) yapılana kadar geçen 2 yılda, yeni ekonomik müzakereler ve gerginlikler yaşanmıştır. İkincisi, Topluluk zamanla EFTA üyesi bazı gelişmiş ülkelerle serbest mübadele anlaşmaları imzalamaya başlamış ve bu durum karşısında da Türkiye'nin Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile güvence altına almaya çalıştığı sanayi ürünleri ihracatı, ciddi rakiplerle yüzleşmek zorunda kalmış ve bu durum da bu belgelerin Türkiye adına yarattığı avantajlı durumun yok olmasına neden olmuştur. Üçüncüsü, AET zamanla Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ile BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) üyesi 91 ülkeye karşı gümrük indirimleri uygulamaya başlamış ve ayrıca, değişik bir ortaklık sistemi getiren LOME Anlaşması ile de birçok Afrika, Karayipler ve Pasifik ülkesi çemberinde ticari yakınlaşmalar sağlamıştır. Türkiye bu uygulamalara dâhil olmadığından ve uygulamanın kapsamına Türk ihraç ürünlerinden bazıları da dâhil olduğundan, Katma Protokol çerçevesinde Türkiye'ye sağlanan ödümlerin daha da minimize olması söz konusu olmuştur. Zaten AT Türkiye'nin ısrarlı itirazlarını haklı bulmuş ve Ortaklık Konseyi'nin 13 Aralık 1973 tarihli toplantısındaki kararı ile Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ile ortaya çıkacak olumsuzlukların tarım alanında tedricen giderilmesine karar vermiştir. Ve son olarak, Akdeniz Politikası bağlamında Topluluğun Akdeniz havzasındaki ülkelerle kapsamlı ticaret anlaşmaları yapması Türkiye

ihracatına zarar vermiştir çünkü bu ülkelerin tarımsal ihraç ürünleri Türkiye'ninkiler ile oldukça benzerlik göstermekteydi.¹⁴⁸

Siyasi olarak ise en ciddi sorun, 12 Mart askeri müdahalesi dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Müdahalenin ilk dönemlerinde AT çok büyük bir tepki içine girmemiş fakat ilerleyen dönemde demokrasi ve insan hakları sorunları kapsamında Topluluk Türkiye'ye karşı tavır almaya başlamış ve bu konudaki Topluluk yaklaşımı uzun yıllar sürmüştür.¹⁴⁹

Yukarıda sıralanan ekonomik nedenlerden dolayı, 1971 ortalarından itibaren Türkiye'de Katma Protokol'ün değiştirilmesi yönünde söylemler ortaya çıkmaya başlamıştır. İki taraf arasında karşılıklı istekler ve yapılabilecekler tartışıldıktan sonra 30 Haziran 1973 tarihinde **Tamamlayıcı Protokol** imzalanmıştır.¹⁵⁰ Tamamlayıcı Protokol Topluluk tarafından 28 Kasım 1977, Türkiye tarafından ise, iç politika nedenleri ile 1 Mart 1986 tarihinde onaylanabilmiştir.¹⁵¹

Tamamlayıcı Protokol ile sağlanan uzlaşma uzun süreli olmamış ve 1974 ortalarından itibaren meydana gelen gelişmeler ilişkilerin tekrar gerilmesine neden olmuştur. Bu durumun başlıca 3 nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi, Türkiye'nin 1974 tarihli Kıbrıs Barış Harekâtı ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş, tekrar demokratik yönetime dönen Yunanistan'a kucak açılırken, Türkiye'ye karşı olumsuz tavır takınılmıştır. İkincisi, Tamamlayıcı Protokol ile Türkiye'ye sağlanan ek esneklikler, Türkiye'yi tatmin etmekten uzak olmuştur. AET ile olan dış ticaret açığı iyiden iyiye açılmakta olan Türkiye, bu açığı

¹⁴⁸ Ibid, s. 846-847

¹⁴⁹ Ibid, s. 847

¹⁵⁰ Ibid, s. 847-848

¹⁵¹ İKV, AB ve Türkiye-AB İlişkileri: Temel Kavramlar Rehberi, s. 192

kapatabilmek adına tarım ve tekstil sektörlerinde yeni ödünler kovalamış lakin Topluluğun buna yanaşmaması karşısında ilişkiler Mart 1976 tarihli Ortaklık Konseyi'nde kopma noktasına gelmiştir. Üçüncüsü, Türk işçilerin serbest dolaşımının sağlanması konusunda Türkiye ile özellikle F.Almanya arasında zıtlık oluşmuş ve bu durumda doğal olarak Türkiye-AT ilişkilerine olumsuz yönde yansımıştır. Ayrıca 12 Mart 1975'te Yunanistan'ın Topluluğa tam üye olarak katılım talebi, bu yolda en baştan beri beraber yürüyen iki ülkenin kaderlerinin değiştiğinin habercisi niteliğinde olmuştur. Bir yanda AT ile ilişkileri her geçen gün gerginleşmekte olan Türkiye ve öte yanda tam üyeliğe doğru yol almakta olan Yunanistan.¹⁵²

Yaşanan sorunlar neticesinde arka arkaya ertelenen Ortaklık Konseyi toplantılarından sonra nihayet 20 Aralık 1976'da Brüksel'de 8 aylık bir aranın ardından yeniden toplanılmış ve sorunlar halledilmeye çalışılmıştır. Ancak kalıcı bir çözüme ulaşılamamış ve bu toplantıdan 5 gün sonra Türkiye, tek taraflı olarak Katma Protokol'ün 60.maddesini işletmek yoluyla, Protokol'den doğan tüm yükümlülüklerini 1 yıl süreyle ertelemiştir. Bu dönemden sonra inişli çıkışlı bir grafik izleyen ilişkiler, 12 Eylül 1980 itibariyle tam bir bulanıklığa bürünmüştür.¹⁵³

12 Eylül 1980 tarihinden sonra oluşan askeri yönetim batı bağlantısını sağlam tutmaya çalışmış ve Avrupa başkentlerine pozitif mesajlar vermeye çalışmıştır. Bu tutumun altında başlıca 3 ana nedenin yattığı söylenebilir. Birincisi, Askeri yönetimin Avrupa'da desteklenmesi, siyasal açıdan yönetimin rahatlaması için önemliydi. ABD, 12 Eylül'e karşı negatif bir tutum takınmış

¹⁵² Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 848-850

¹⁵³ Ibid, s. 850-852

değildi ve NATO da müttefik bir ülkedeki iç karışıklıklara nokta koyması açısından 12 Eylül'e olumsuz yaklaşmamaktaydı. Böyle bir ortamda Avrupa'nın da desteğini almak, en azından karşı karşıya kalmamak, 12 Eylül'ün uluslararası alanda tanınması adına önem arz etmekteydi. İkincisi, siyasal açıdan olduğu kadar yeni yönetimin ekonomik çerçevede de AT'nin desteğine ihtiyacı vardı. Bilhassa yatırımlar ve dış ticaret dengeleri noktasında AT'nin önemi yadsınamaz boyuttaydı. Bu nedenle, başta ABD ve AT olmak üzere tüm batı dünyası ile sıkı ekonomik ilişkiler içinde olmak yeni yönetim için oldukça önemli idi. Ve üçüncüsü Yunanistan faktörü idi. 1974'te Albaylar Cuntasının yıkılmasının ardından AT'ye eklemleme yolunda yeniden hızla ilerleyen Yunanistan'ın daha da ardında kalmamak için Türkiye Avrupa başkentleri ile iyi ilişkiler geliştirmek zorunda idi ve yeni yönetim bu durumun farkındaydı.¹⁵⁴

AT'nin 12 Eylül'e bakışında ise 2 farklı görüş gelişmiştir. Bir tarafta bu olayı kabul etmek istemeyen Fransa, Hollanda ve Danimarka'nın başını çektiği, ilişkilerin dondurulmasını isteyen görüş, diğer tarafta İngiltere ve Almanya tarafından desteklenen ve ilişkilerin aynen devam etmesini isteyen görüş. 16 Eylül'de yapılan AT Bakanlar Konseyi toplantısında ve 17 Eylül'de gerçekleşen Avrupa Parlamentosu toplantısında ilişkilerin devamına yönelik olan tutum kabul edilmiş, Ankara da nispeten rahat bir nefes almıştır. Ancak ilerleyen zaman olumsuzluklarla beraber gelişmiştir.¹⁵⁵ Öyle ki, Topluluğun Türkiye'ye karşı tavrı, Milli Güvenlik Konseyi'nin bütün partileri ilga eden

¹⁵⁴ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1980-90, AT'yle İlişkiler," Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 83-84

¹⁵⁵ Ibid, s. 84-85

kararından sonra sertleşmeye başlamıştır. Örneğin, 4.Mali Protokol'ün uygulanmasında ertelemeye gidilmiş ve Ortaklık Konseyi toplanmamıştır. Bu dönem, en basit anlamda Türkiye ile Topluluk arasındaki sorunların ekonomik yapıdan öteye çıkarak demokrasi ve insan hakları konularını da kapsar hale geldiği bir dönemdir. Topluluk Türkiye'yi bu konularda dönemin Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi Başkanı Belçika Dışişleri Bakanı Tindemans başkanlığındaki bir heyetin hazırladığı gibi eleştirel raporlar ile köşeye sıkıştırmakta, Türkiye ise bu yaklaşımları içişlerine müdahale olarak algılamakta idi. Oysa bunlar Türkiye'ye özel yaklaşımlar değildi. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğa başvuruları ile başlayan süreç ile birlikte AT, insan hakları ve demokrasiye dair çizgisini çizmiş bulunmakta idi. Kısacası dönem, AT ile Türkiye'nin demokrasi tanımlarının çatıştığı bir hal almıştır.¹⁵⁶

Bu arada, 1 Ocak 1981'de Yunanistan AT'ye tam üye olarak katılmış ve 1950'lerden beri süregelen yarışta bitiş çizgisine Türkiye'den önce ulaşmıştır. Yunanistan'ın Avrupa ile entegrasyonu, Türkiye'nin AT ile ilişkilerini 4 temel noktada etkilemiştir: İlk olarak şu söylenebilir ki psikolojik olarak Türkiye yıpranmış ve Yunanistan'la olan yarışın yitirildiği hissi yaşanmaya başlanmıştır. İkincisi, ticari açıdan da Yunanistan'ın üyeliği Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Benzer ürünler ihraç eden 2 ülkeden Yunanistan için gümrük ve kota sınırlamalarının ortadan kalkması Türkiye'yi etkilemiş ve ayrıca Türkiye hakkında alınacak yardım ve kredi gibi mali işbirliğinin çeşitli boyutlarında Yunanistan AT'de Türkiye karşıtı bir tutumla ülkenin önünü kapamaya başlamıştır. (Örnek, 4.Mali Protokol) Üçüncüsü, AT

¹⁵⁶ Atila Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri," s. 99-106

üyeliği sayesinde Yunanistan, Kıbrıs, azınlıklar, Ege karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası ve FIR hattı gibi sorunları Avrupa platformuna taşıyabiliyor ve Türkiye'nin hem ekonomik ve hem de siyasi kısıpaca girmesine yol açabiliyordu. Ve son olarak, Ortodoks Yunanistan'ın, Kutsal Roma German İmparatorluğu toprakları üzerinde yükselmekte olduğu düşünölen AT'ye dâhil olması Avrupa'da bazı kesimleri rahatsız etmiştir. Bu durumun üzerine bir de Müslöman Türkiye'nin tam üyelik fikri, Avrupa kamuoyunda kabul edilmesi daha zor bir hal almıştır.¹⁵⁷ Yunanistan'ın Türkiye'nin karşısına set çeken bir öлке olarak sahne alması, pek çok AT üyesi ölkenin de işine gelmiştir. Kendilerinin de Türkiye'ye dair çekinceleri bulunurken bunları açık olarak dile getirmekten kurtulmuş ve kenara çekilerek Türkiye-AT ilişkilerinde meydanı Yunanistan'a bırakmışlardır. Kısacası Yunanistan, AT içinde Türkiye'ye içten içe dış bileyenler için bulunmaz bir maşa haline gelmiştir.¹⁵⁸

12 Eylül'ün hemen ertesinde Türkiye'ye karşı fazlaca olumsuz bir tavır takınmayan AT ise özellikle 1981'in ikinci yarısından itibaren bu tutumunu değiştirmiştir. Bu değişiklikte Türkiye'de yaşanan baskıların yanı sıra Yunanistan'daki iktidarın Türkiye'ye karşı takındığı tavır, Türkiye'den Avrupa'ya giderek lobi çalışmalarını yapan siyasi mültecilerin etkisi ve askeri yönetimin Arap ölkeleri ile daha yakın ilişkiler içine girme çabalarından rahatsız olan İsrail'in Avrupa'daki Yahudi lobisi de oldukça etkili unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin etkisine çarpıcı bir örnek olarak da, 4 Kasım 1981'de, Avrupa Parlamentosu'nda yapılan AT bütçe görüşmelerinde,

¹⁵⁷ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1980-90, AT'yle İlişkiler," s. 85-86

¹⁵⁸ Atila Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri," s. 102-103

19 Haziran 1981’de parafe edilen 4. Mali Protokol’ün askıya alınması yönünde bir karar alınması gösterilebilir.¹⁵⁹ Demokratikleşme yönünde daha somut adımlar atılmadıkça Türkiye’ye yönelik mali yardım yapılmayacağı Alman Dışişleri Bakanı Genscher’in Türkiye’de yaptığı temaslara ertesinde dile getirilmiştir.¹⁶⁰ İlişkilerin normalleşmesi ise 6 Kasım 1983’de 3 yıl aradan sonra sivil yönetimin tekrar işbaşına geçmesi ile mümkün olmuştur.

Tam üyelik başvurusu ise dönemin iktidarı tarafından, erime sürecinde gözükken Türkiye-AT ilişkilerine bir şok tedavi olarak görülmüştür. Ancak bu süreçte Türkiye ile AT arasında başlıca 3 sorun üzerinde gelgitler yaşanmıştır. Bunlar; başvurunun zamanlaması, Yunanistan’ın iki ülke arasındaki sorunları AT sahnesine taşınması ve Avrupa’daki Türk işçilerin serbest dolaşmaları olmuştur. Başvuruya giden yolda Türkiye Avrupa başkentlerinin desteğini sağlayabilmek adına bazı adımlar atmıştır. Birincisi, Avrupa başkentlerini etkileyebileceği düşüncesinden hareketle Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na Türk vatandaşlarının bireysel başvuru hakkı tanınması 1987 yılı itibariyle sağlanmıştır. İkincisi, Atina’nın tavrını yumuşatması umuduyla, Türkiye’deki Yunan gayrimenkullerinin satışını yasaklayan 1964 tarihli gizli kararnameyi kaldıracağını Şubat 1988’de açıklamıştır. Üçüncüsü, Türk işçilerinin serbest dolaşım hakkı konusunda Ankara evvelki ısrarlarını yavaş yavaş azaltmaya başlamıştır. Dördüncüsü, Avrupa kökenli sermayenin siyasi alanda desteğini arkasına almak gayesi ile ülke çapında açılan inşaat ihalelerinde AT firmalarının başarılı olmasına özen gösterilmiştir. Ve son

¹⁵⁹ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, “1980-90, AT’yle İlişkiler,” s. 87-89

¹⁶⁰ İhsan D. Dağı, “İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut,” Atila Eralp (ed.), *Türkiye ve Avrupa*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mayıs 1997, s. 130-131

olarak Türkiye'nin Avrupa tarafından dışlanması halinde radikal İslam'ın etkisinin ülkede artabileceği ve bunun sonucu olarak da Avrupa'nın bölgedeki çıkarlarının da zarar görebileceği söylemleri bu dönemde işlenmeye başlanmıştır. Fakat Avrupa Tek Senedi ile yoğun şekilde meşgul olan AT başkentleri, Türkiye'nin bu çalışmalarına fazlaca tepki vermemişlerdir. Yapılan çalışmalarla istenen ölçüde yol kat edilmediğini gören Turgut Özal hükümeti ise, Avrupalıyı ikna çabalarını kısa kesip, Avrupa kamuoyunda Türkiye'nin tam üyeliği dallanıp budaklanmadan tam üyelik başvurusunun yapılmasına karar vermiştir.¹⁶¹

Türkiye 14 Nisan 1987'de, Paris Antlaşması'nın 98. Maddesine göre AKÇT'ye, EURATOM Antlaşması'nın 209. Maddesi uyarınca AAET'ye (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) ve Roma Antlaşması'nın 237. Maddesi uyarınca da AET'ye yapılan başvuru ile ülkenin AT'ye tam üyelik başvurusunu içeren mektubu AT Konseyi Dönem Başkanı Belçika Dışişleri Bakanı Leo Tindemans'a vermiştir. AT'nin Türkiye'ye karşı sürdürdüğü mesafeli duruşa karşın Türkiye'nin bu başvuruyu yapmış olmasının kendince önemli ekonomik ve siyasi nedenleri bulunmaktaydı.¹⁶²

Ekonomik nedenler arasında, Gümrük Birliği'nin gerçekleşmemesi, 4. Mali Protokol'ün uygulamaya konulamaması ve 1986 itibarıyla taraflar arasında tam olarak uygulanması gereken işçilerin serbest dolaşımı ilkesinin askıya alınmasının yol açtığı sıkıntılar, ilişkilerin tekrar canlandırılması yoluyla giderilebilir olarak algılanmaktaydı. Ayrıca, Türkiye'nin genel makro-ekonomik politikaları nedeniyle de AT ile bütünleşmeye gereksinimi vardı.

¹⁶¹ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1980-90, AT'yle İlişkiler," s. 89-95

¹⁶² Ibid, s. 95

Türkiye tam üyeliğin sağlayacağı güven ortamında ülkeye nakit akışı sağlamayı amaçlamakta, diğer yandan da tam üyelik yoluyla AT'nin sağlayacağı avantajlardan faydalanmak istemekteydi.¹⁶³

Siyasal nedenlere bakıldığında, Türkiye, Avrupa bütünleşmesine katılmayı kendi Batılılaşma ve çağdaşlaşma çabasının bir gereksinim noktası olarak görmekteydi. Ayrıca, Yunanistan bu yarışta bariz şekilde Türkiye'nin önüne geçmişti. Artık Yunanistan'ın üyeliğine son vermek gibi bir durum olamayacağından, Türkiye'nin yapması gereken komşusu ile eşitliği bir kez daha sağlayabilmektir ve bunun yolu da Türkiye'nin de Topluluğa dâhil olmasından geçmekteydi. Ayrıca, Türkiye NATO üyesi olmasına karşın AT dışında bırakılmış tek ülke görünümündeydi. (İzlanda ve Norveç üyeliğe kendi tasarrufları doğrultusunda yanaşmamaktadırlar.) İleride askeri yapılanmaya da gidilebileceği ve Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) NATO'nun yerini alabileceği endişesi, Türkiye'yi tam üye olma zarureti ile karşı karşıya bırakmaktaydı. Tam üyelik sayesinde Türkiye muhtemel BAB yapılanması içinde de yer alabilirdi.¹⁶⁴

Türkiye'nin AT'ye böyle hızlı bir dönüş yapmasının ardında bazı konjonktürel sebepler de bulunmaktaydı. Bu dönemde ülkenin dış ilişkileri ekonomik ve siyasal boyutları ile birlikte 2 alanda tıkanmış durumdaydı. Birincisi, Ortadoğu'ya yönelik olan ihracatta ilerleme, petrol fiyatlarının düşüş göstermesi gibi nedenlerle aksamış bulunmakta ve Irak, İran ve Libya gibi ticari partnerlerden ihracat ve müteahhitlik kazançlarının transferi konusunda sıkıntılar boy göstermekte idi. Açıkçası, daha istikrarlı ve kalıcı batı

¹⁶³ Ibid, s. 95-96

¹⁶⁴ Ibid, s. 96-97

pazarlarına yönelmek tam anlamı ile zorunluluk arz eder hale gelmişti.¹⁶⁵ Başta ABD kapısından içeri sızılmaya çalışılmış ve Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın yeniden müzakeresi çerçevesinde iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması ve bazı Türk ürünlerine uygulanan kotaların ortadan kaldırılması için uğraş verilmiştir. Fakat beklenen sonuçlara ulaşılamamış ve ABD'yi Türkiye'nin ana ticari ortağı yapma fikrinin pek mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Gözükten o idi ki, Türkiye'nin ekonomisini büyütmek için AT'ye dönmek dışında pek bir alternatifi bulunmamaktaydı.¹⁶⁶

Türkiye'nin başvurusu Avrupa'da oldukça olumsuz karşılanmış ve kamuoyunda zamansız ve umutsuz bir girişim olarak algılanmıştır. Kamuoyundaki bu yaklaşım AT'deki siyasi çevrelerde de benzer şekilde yankı bulmuş, Türkiye'nin başvurusu Konsey tarafından Komisyona iletilmiş lakin umut vaat eder bir havaya bürünmemiştir.¹⁶⁷

Türkiye kamuoyu ise başvuruyu oldukça olumlu karşılamış ve özellikle basının aşırı iyimser yaklaşımı ile halk, Türkiye'yi AT'ye girmiş şekilde algılama yanılığısına düşmüştür. Aynı şekilde meslek kuruluşları ve siyasi partilerin pek çoğu da başvuruyu destekler yaklaşımlar sergilemişlerdir.¹⁶⁸

AT Komisyonu bu başvuruya yönelik görüşünü 18 Aralık 1989'da vermiştir. Komisyon, kendi iç pazarını tamamlamadan yeni bir üyenin daha Topluluğa katılmasının mümkün olamayacağını ve Türkiye'nin Topluluğa dahil olmasına karşın, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmeye ihtiyaç

¹⁶⁵ Atilla Eralp, "Turkey and European Community in the Changing Post-War International System," C. Balkır ve A. Williams (der.), *Turkey and Europe*, Londra, Pinter, 1993, s. 34

¹⁶⁶ İhsan D. Dağı, "İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut," s. 143-144

¹⁶⁷ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1980-90, AT'yle İlişkiler," s. 97

¹⁶⁸ Ibid, s. 97-98

duyduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak da, üyelik müzakerelerinin başlaması adına bir tarih verilmemesi fakat Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir.¹⁶⁹ Kamuoyunda “*Matutes Paketi*” olarak anılan bu işbirliği paketi, GB'nin tamamlanması, mali işbirliğinin canlandırılması, sanayi ve teknoloji alanında işbirliğinin desteklenmesi ve siyasi ve kültürel işbirliğinin kuvvetlendirilmesi unsurlarından oluşuyordu. Fakat bu paket Türkiye ve Topluluk tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Türkiye başlangıçta önerileri tam üyeliğe giden yol olarak algılarken Topluluk, bu önerilerin karşılıklı işbirliğini artırma amaçlı olduğunu ve tam üyeliği hedeflemediğini belirtmeye çalışmıştır. Ayrıca paketin uygulanması da pek kolay olmamıştır. Bir kere mali işbirliği konusu yine Yunanistan vetosu ile karşılaşmış, 1981'den beri askıda olan 4.Mali Protokol Yunan vetosunun ötesine geçememiştir.¹⁷⁰ Komisyon kararında Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin geleceğinin dört temel nokta çerçevesinde gelişmesinin de altını çizmiştir. Buna göre, GB'nin tamamlanması, mali işbirliğinin canlandırılması, sınaî ve teknolojik işbirliğinin canlandırılması ve siyasi (siyasal diyalog) ve kültürel bağların geliştirilmesi alanlarında taraflarca çalışmalar yürütülmesi önerilmiştir. Verilen ret kararının arkasındaki örtülü nedenlerden bazıları ise; AT'nin dikkatinin MDAÜ'lere kaymış olması ve Türkiye'nin artık komünizm tehlikesine karşı bir set olma özelliğinin erimiş olması fikri, bu dönemde Türkiye'nin üyeliğinin getireceği ekonomik yüke hazır olunmaması ve kültürel-

¹⁶⁹ Atila Eralp, “**Turkey and the European Union**,” Leonere G. Martin and Dimitris Keridis (ed.), The Future of Turkish Foreign Policy, USA, The MIT Press, 2002, s. 68-70

¹⁷⁰ Atila Eralp, “**Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**,” s. 105-106

dinsel farklılık yaklaşımının Avrupa'da yükselen bir trend haline gelmesidir, denilebilir.¹⁷¹

1990'lar ile birlikte Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin en temel iki belirleyicisi; Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Avrupa bütünleşmesi hususunda meydana gelen hızlı gelişmeler olmuştur. Komünist yönetimlerin tek tek ortadan kalkması dünyanın dörtbir yanında olduğu gibi Avrupa'da da yeni algılamaları beraberinde getirmiş ve Türkiye'nin stratejik önemini ciddi ölçüde yitirmesine neden olmuştur.¹⁷²

Bu dönemde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin parlamenter demokrasiye geçmeleri ve pazar ekonomisine yönelmeleri neticesinde Topluluğun hedef kitlesi haline gelmişler ve öncelikler konusunda Türkiye'nin önüne geçmişlerdir. Ayrıca, insan hakları ve azınlıklara saygı konuları AB içinde daha da güçlü bir konum elde etmeye başlamış ve bu konuda Türkiye'ye yöneltilen eleştiriler de gittikçe şiddetlenmiştir.¹⁷³ Avrupa ile yaşanan bu sorunlar, Türkiye için yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Bu itibarla Türkiye, 1989'dan ve özellikle SSCB'nin 1991'de çözülmesinden sonra pek çok bölgesel ilişki içinde yer almıştır. Bunlara bazı önemli örnekler, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi ve bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya ülkeleri ile kurulan ilişkilerdir. Bu yıllarda Avrupa Topluluğu ile gerilen iplere alternatif politikalar geliştirilebileceği ve hatta

¹⁷¹ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1980-90, AT'yle İlişkiler," s. 100-101

¹⁷² Sanem Baykal, Tuğrul Arat, "1990-2001, AB'yle İlişkiler," Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 326

¹⁷³ Ibid, s. 327

geliştirilmesi gerektiği savları da bu örnekler ile bir anlamda hayata geçirilmeye çalışılmıştır.¹⁷⁴

1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması da Türkiye'nin önüne yeni zorluklar çıkarmıştır. Birincisi, Türkiye'ye bakışı genel itibariyle pek de olumlu olmayan Avrupa Parlamentosu (AP) üyelik sürecine dâhil edilmiş ve AP'nin onayı yeni üye kabulü için zorunlu bir unsur haline getirilmiştir. Ayrıca, bu Antlaşma ile Batı Avrupa Birliği AB'nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası'nın bir uygulayıcısı konumuna getirilmiş ve NATO üyesi olup BAB üyesi olmayan Avrupa ülkelerine de bu kuruluşa ortak üye olmaları konusunda bir çağrı yapılmıştır. Ancak, ortak üyelik statüsü Avrupa'nın güvenliği ve savunması gibi hayati bir hususta karar alma süreçlerine tam üye olarak katılma olanağı tanımadığı için Türkiye, Avrupa güvenlik ve savunma yapılanmasından dışlanma riski ile ilk kez açık şekilde karşı karşıya kalmıştır.¹⁷⁵

Son döneme gelindiğinde görülen ise, 1990'lı yılların başında Türkiye'nin Topluluk ile siyasi düzeyde güçlüklerle karşılaşan ilişkilerini, ekonomik bütünleşme yoluyla aşmayı hedeflemesidir. Gümrük Birliği'ni tamamlama amacına yönelmiştir. Gümrük Birliği fikrinin arkasından gidilmesinin ardındaki diğer bazı nedenler ise; Avrupa pazarı içinde yerini sağlamlaştırmak, ulusal ekonomisini rasyonalize etmek, rekabet gücünü artırmak ve Türkiye'yi yatırım için cazip bir ülke haline getirmek olarak sayılabilir. Zaten Gümrük Birliği'nin tamamlanması, 1973 tarihli Katma Protokol'ün getirdiği bir yükümlülüktür. Buna göre, Topluluğun Türkiye'ye

¹⁷⁴ Atilla Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri," s. 106-110

¹⁷⁵ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, "1990-2001, AB'yle İlişkiler," s. 329-331

yönelik olarak ortadan kaldırdığı tarife ve tarife dışı engellere karşılık olarak, Türkiye'nin de aynı ayrıcalığı Topluluğa 22 yıllık bir zaman dilimi içerisinde sağlaması gerekmektedir. Bu noktada, 6 Mart 1995'te toplanan Ortaklık Konseyi, 1/95 sayılı kararı ile Geçiş Dönemi'nin sona erdiğini karara bağlamış ve Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına ilişkin esasları ve takvimi ortaya koymuştur. 13 Aralık 1995'te gerçekleşen AP Genel Kurulu'nda GB kararı 149 ret, 36 çekimser ve 344 kabul oyu ile onaylanmıştır.¹⁷⁶ Kararın onaylanmasında Sosyalist ve Hıristiyan Demokratlar Grubu'ndan alınan destek de önemli olmuştur.¹⁷⁷ Ayrıca, Türkiye, AB'ye tam üyelik sağlamadan Birlik ile bir GB Antlaşması imzalayan ilk ve tek ülke olmuştur. Bu durum açıkça AB'nin işine gelmekte idi çünkü: Türkiye tam üye olmadığı için büyük mali yardımlara konu olmayacaktı ve bu da AB'yi mali yükten kurtaracaktı, tam üye olmadığı için AB karar organlarında yer almayacak lakin bu organların kararlarına muhatap olacak ve bir anlamda da Brüksel'in açık güdümüne girecekti. Açıkçası Türkiye, yalnızca GB'ye dâhil edilerek AB'nin ürttüğü tüm bu konulardan soyutlanacak, öte yandan AB denetimi altına sokulmuş olacaktı. AB, istediğini fazlası ile almaktaydı.¹⁷⁸ Ayrıca, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ticaret anlaşmalarına uymak zorunda kalacak olan Türkiye, ulusal politikaları ile ters düşmesine yol açabilecek durumlara karşı karşıya kalabilecektir. Örneğin, AB'nin Ermenistan ile böyle bir anlaşma yapması durumunda Türkiye'nin içine düşeceği durum pek de iç açıcı

¹⁷⁶ Ibid, s. 338

¹⁷⁷ İhsan D. Dağı, “İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut,” s. 165

¹⁷⁸ Erol Manisalı, Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe, s. 89

olmayacaktır.¹⁷⁹ Ancak AP, GB kararını onaylamadan önce özellikle 3 konunun çok üzerine gitmiştir: demokratik katılım imkânlarını genişleten bir anayasa değişikliği, Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesinin kaldırılması veya değiştirilmesi ve DEP davasının düşürülmesi. Zaten GB kararının onaylandığı gün olan 13 Aralık 1995 tarihli AP toplantısında büyük bir oy çokluğu ile alınan bir diğer karar da "Türkiye'de insan hakları sorununa ilişkin karar tasarısı" olmuştur. Bu eylem, Avrupa'nın gözünün Türkiye'nin üstünde olduğuna dair verilmek istenen açık bir mesaj mahiyetindedir.¹⁸⁰ Bu tasarı Türkiye'yi ciddi biçimde eleştirir bir mahiyette olmakta ve AB tam üyeliği yolunda Türkiye'nin önündeki engellerden birisinin de Türkiye'ye karşı ciddi şüphe ile yaklaşan AP olduğunu simgelemektedir. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki AB tarafı GB'yi ortaklık ilişkisi içinde alınan önemli bir mesafe olarak kabul etmekte fakat Türkiye'nin Birliğe tam katılımı yolunda tek başına yeterli anlamı ifade etmediğini düşünmekte iken, Türkiye GB'yi AB'ye üyelik yolunda bir araç olarak kullanmaya hazırlanıyordu.¹⁸¹

6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi'nce daha başka kararlar da alınmıştır:

* Taraflar arasındaki ilişkilerin Ortaklık Anlaşmasının öngördüğü alanların dışında da güçlendirilmesini amaçlayan bir tavsiye kararı,

* Türkiye'nin 3. ülkelere karşı 1 Ocak 2001 tarihine kadar Ortak Gümrük Tarifesinin üzerinde vergi uygulayacağı hassas ürünleri belirleyen 2/95 sayılı karar,

¹⁷⁹ Ibid, s. 97

¹⁸⁰ İhsan D. Dağı, "İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut," s. 161-164

¹⁸¹ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, "1990-2001, AB'yle İlişkiler," s. 338

* Türk ekonomisinin Gümrük Birliği'ne bağlı olarak geçireceği değişiklikler esnasında ihtiyaç duyacağı mali yardım ve işbirliğinin çerçevesini belirleyen Topluluk Deklarasyonu,

Kabul edilmişlerdir.¹⁸²

Gümrük Birliği temelde sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Lakin, hassas maddeler olarak nitelenen bazı sanayi ürünlerinin üçüncü ülkelerden ithalatında, Topluluk tarafından uygulanan Ortak Gümrük Tarifesi hadlerine uyum, kademeli olarak 1-1-2001 itibariyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Topluluğun 3448/93 sayılı Konsey Yönetmeliği ekinde listelenen "işlenmiş tarım ürünleri", Gümrük Birliği kapsamında yer almakta lakin bunlar dışındaki tarım ürünlerinin serbest dolaşımı, Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikasına uyumu ertesinde mümkün olabilecektir.¹⁸³

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmek istemesinin başka nedenleri de bulunmakta idi:

Siyasi Nedenler:

- Kıbrıs sorunundaki tıkanıklık ve Yunanistan'ın Türkiye-AB ilişkilerini baltalamasının önüne geçilmesi,
- AB'nin kısa vadede yeni bir genişlemeye gitmeyeceğinin düşünülmesi ki bu düşüncenin temelindeki neden AB içinde yaşanan derinleşme sürecidir,
- Tam üyelik serbest dolaşımı getireceğinden, başta Almanya olmak üzere bazı ülkelerin tam üyeliğe karşı çıkışları,

¹⁸² Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 89

¹⁸³ Ibid, s. 90

- GB'ni gerçekleştirmenin, Türkiye'de siyasal iktidarlar tarafından bir iç politika aracı olarak kullanılmak istenmesi,
- GB'nin, AB ile kopuk olan siyasi diyalogu kurmaya yönelik bir "şok tedavisi" olabilme ihtimali,
- Maastricht sonrası artan uyum yükümlülükleri konusunda kurulacak yeni işbirliği ortamından yararlanılabilmek olasıdır,
- Ayrıca GB'yi gerçekleştirmek, tarafların Ankara Antlaşması ve Katma Protokol'den doğan hukuksal yükümlülükleri arasında yer almakta idi ve Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları ile GATT sistemi çerçevesinde Türkiye'nin GB'yi gerçekleştirme yükümlülüğü bulunmaktaydı.¹⁸⁴

Ekonomik Nedenler:

- GB, Türkiye ekonomisini disipline etmek için kullanılabilmesi ihtimali,
- Daha büyük bir pazar için üretim yapacak Türk firmalarının karlılığı, dolayısıyla yatırım imkânlarının artma ihtimali,
- Yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ihtimali,

¹⁸⁴ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, "1990-2001, AB'yle İlişkiler," s. 332-333

- Tekstil gibi Türkiye adına önemli sektörlerde engellerin ortadan kalkması ve bu yolla da ihracat artışı sağlanması ihtimalidir.¹⁸⁵

1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye-AB ilişkileri yeni bir döneme girmiştir.¹⁸⁶ Bir kere GB, Türkiye ekonomisinin AB kriterlerini karşılayabilme yeteneğini ispatlamıştır. Ülke ekonomisinin sanayi ürünlerinde serbest ticaret karşısında dayanıklılığını gözler önüne sermiş, ticari direnci ortaya çıkarmış ve rekabet edebilme gücünü açığa vurmuştur.¹⁸⁷

1997’de yaşanan bazı gelişmeler, Türkiye-AB ilişkilerinin önemli bir dönemecin eşiğine gelmesine yol açmıştır. 29 Ocak 1997’de Türkiye ile AB’nin önde gelen 5 üyesi (Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere, İspanya) arasında Başbakanlar düzeyinde Roma’da gerçekleştirilen toplantıda Türkiye’nin tam üyelik yönündeki talebi kesin şekilde olumsuz karşılanmış dahası, 4 Mart 1997’de Brüksel’de yapılan Almanya, Belçika, Lüksemburg, İspanya, İtalya ve Fransa Hıristiyan Demokrat partilerinin zirve toplantısında Türkiye’nin Birliğe katılımına karşı çıkılırken ilk kez kültürel farklılık, kimlik ve aidiyet teması işlenmiştir.¹⁸⁸ Bu toplantı, Türkiye’nin kâğıt üzerindeki şartlardan öte Avrupa’daki bazı beyinlere de etki etme zorunluluğu olduğunu açık şekilde ortaya koymuştur.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Ibid, s. 333

¹⁸⁶ Ibid, s. 327-328

¹⁸⁷ Meltem, Müftüler Baç, “The Never-ending Story: Turkey and the EU,” *Middle East Studies*, C XXXIV, No 4 (Ekim 1998), s. 241

¹⁸⁸ Stephen Kinzer, “Turks Say Bonn is Encouraging Racist Attacks,” *The New York Times*, 5 Nisan 1997

¹⁸⁹ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, “1990-2001, AB’yle İlişkiler,” s. 344

Resmi olarak 16 Haziran 1997'de açıklanan Gündem 2000 belgesi, Avrupa Birliği'nin genişlemesi çerçevesinde iki derecelilik formülünü benimsemiştir. Bu formüle göre ilk planda tam üyelik müzakereleri Estonya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Kıbrıs Rum Kesimi ile başlayacaktır. Aralık 1997 tarihli Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde kabul gören ve Lüksemburg Grubu olarak isimlendirilen bu ülkeler ile görüşmeler 30 Mart 1998 tarihinde başlamıştır. Devlet ve Hükümet Başkanları Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde, Helsinki Grubu olarak adlandırılan ve geri kalan aday ülkeleri kapsayan grup ile görüşmelerin Şubat 2000'de başlanmasını karara bağlamıştır. Aralık 2001 Laeken Zirvesi'nde ise Devlet ve Hükümet Başkanları, Komisyon'un 2001 raporu doğrultusunda görüşmelerin ve reformların o anki ritmi ile devam etmesi halinde tüm aday ülkelerin (Romanya, Bulgaristan ve Türkiye hariç) 2002 yılı sonu itibari ile giriş için hazır olacakları fikrinde olduğunu açıklamışlardır. Ve öngörüldüğü gibi 10 ülke ile Katılım Antlaşması 16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da imzalanmıştır.¹⁹⁰ 12 Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye açık bir şekilde kapının ardında bırakılmıştır. AB, Türkiye'yi dışarıda bırakmasını politik nedenlere dayandırmış ve Türkiye'nin demokrasi, insan hakları, vb. konularda sıkıntı içinde olduğunu vurgulamıştır. Fakat Türkiye'ye karşı takınılan tavrın ardında, Avrupalıların Türkiye'nin Avrupalı Kimliği üzerindeki şüphelerinin yattığı aşikârdır. 4 Mart 1997'de Hristiyan Demokrat Partilerin AB'nin bir medeniyet projesi olduğu ve Türkiye'nin bu yapılanma içinde

¹⁹⁰ Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyonun 2003 İlerleme Raporları Işığında Bir Karşılaştırma," Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt III, No 2, (Bahar 2004), s. 96

yerinin olmadığına dair açıklamaları, Avrupalı zihinlerin perde arkasını simgeler niteliktedir.¹⁹¹

Lüksemburg Zirvesinde, Türkiye'ye tam üyelik statüsü verilmemiş, yalnızca aday olmaya ehil olduğu vurgulanmış ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi amacıyla "Türkiye için Avrupa Stratejisi" hazırlanması öngörülmüştür. Türkiye için öngörülen bu yapıda, tarımdan telekomünikasyona hizmetlerin serbest dolaşımından sınıfl işbirliğine kadar geniş bir yelpaze içinde ilişkilerin geliştirilmesi ve Türkiye'nin aşamalı olarak Topluluk programlarına katılımının sağlanması öngörülmüştür. Bu stratejinin arzu edilen şekilde işleyebilmesi için de mali yardıma ihtiyaç duyulacağı vurgulanmıştır. Bu gelişmeleri dışlanmışlık fikri ile algılayan Türkiye, AB ile olan siyasi ilişkilerini askıya alma kararı almış ve ilişkilerini dondurmuştur.¹⁹² Türkiye, taraflar arasındaki mevcut Gümrük Birliği'ni ortaklık anlaşmaları temelinde yürüteceğini ve AB'nin mevcut zihniyeti ve yaklaşımı değişmedikçe ilişkilerin çerçevesi dışındaki siyasi konuların AB ile ele alınmayacağını duyurmuştur.¹⁹³

Lüksemburg Zirvesi sonrası dönemde ilişkilere hâkim olan unsur gerilim olmuştur. Türkiye tepkisini her fırsatta dile getirmeye çalışırken AB, Türkiye'nin içinde olduğu rahatsızlığı aşma çabası içerisine girmiştir. AB Komisyonu 4 Mart 1998'de "Türkiye için Avrupa Stratejisi"ni açıklamıştır. Belgede, stratejinin uygulanması yoluyla Türkiye'nin AB'nin genişleme stratejisine dâhil olacağı bildiriliyor ve ayrıca AB'nin Türkiye'ye taahhüt ettiği

¹⁹¹ Meltem Müftüler Baç, s. 240

¹⁹² L. Hockstader ve K. Couturier, "Ankara Ready to Sever European Ties," The Washington Post, 15 Aralık 1997.

¹⁹³ Rıdvan Karluk ve Özgür Tonus, s. 15-17

mali yardımlara da yeşil ışık yakılıyordu. Kuşkusuz tüm bu noktalar, Türkiye'nin beklenmedik ölçüde sert tepkisini yumuşatma amacına yönelikti. 15–16 Haziran 1998 tarihli Cardiff Zirvesi'nde de Türkiye için ehil ülke tanımlaması yerine dolaylı da olsa üyelik adaylığı tanımlaması yapılmış, adayların tam üyeliğe hazırlanmada gerçekleştirdikleri aşamaları incelemek ve ortaya koymak üzere öngörülen mekanizmaya Türkiye'de dâhil edilmiş, Komisyon'un her yıl sonunda aday ülkelerle ilgili olarak hazırladığı ilerleme raporuna Türkiye ile ilgili bir bölümün daha dâhil edilmesi kararlaştırılmış ve Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlayacak olan Avrupa Stratejisi de onaylanmıştır. Kuşkusuz burada da peşinde olunan gaye, küskün Türkiye'nin yüzünde bir tebessüm oluşturmak idi. 11–12 Aralık 1998'de Viyana'da yapılan Zirve'de ise Türkiye ile Birlik arasındaki ilişkiler adeta teyit edilmekte idi. Cardiff Zirvesi ve AB'nin Türkiye'yi yumuşatma çabaları ise en azından bu dönem için Türkiye'den beklenen olumlu yaklaşımı sağlamamıştır.¹⁹⁴

Hem Türkiye'nin Lüksemburg Zirvesi'nden çıkan ayrımcı yaklaşıma verdiği tepki ve hem de Türkiye karşıtı hükümetlerin AB'de iktidardan ayrılmaları sonucunda 10–11 Aralık 1999 tarihinde toplanan Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'ye resmi olarak aday ülke statüsü verilmiş ve Türkiye, AB'nin Yeni Genişleme Politikası bağlamındaki sisteme diğer aday ülkelerle eşit statüde dâhil olmuştur. Helsinki'de diğer 12 aday ülke ile müzakerelerin başlaması kararı çıkmış, Türkiye ile ise, siyasi kriterlerin uyumu henüz sağlanamadığından katılım müzakerelerinin başlatılamayacağı belirtilmiştir. Türkiye'nin resmi olarak aday ülke sıfatına kavuşması neticesinde, hem

¹⁹⁴ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, “1990-2001, AB'yle İlişkiler,” s. 348-349

Türkiye'nin ve hem de AB'nin uyum çalışmaları çerçevesinde atması gereken adımlar ortaya çıkmıştır.¹⁹⁵

Lüksemburg'dan Helsinki'ye giden yolda değişenler ise şu şekilde özetlenebilir:

- Türkiye'nin siyasal diyalogu kesmesi, Avrupa başkentlerini endişelendirmesi,
- Türkiye'nin jeo-politik öneminin tekrar yükselmeye başlaması (Balkanlar, Kafkasya boyutu)
- Rusya-Çin yakınlaşması (Şangay Beşlisi Girişimi),
- Avrupa Ortak Savunma Kimliği kavramı,
- Türk Devletinde AB'ye verilen güvenceler (Demokratikleşme, insan hakları...),
- AB üzerinde ABD baskısı,
- Yahudi lobisinin girişimleri,
- İslami köktendincilik endişesinin yükselmesi,
- Sivil toplum örgütlerinin girişimleri,
- AB ülkelerindeki iktidar değişiklikleri,
- Türkiye'de siyasi ve ekonomik anlamda nispeten olumlu gelişmeler yaşanmaya başlanması.¹⁹⁶

Helsinki Zirvesi ve sonuçları Türkiye tarafından başta tereddütlere mahal verdi ise de sonuçta bir başarı ve AB kapısının aralanması olarak algılanmıştır. Lüksemburg'da ortaya konulan 4 siyasi koşuldan ikisi Helsinki

¹⁹⁵ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 91

¹⁹⁶ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, "1990-2001, AB'yle İlişkiler," s. 352-353

ile ortadan kaldırılmış (insan hakları ve Güneydoğu'da sivil çözüm) fakat 2 hayati koşul Helsinki'de de korunmuştur (Kıbrıs ve Ege). Zira Türkiye bu husustaki memnuniyetsizliğini AB başkentlerine yansıtmaktan geri kalmamıştır. Ancak, AB Dönem Başkanlığını yürüten Finlandiya Başbakanı Lipponen, Başbakan Ecevit'e hitaben yazdığı mektupta bu iki hususun üyelik yolunda bir kriter olmadığını ve yalnızca siyasi diyaloga hitaben kaleme alındığını iletmış ve bir anlamda da bu şekilde Türkiye'nin gönlü alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca, AB'nin Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Xavier Solana ve AB Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Komiseri Gunther Verheugen de 10 Aralık gecesi Fransa Devlet Başkanı Chirac'ın özel uçağı ile Ankara'ya gelerek Türk Hükümetini ikna çabası içine girmişler ve sonuç olarak, Türk tarafı ertesi gün çekilen "Avrupa Aile Fotoğrafi" içinde yer almıştır.¹⁹⁷

İlerleyen dönemde Nice Zirvesi'nde imzalanan Antlaşma, AB'nin kurumsal yapısında, özellikle genişleme sonrası etkili ve verimli bir işleyişe kavuşturmak amacıyla gerçekleştirilmesi hedeflen değişiklikleri içermekte idi. Antlaşma'nın "AB'nin Genişlemesi Hakkında Bildiri" adlı eki Türkiye tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Çünkü 2010 yılına kadar AB kurumsal yapısının alacağı şekil üzerine yapılan projeksiyonda Türkiye'nin adı zikredilmemekte ve bir anlamda Türkiye'ye Birlik kapısı en azından 2010 yılına dek kapatılmaktaydı.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Ibid, s. 351-355

¹⁹⁸ Ibid, s. 361-362

A) Türkiye – AB İlişkilerinde Ortak Kurumlar

Türkiye ile AB arasındaki ilişkide ortak kurumlar; Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu, Gümrük İşbirliği Komitesi ve Gümrük İşbirliği Ortak Komitesi'dir.

Ortaklık Konseyi, Ankara Antlaşması'nın 23. madde hükmü uyarınca kurulmuştur. Karar organı niteliğindedir. Kuruluş amacı, Anlaşma kapsamına giren alanlara ilişkin hükümlerin uygulama, koşul, usul, sıra ve sürelerini ve yararlı görülecek her türlü korunma kurallarını tespit etmektir. Anlaşma ile belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için karar alma yetkisi Ortaklık Konseyi'ndedir. Taraflar ise bu kararların yerine getirilmesi için gereken önlemleri almakla yükümlüdürler. Ortaklık Konseyi ayrıca tavsiyelerde de bulunabilir. Konseyin başkanlığı, altışar aylık süreler için Türkiye ile Topluluk temsilcilerinden biri tarafından sıra ile yürütülür. Ortaklık Konseyi genelde tarafların Dışişleri Bakanları'nın katılımı ile toplanır. Konsey'de kararlar oybirliği ile alınır ve her iki tarafında 1'er oyları bulunmaktadır. Ortaklık Konseyi'nin iç tüzüğü gereğince en az altı ayda bir defa Bakanlar düzeyinde toplanılması gereklidir.¹⁹⁹ Ortaklık Konseyi, Ankara Anlaşması ile kurulan tek organdır.²⁰⁰ Ayrıca Ortaklık Konseyi, her yıl Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu'na bir faaliyet raporu sunar.²⁰¹

Ortaklık Komitesi, Ankara Anlaşması'nın 24. Maddesi'nin 3. Paragrafının verdiği yetki ve Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı Kararı ile kurulmuş bir "yardımcı organ"dır. Görevi, Ortaklık Konseyi'nin gündemini

¹⁹⁹ Ibid, s. 95-96

²⁰⁰ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 834-835

²⁰¹ İKV, AB ve Türkiye-AB İlişkileri: Temel Kavramlar Rehberi, s. 165-166

hazırlamak ve Ortaklık Konseyi'nin vereceği talimatlar doğrultusunda Ortaklık ilişkisi ile ilgili teknik sorunlar üzerinde incelemeler yapmaktır.²⁰² Komite, her iki tarafın daimi temsilcileri ve/veya daimi temsilci yardımcılarında oluşmaktadır.²⁰³ Başkanlık, altışar aylık sürelerle Türkiye ile Topluluk temsilcilerinden biri tarafından sıra ile yürütülmektedir.²⁰⁴

Türkiye – AB Karma Parlamento Komisyonu: Ankara Antlaşması'nın 27. Maddesi uyarınca, TBMM ve Avrupa Parlamentosu'nun aldığı kararlar²⁰⁵ ve Ortaklık Konseyi'nin 1/65 sayılı kararı ile kurulmuş olup, ortaklığın demokratik denetim organı mahiyetindedir. TBMM ve AP'den seçilen 18 üyeden olmak üzere toplam 36 üyeden oluşan KPK'nın Başkanlık Divanı yılda 1 kez toplanır.²⁰⁶ Başkanlık Divan'ının görevi, Ortaklık Konseyince hazırlanan yıllık faaliyet raporlarını incelemek ve ortaklığa ilişkin konularda tavsiyelerde bulunmaktır.²⁰⁷ Altı ayda bir olmak üzere yılda 2 kez toplanmakta, toplantılar sonunda deklarasyon ve önergeler yayınlamaktadır. Temel işlevi, Türkiye Parlamentosu ile Avrupa Parlamentosu arasında bilgi akışını sağlamaktır denilebilir.²⁰⁸ KPK tarafından kabul edilen tavsiye metinleri AP'de görüşülerek onaylanır.²⁰⁹

Gümrük İşbirliği Komitesi, 15-12-1969 tarih ve 2/69 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile kurulmuştur. Görevi, Ortaklık Anlaşması'nın gümrükle ilgili hükümlerinin doğru ve düzgün bir şekilde uygulanması amacıyla, taraflar arasında idari işbirliğini sağlamak ve Ortaklık Komitesi'nin gümrük alanında

²⁰² Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 96

²⁰³ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 835

²⁰⁴ İKV, *AB ve Türkiye-AB İlişkileri: Temel Kavramlar Rehberi*, s. 165

²⁰⁵ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "1960-80, AET'yle İlişkiler," s. 835

²⁰⁶ İKV, *AB ve Türkiye-AB İlişkileri: Temel Kavramlar Rehberi*, s. 208

²⁰⁷ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 96

²⁰⁸ www.ntvmsnbc.com, 22.01.2003

²⁰⁹ İKV, *AB ve Türkiye-AB İlişkileri: Temel Kavramlar Rehberi*, s. 208

kendisine vereceği her türlü görevi ifa etmektir. Komite mensupları; üye devletler gümrük uzmanları ve Komisyon servislerinin gümrük sorunları ile ilgili memurları ve Türk gümrük uzmanlarıdır.²¹⁰

Gümrük İşbirliği Ortak Komitesi, Komite'nin kuruluş nedeni, Gümrük Birliği'nin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda (ortak ticaret politikası, ortak rekabet politikası, gümrük mevzuatı, vb.), Türk mevzuatının Topluluk mevzuatı ile sürekli uyumu ilkesini yerine getirmektir. Görevi ise, Ortaklık Konseyine tavsiyelerde bulunmak ve Gümrük Birliği'nin düzgün işlemesini teminen görüş bildirmektir.²¹¹

Ayrıca Türkiye için, GB'nin bir gereği olarak AB ile Ortak Ticaret Politikası uygulama yükümlülüğü uyarınca, beş yıllık bir geçiş süreci içerisinde AB'nin daha önce akdetmiş olduğu tercihli anlaşmalardan başlamak kaydıyla, üçüncü ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşması müzakerelerinin hızla ele alınması gereği vardır. Bu anlaşmalar Türkiye'ye aşağıdaki avantajları sağlayabilir:

- 1- İhracatta yeni pazar yaratılması,
- 2- Bu pazarlara daha önce tavizli koşullarla girme imkânı bulmuş ülkelerin malları karşısında Türk mallarına da eşit fırsat tanınması,
- 3- Türk sanayicisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve yarı mamullerin daha uygun koşullarda temini,
- 4- Türkiye'nin Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu'na katılması için hukuki altyapısının tamamlanması.

²¹⁰ Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, s. 96-97

²¹¹ Ibid, s. 97

VI - OLUMLU PERSPEKTİF: TÜRKİYE’NİN TAM ÜYELİĞİ’NİN AB’YE VE TÜRKİYE’YE KATKILARI

A) Türkiye’nin AB Tam Üyeliğinin Birliğe Sağlayabileceği Faydalar

1 - Siyasi Konular ve Güvenlik Boyutu

Türkiye’nin AB üyeliği, AB’nin savunma politikalarına ve bölgesel istikrara önemli katkılarda bulunabilir.²¹² Tam üyeliğin gerçekleşmesi ile birlikte, gerek coğrafi konumu ve gerekse de tarihi bağları nedeniyle Türkiye, Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya’ya en yakın Birlik üyesi olarak AB’nin bölgede söz sahibi olmasında bir köprü görevi üstenebilir.²¹³ Siyasi huzursuzlukların varolduğu ve çatışma potansiyelini içinde barındıran bu bölgelerde, işleyen demokrasisi ve dinamik ekonomisi ile Türkiye, genel anlamda Batı’nın ve özelde de AB’nin değerlerini bu bölgede ilerletebilmesi adına en uygun alternatiftir.²¹⁴

²¹² Commusion of the European Communities, “**Recommendation of the European Commission on Turkey’s Progress Towards Accession,**” COM(2004) 656 final

²¹³ Michael Emerson ve Natalie Tocci, Turkey as a Bridgehead and Spearhead: Integrating EU and Turkish Foreign Policy, Center for European Policy Studies: EU-Turkey Working Papers, No. 1/August 2004

²¹⁴DPT, Türkiye’nin Üyeliğinin AB’ye Muhtemel Etkileri, s.13, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/etki/olasi.pdf>

Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin AB'ye katılımı İran gibi rejimlerin de dikkatini çekecektir.²¹⁵ İsrail ve ABD ile de yakın ilişkileri olan Türkiye Ortadoğu'da köprü görevi görebilme potansiyeli taşımaktadır.²¹⁶

Azerbaycan-Ermenistan arasında aracı rolü üstlenerek Birliğin çıkarlarını bu noktada da temsil edebilecek olan Türkiye aynı zamanda Orta Asya üzerinde de AB etkisinin artmasında önemli bir rol oynayabilecektir.²¹⁷

NATO'nun ikinci en büyük ordusuna sahip olan ve yarım asırdan fazladır Avrupa güvenlik sistemi içerisinde yer alan Türkiye, henüz oluşum aşamasını yaşamakta olan Avrupa Güvenlik Sistemi ve NATO arasındaki bağın işleme konusunda da önemli bir ülkedir.²¹⁸

11 Eylül olayları ve ertesinde cereyan eden uluslararası ortam, AB'nin güvenlik konusunu daha geniş bir çerçevede ele almasını zorunlu hale getirmiştir. Türkiye'nin Birliğe tam üye olarak katılımı sayesinde, enerji kaynakları adına bu denli büyük önem arz eden lakin sorun yumağı şeklinde bir yapı ihtiva eden bölgede AB nüfuzu şüphesiz ki önemli ölçüde artacaktır.²¹⁹ Türkiye'nin askeri gücünün yanı sıra, bölge ülkeleri ile olan dini, kültürel ve tarihi bağları, AB'nin bölge politikalarına yön verebilmesine olanak sağlayabilecek çok ciddi bir faktördür. Bu sayede AB, Arap-İsrail sorunu da dâhil olmak üzere bölgedeki pek çok çıkmaza son verilmesinde etkin

²¹⁵ Sedat Laçiner, "**Türkiye'nin AB'ye Tam Üyeliğinin Türk Dış İlişkileri ve AB Dış İlişkileri Üzerine Olası Etkileri**," Sedat Laçiner, Mehmet Özcan ve İhsan Bal (ed.), Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Olası Etkileri Türkiyeli Avrupa, İstanbul, Hayat Yayınları, 2004, s. 42

²¹⁶ Sedat Laçiner, "**Turkey's EU Membership's Possible Impacts and the Islamic World**," www.turkishweekly.com, 14.06.2005

²¹⁷ Communion of the European Communities, "**Recommendation of the European Commission on Turkey's Progress Towards Accession**," COM(2004) 656 final

²¹⁸ Heinz Kramer, A Chancing Turkey: The Challenge to Europe and the United States, Washington DC. Brookings Institution Pres, 2000, s. 216

²¹⁹ Sedat Laçiner, "**Türkiye'nin AB'ye Tam Üyeliğinin Türk Dış İlişkileri ve AB Dış İlişkileri Üzerine Olası Etkileri**," s. 61-78

olabilecek ve tam üyeliğin simgeleyeceği İslam kimliği-Batı değerleri uyumu, İslam dünyasında batıya dair varolan önyargıların kırılması sağlayabilecektir.²²⁰ Bu durumu fark edenler arasında Avrupa'nın resmi çevreleri de bulunmaktadır. Örneğin Finlandiya eski Cumhurbaşkanı, Türkiye ile Birliğin entegrasyonu sayesinde AB'nin İslam dünyası ilişkilerinin en üst seviyelere çıkarılabileceğini beyan etmektedir.²²¹

Türkiye, Balkanlarda uzun vadeli siyasi istikrarın korunması konusunda da AB adına önem teşkil etmektedir. Türkiye, coğrafi konumu, ticari, tarihsel ve kültürel ilişkilerinin yanı sıra, bölgedeki Müslüman Türk nüfusu nedeniyle önem arz etmektedir. Öyle ki, bölgeyle bu denli iç içe olan Türkiye, Yunanistan ve diğer Balkan ülkeleri ile birlikte hareket ederek, AB'nin, bölgede kalıcı siyasi istikrar sağlanması yönündeki çabalarına katkıda bulunabilir.²²²

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri'ne yönelik aktif bir dış politika benimseyememiş olan AB, Birliğe tam üye olmuş bir Türkiye'nin etkisi ile bölgedeki etkinliğini önemli ölçüde artırabilir.²²³ Ayrıca, bu bölgedeki ülkelerin, AB üyesi Türkiye'nin siyasi ve ekonomik gelişim modelini kendilerine örnek almaları, AB'nin insan hak ve özgürlükleri ile demokratik değerlere saygılı, hukuk devleti ilkelerini temel alan siyasi değerlerinin bu bölgede yaygınlaşmasını kolaylaştıracaktır.²²⁴

²²⁰ Sedat Laçiner, "Turkey's EU Membership's Possible Impacts and the Islamic World,"

²²¹ David Gow ve Ewen MacAskill, "The Guardian, 8 Eylül 2004.

²²² Can Buharalı, "AB Türkiye İle Daha mı Güvenli Olacak?," *Görüş*, Haziran 2004, s.18.

²²³ Sedat Laçiner, "Turkey's EU Membership's Possible Impacts and the Islamic World,"

²²⁴ Sedat Laçiner, "Türkiye'nin AB'ye Tam Üyeliğinin Türk Dış İlişkileri ve AB Dış İlişkileri Üzerine Olası Etkileri," s. 87-89

Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılması, Birliğin enerji kaynakları çerçevesindeki stratejik çıkarlarının korunmasında da önem arz etmektedir.²²⁵ Enerji sektörü, AB ithalatı içinde önemli bir kalem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1998 yılı içindeki %9,1'lik pay, bu durumun açık göstergesi niteliğindedir.²²⁶ Enerji kaynakları başlığı altında AB adına önem taşıyan en önemli unsurlardan biri, doğal gaz konusunda arz kaynağı alternatiflerinin çeşitlendirilmesi ve arz güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu durumun temel nedeni ise AB gaz tüketiminin %40'ının ithalat yoluyla sağlanması, bu ithalatın önemli bir kısmının Rusya'ya dayanması ve gelecek 25 yıl içerisinde iç talepte artış ve yerli üretimde düşüş beklentisidir.²²⁷ Bu bağlamda, Türkiye, alternatif arz kaynaklarına olan yakınlığı ve gaz-petrol yollarındaki stratejik konumu nedeniyle AB'nin arz çeşitliliği ve güvenliği sorunsalına çözüm getirebilecek bir ülke olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Doğu-Batı Enerji koridorunda yer alacak olan doğal gaz boru hattı projeleri, Hazar havzası gaz ve petrolünün kullanımını teşvik etmeleri nedeniyle alternatif arz kaynakları yaratılması konusunda önem arz etmektedirler.²²⁸ Özellikle Irak'ta istikrarın sağlanması ile Türkiye, AB için daha da önemli hale gelecektir. Enerji kaynakları konusunda Türkiye'nin tam üyeliğinin AB'ye sağlayacağı katkılardan bir diğeri de Orta Doğu petroleri konusunda olacaktır. Örneğin, İran'dan doğalgaz alımını sağlayacak petrol hattı tamamlanmış ve işlemeye hazır durumdadır.

²²⁵ Communion of the European Communities, "**Recommendation of the European Commission on Turkey's Progress Towards Accession,**" COM(2004) 656 final

²²⁶ Eurostat (1999), "External and Intra-European Union Trade: Statistical Yearbook, Data 1958-1998", s.71

²²⁷ Rumford, C., Trans-Avrupa Ağlarının AB Bütünleşmesindeki Yeri, İKV Yayınları, No: 146, 1997, s. 13

²²⁸ Sedat Laçiner, "**Türkiye'nin AB'ye Tam Üyeliğinin Türk Dış İlişkileri ve AB Dış İlişkileri Üzerine Olası Etkileri,**" s. 111

Ayrıca, Mısır ve Suriye de gaz ihracatı konusunda Türk enerji dağıtım alanına bağlanma projeleri hazırlamaktadırlar.

AB içerisinde Almanya ve Fransa ilişkilerinin yanı sıra tam üyelik sonrası İspanya ve Portekiz arasındaki ilişkilerinde olumlu bir hal aldığı açıktır. Bu noktadan hareketle şu söylenebilir ki tam üyelik, hâlihazırda olumlu bir gidişat izleyen Türkiye ile Yunanistan ilişkisinin daha da iyi noktalara gelmesine vesile olacaktır. 1999 yılından buyana devam eden süreçte iki ülke arasında terör ve organize suçla mücadele, turizm, çevre, yatırımların korunması, ekonomik işbirliği, deniz taşımacılığı, gümrük işbirliği, kültür, bilim ve teknoloji alanlarında anlaşmalar imzalanmış fakat Kıbrıs sorunu ve Ege Denizi'ne dair anlaşmazlıklara halen son nokta koyulamamıştır. Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği ile Ege Denizi'nin AB iç denizi halini alacak olması, bu konudaki anlaşmazlıkların çözümlenmesi hususunda önemlidir. İki tarafın da aynı uluslararası yapıda eşit koşullar altında yer almaları ve her iki tarafın da eşit koşullarda yer aldığı bir üst otoritenin varlığı güven unsurunu güçlendirecek ve bu da Ege Denizi konusundaki anlaşmazlığın çözümlenmesi konusunda iki tarafı da daha olumlu olmaya yöneltecektir.²²⁹

Söz konusu gelişmeler bölgede güvenlik ve kalıcı siyasi istikrar adına da önemlidir.²³⁰ Bu sayede bölgede iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliği artacak, ortak güvenlik stratejileri izlenmesi neticesinde Balkanlarda ortak proje ve yatırımlar canlanacak ve dolayısıyla da AB'nin bu bölgedeki etkinliği artacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin Trans-Avrupa ağlarına bağlanması ile

²²⁹ DPT, Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri, s.17

²³⁰ Simon Jeffery, "Turkey and the EU," The Guardian, 17 Aralık 2004

iki taraf arası doğal gaz boru hatlarının ve ulaştırma ağlarının birleştirilmesi de sağlanabilecektir. Bu gelişme, AB adına da olumlu sonuçlar doğuracaktır. Örneğin, Avrupalı tüketiciler artan rekabet sonucu düşecek fiyatlardan faydalanabileceklerdir.²³¹

Bir başka önemli nokta da, oluşacak güven ortamı sonucu iki tarafında savunma bütçelerini azaltabilmeleri, bu yolla bütçelerini farklı yönlere kanalize edebilmeleri ve bunun da AB bütçesinde hafifleme sağlayabilecek olmasıdır.²³² Ayrıca, Batı Trakya'daki azınlıkların hakları iyileşebilecek ve azınlıklar konusunda sıkıntılı bir bölge olan Balkanlar'a iyi bir örnek teşkil edebilecektir. Tam üyeliğin bu bağlamda sağlayabileceği olumlu bir başka nokta ise AB içi karar alma mekanizmaları ile ilgilidir. Tam üye Türkiye'ye karşı Yunanistan, bu mekanizmaların işleyişini eskisi kadar yoğun olarak engellemeye çalışmayacak, böylece bu mekanizmalar hızlanacak ve Yunanistan'ın da AB nezdindeki imajı daha olumlu bir noktaya gelecektir.²³³

Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği ile birlikte Ege Denizi tam anlamıyla bir AB iç denizi mahiyetine kavuşacak ve hâlihazırda Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle faydalanılmayan Ege yeraltı kaynaklarından, Ege'de kurulacak ortak bir ekonomik alan yoluyla faydalanılabilecektir. Böyle bir durumun yaratılması da hem iki ülke ve hem de AB adına ekonomik avantajlar doğuracaktır.²³⁴

²³¹ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, İstanbul, İKV Yayınları, 2002, s. 13

²³² Ersin Kalaycıoğlu, **“Turkey's Choice: the Road Away From the European Union,”** Bertil Duner (ed.), Turkey: The Road Ahead?, Stockholm, The Swedish Institute of International Affairs, 2002, s. 121

²³³ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 13

²³⁴ Ibid, s. 15

Böyle bir durum ayrıca başta turizm olmak üzere, pek çok konuda Türk-Yunan ortak girişimini de beraberinde getirecektir. Bu yolla, Yunanistan'ın az gelişmiş ve en fazla göç veren bölgelerinden olan adalara önemli faydalar sağlayacaktır. Bahsi geçen adaların kazanacağı bu ivme, AB Bölgesel Politikası üzerindeki baskıyı da nispeten hafifletecektir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği ile beraber Ege'deki gerginliğin ortadan kalkması, AB'nin Orta Asya, Rusya ve Kafkaslardaki pazarlara ulaşım imkânlarını artıracığı gibi, Doğu Akdeniz'in güvenliği hususunda da daha aktif bir dış politika izlenmesini mümkün kılacaktır.²³⁵

AB Adalet ve İçişleri Politikası, Birliğin dış sınırlarında kontroller, sığınma ve göç, uyuşturucu trafiği, kaçakçılık, medeni hukuk ve ceza hukukunda adli işbirliği ile uluslararası tüm suçlar ve terörizme karşı polisin işbirliğini kapsamaktadır. Bilindiği üzere Türkiye, İran, Irak ve Afganistan gibi ülkeler kaynaklı uyuşturucu kaçakçılığının ve kaçak göç trafiğinin yoğun olduğu bir bölgede yer almaktadır. Tam üyelik, Türkiye'nin bu alandaki mücadelesini daha etkin yürütmesine olanak sağlayacak ve bu alandaki suçların takibi ve suçluların iadesi kapsamında AB açısından da önemli ilerlemeler sağlayacaktır.²³⁶ Ve tabii ki bu ivme, AB Adalet ve İçişleri alanına giren tüm konulara yansiyacaktır.

Türkiye'nin tam üyeliği, AB'ye uluslararası terörle mücadele kapsamında da önemli getirilerde bulunacaktır ki terörizm konusunun AB adına taşıdığı önem, AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi

²³⁵ Sedat Laçiner, “Türkiye'nin AB'ye Tam Üyeliğinin Türk Dış İlişkileri ve AB Dış İlişkileri Üzerine Olası Etkileri,” s. 125-127

²³⁶ Commission of the European Communities, “**Recommendation of the European Commission on Turkey's Progress Towards Accession**,” COM(2004) 656 final

Javier Solana tarafından hazırlanan ve “Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa – Avrupa Güvenlik Stratejisi”²³⁷ başlıklı belgede de vurgulanmıştır. 11 Eylül olayları, tüm dünyaya terörizme karşı uluslararası işbirliğinin gerekliliğini bir kez daha göstermiştir. Bu bağlamda Türkiye, Orta Doğu kökenli terör kaynaklarına yakın, terörle mücadelede deneyimli ve geniş istihbarat ağına sahip bir ülke olarak AB’nin uluslararası platformda, bu konudaki etkinliğini ve ağırlığını artırmasına faydalı olabilecek bir konumdadır. Tam üyelik sonucu AB mevzuatına tam uyum neticesinde, iki taraf arasında daha etkin işbirliği imkânları sağlanabilecek ve bunun sonucunda da terör örgütlerinin iki taraf arası yasal boşluklardan faydalanarak kara para aktarma operasyonları yapmaları daha da zorlaşacaktır ve böylece uluslararası teröre ağır bir darbe indirilebilecektir.²³⁸

2 - Ekonomik Konular

Türkiye’nin Birliğe tam üye olarak katılımı, pazar büyümesi ve pazar entegrasyonu bağlamında AB’ye çeşitli faydalar sağlayacaktır. Türkiye’nin 70 milyonu aştığı tahmin edilen nüfusu, AB üreticileri adına yepyeni bir ek pazar anlamına gelmektedir. Öyle ki, 200 milyar Dolar’ı aşan GSMH’sı ve dışa dönük bir gelişme perspektifi benimseyen ekonomisiyle Türkiye, hem tüketim ve hem de üretim malları açısından AB için önemli bir pazar teşkil etmektedir. Tam üyelik yoluyla Türkiye ekonomisinin daha olumlu noktalara uzanacağı düşünülürse, hiç şüphesiz ki bu iki mal grubuna olan talep artacak ve bu

²³⁷ European Council, “A Secure Europe in a Better World-European Security Strategy,” Brussels, December 2003

²³⁸ DPT, Türkiye’nin Üyelüğünün AB’ye Muhtemel Etkileri, s.13

durum da AB firmalarına yeni olanaklar sağlayacaktır. Birlik pazarının büyük Türkiye pazarında genişlemesi ile birlikte, AB üreticilerinin de birim maliyetleri düşecektir.²³⁹

Türkiye'nin Birliğe tam katılımı sonrasında, iki pazar arasındaki standartlar, sınır işlemleri ve kalite kontrol prosedürleri gibi engellerin ortadan kalkması ile birlikte Gümrük Birliği'nden sağlanan fayda artabilecek ve özellikle Türkiye'nin emek yoğun sanayi sektörü ürünleri konusunda AB tüketicisinin alternatifleri artacaktır. Ayrıca AB, Türkiye'deki kaliteli üretim altyapısına ve zengin doğal kaynaklarına daha kolay erişim sağlayabilecektir.²⁴⁰

Tüm bu alanların yanı sıra Türkiye'nin AB'ye tam katılımı ertesinde tarım, hizmetler ve kamu alımları, çevre ve sosyal politika, komşu pazarlar ve turizm alanlarında da AB adına avantajlar oluşabilecektir.²⁴¹

11 Nisan 2000 tarihinde gerçekleşen 39. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda AB ile Türkiye arasında hizmet ticareti ve kamu alımları piyasalarının karşılıklı olarak serbestleştirilmesi müzakerelerinin başlatılması ekonomik entegrasyon adına oldukça önemli bir adım olmuştur. Böyle bir serbestleşmenin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi, hem Türkiye ve hem de AB adına önemli faydalar sağlayabilecektir. Örneğin, AB mal ve hizmet sağlayıcıları, 25–30 milyar Dolar civarında olduğu tahmin edilen kamu alımları pazarına herhangi bir engelle karşılaşmadan girebileceklerdir. Hizmet pazarının genişlemesinin ve serbestleşmenin etkisiyle birlikte AB firmalarının

²³⁹ <http://www.brookings.edu/fp/cuse/analysis/index.htm>, 14.06.2005

²⁴⁰ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 16

²⁴¹ Daniel Gros et al., The European Transformation of Modern Turkey, Brussels, Center For European Policy Studies, 2004, s. 110

Türkiye'deki işletim masrafları düşebilecek ve bu durum da doğrudan yatırımlara ivme kazandırabilecektir. Tüm bunlara ek olarak da, özellikle müteahhitlik hizmetleri konusunda Türkiye, AB piyasalarına göreceli olarak daha düşük fiyatta ve kaliteli hizmet sunabilecek, böylece AB'nin kamu harcamaları yükü azalacaktır.²⁴²

AB'nin doğrudan yatırımları bağlamında aday ülkeler arasında Türkiye 4. sırada yer almaktadır. Ancak, özellikle Gümrük Birliği sonrasındaki dönemde AB'den Türkiye'ye yönelik olan doğrudan yatırımların artış hızı, diğer aday ülkelerle kıyaslandığında beklenenin çok gerisinde gözükmektedir. Türkiye'ye kıyasla ekonomik boyutu daha sınırlı olan Malta'nın dahi bu konuda Türkiye'yi geride bıraktığı görülmektedir. Bu durumun temelinde yatan en önemli nedenler ise Türkiye'deki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, bürokratik engeller, altyapı sorunları; Türkiye'nin tam üyelik perspektifini uluslararası alanda diğer aday ülkeler oranında anlatamaması ve mevzuat kapsamındaki uyumsuzluklardır. Yıllık ortalama 25-30 milyar Dolar yabancı yatırım çekme potansiyeli olduğu ileri sürülen Türkiye'ye tam üyelik sonrası bahsi geçen yatırımların hızla geleceği tahmin edilmektedir. Bu fikrin temelindeki mantık ise tam üyelik sonrası mevzuat uyumu sağlanacağı ve bürokratik engellerin de ortadan kalkacağı inancıdır. Ayrıca, tam üyelik sonrası Trans-Avrupa ağları bağlamında oluşturulacak ulaştırma ağları da yabancı sermayeyi çekecek nedenler arasında görülebilir. Uyum çalışmaları yoluyla, yabancıların istihdam edilmelerine dair sorunlar çözülecek, tarife dışı engeller ve kayıt dışı ekonominin yarattığı adil olmayan

²⁴² İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 17

rekabet sorunu çözülebilecek ve siyasi ve ekonomik istikrarın da sağlanmasıyla yabancı sermayenin önü iyiden iyiye açılacaktır.²⁴³

Söz konusu gelişmeler yoluyla AB firmalarının Türkiye pazarına doğrudan yatırımlarını artırmalarına, Orta Doğu, Orta Asya ve Rusya pazarına girişlerine kolaylık sağlanacaktır. Bu gelişmelerin ertesinde hâlihazırda yabancı sermaye yatırımına olanak verilmeyen sektörlere yatırım yapma yolu da açılacaktır.²⁴⁴

Tam üyelik sayesinde Avrupa'ya açılmak isteyen 3. ülke firmaları da Türkiye'nin coğrafi konumu, doğal kaynakları ve istihdam olanakları gibi avantajlarından faydalanmak için Türkiye pazarına yönelecekler ve bu durum AB firmalarının bu gibi 3. ülke firmaları ile ortak yatırımlara girebilmeleri şansını da doğuracaktır.²⁴⁵

Tüm bu noktalara ek olarak, Türkiye'nin yetişmiş insan kaynakları, kalifiye işgücü, dinamik ve girişimci özel sektörü, doğal kaynak zenginlikleri ve düşük maliyet imkânları AB yatırımcılarına önemli avantajlar sunacaktır.²⁴⁶

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine yönelik yapılan ekonomik ve sosyal reformların yanı sıra tam üyelik sonrası Türkiye'ye aktarılacak olan AB fonları ve yardımları neticesinde Türkiye'deki milli gelir ortalaması oldukça artacak ve alım gücü yükselecektir. Böyle bir pazara ve yeni tüketici kitlesine hitap edebilmek için AB firmaları rekabet içine gireceklerdir. Firmalar bu ortamda, üretim kalitesini artıracak, maliyetleri düşürme yoluna gidecek ve Türk tüketicisinin alışkın olduğu güçlü bir üretici kitlesiyle rekabet edebilmek için

²⁴³ DPT, Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri, s.35,

²⁴⁴ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 19

²⁴⁵ Ibid, s. 19

²⁴⁶ Sedat Laçiner, “**Türkiye'nin AB'ye Tam Üyeliğinin Türk Dış İlişkileri ve AB Dış İlişkileri Üzerine Olası Etkileri**,” s. 111-112

yeni stratejiler oluşturmak zorunda kalacaklardır ve bu durum da rekabetle beraber daha verimli ve güçlü AB firmalarının ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. Bu durum, daha kaliteli ve daha ucuz ürünlerin piyasaya çıkmasına ve AB tüketicisinin tercih şansının artmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca Türkiye'nin tam üyeliği sayesinde AB firmaları gelişmekte olan komşu pazarların imkânlarından daha rahat yararlanabilecekler ve bu bölgelerde ABD ve Orta Doğu ile olan rekabette avantajlı duruma geçebileceklerdir.²⁴⁷

Birlik ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerde halen bazı tarife dışı ve teknik engeller bulunmaktadır. Bu engeller sıklıkla standardizasyon alanında ortaya çıkmaktadır ve Türkiye'nin tam üyeliği bu konuda önemli gelişmeleri de beraberinde getirecektir. Şöyle ki, tam üyelik sayesinde AB'nin belirlediği teknik standartlar konusunda uyum sağlanacak ve Türkiye'den Birliğe girecek olan ihraç mallarında standartlara uygunluk prosedürleri Türkiye tarafından tamamıyla gerçekleştirilecektir.²⁴⁸

Ayrıca tam üyelik sayesinde tarım ürünlerinin de içinde bulunduğu tüm ürünlerde gümrüksüz geçiş hakkı elde edilecek ve gümrük kapılarında yapılan fiziki kontroller de sona erecektir. Gümrük Birliği çerçevesinde sanayi malları serbest dolaşımında olmasına rağmen, gümrüklerde standardizasyon ve CE işaretlerine dair kontroller uygulanmaktadır. Tam üyelikle beraber Türkiye AB çapında kabul gören belgelere yönelik uyumu tamamlayacak ve bu kontroller ortadan kalkacaktır. Böylece ticaret hız kazanacak ve piyasalara yeni bir dinamizm gelecektir. AB açısından ise, Türkiye'ye ihraç edilen mallarda tüm fiziki engeller kalkacak ve AB ihracatçı firmalarının

²⁴⁷ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 21

²⁴⁸ Ibid, s. 21

belgelendirme prosedürleri ve masrafları başta olmak üzere pek çok ek bürokratik ve mali yükleri ortadan kalkacaktır.²⁴⁹

Tüm bunlardan daha önemli bir nokta ise tam üyelikle birlikte ticaretteki aktörlerin Türkiye'ye karşı güven duygularının daha da güçlenecek olmasıdır. Bu durum, iki taraf arası ticaretin daha da derinleşmesine yardımcı olacaktır.²⁵⁰

Türkiye, AB'nin tarım ürünleri ticareti yaptığı ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır lakin bu ticaret, Gümrük Birliği dışında tutulmaktadır. AB'nin ve Türkiye'nin tarım ürünleri potansiyellerine bakıldığında, bir tarafın dış ticaret açığı verdiği ürünlerde diğer tarafın dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Bu durum açıkça göstermektedir ki AB, kendi içinde arz esikliği yaşadığı ürünleri (sebze, meyve, çay, kahve, baharat, yağ tohumu...) Türkiye'nin tam üye olması halinde kendi içinde yaratabilecektir. Ayrıca AB, büyük oranda dışarıdan temin ettiği fındığa uyguladığı sübvansiyonu kaldırabilecek ve bu durum, Ortak Tarım Politikası'nın bütçe üzerinde yarattığı baskısının azalmasına katkıda bulunacaktır.²⁵¹ AB'nin üretim fazlalığı yaşadığı ve Türkiye'nin ithalat kalemlerini oluşturan ürünlerde (hububat, hayvancılık ürünleri) ise Türkiye, tüm engellerin ortadan kalktığı geniş bir pazar olacaktır. Özellikle hayvancılık ürünlerinde AB önemli bir kazanım sağlayabilecektir.²⁵²

²⁴⁹ Commusion of the European Communities, "**Recommendation of the European Commission on Turkey's Progress Towards Accession**," COM(2004) 656 final

²⁵⁰ Bertil Duner, "**Why Let Turkey In?**," Bertil Duner (ed.), *Turkey: The Road Ahead?*, Stockholm, The Swedish Institute of International Affairs, 2002, s. 138

²⁵¹ İKV, *Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları*, s. 22, s. 22

²⁵² Ibid, s. 23

Bu konudaki bir diğ er nokta ise, AB'nin Türkiye'den ithal ettiğ i Türk mallarına dair standart ve kalite kaygılarının tamamıyla ortadan kalkacak olmasıdır. Ve elbette ki üyelikle beraber gelir düzeyi artacak olan Türk halkı, AB adına yalnız geniş bir pazar değ il, alım gücü de yüksek bir pazar anlamına gelecektir.²⁵³

Türkiye'nin bu pazarlardaki etkinliğ inden ötürü tam üyelik sonrası AB yeni ekonomik açılımlar yakalayacaktır.

Orta Doğ u ülkeleri ile ortak bir tarih ve kültür paylaşımı içinde olan Türkiye, dış ticaret anlamında bu bölgede oldukça etkin konumdadır. 2000 yılı itibariyle bölgeye yapılan ihracat Türkiye toplamının % 8,8'ini, ithalat ise %7,2'sini oluşturmaktadır. Orta Doğ u, aynı şekilde AB içinde önemli bir yere sahiptir. 1998 yılı itibariyle AB ihracatının %6,8'i, ithalatının ise %3,7'si bölge ülkeleri ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin bölge pazarına olan coğ rafi yakınlığı ve güçlü ekonomik bağları tam üyelik ertesinde AB'nin bu bölge ile hâlihazırda işleyen ekonomik ilişkilerini daha da yoğunlaştıracaktır.²⁵⁴

AB için gelecekte daha da önem kazanacağı düşünölen bir diğ er bölge ise Rusya ve Orta Asya'dır. 1998 yılı itibariyle Rusya, AB ihracatının %2,9'unu, ithalatının ise %3,2'sini oluşturmaktadır. Orta Asya ülkelerinin ise dünya ile entegrasyonlarının ilerlemesi ve enerji politikaları neticesinde önemlerinin giderek artacağı düşünölmektedir. Bu noktada, Rusya Türkiye'nin Almanya'dan sonraki en büyük ticari ortağ ıdır. Türkiye tükettiğ i doğ al gazın 2/3'ünü Rusya'dan karşılamakta, öte yandan Türk ihracatçıları ve müteahhitleri, St. Petersburg'dan Sibiryaya geniş bir pazara hitap

²⁵³ Ibid, s. 25

²⁵⁴ Sedat Laçiner, "Türkiye'nin AB'ye Tam Üyeliliğ inin Türk Dış İlişkileri ve AB Dış İlişkileri Üzerine Olası Etkileri," s. 112-113

etmektedirler. Tam üyelik sonrası AB firmaları hem Türk firmalarının bu bölgedeki etkinliğinden ve deneyimlerinden yararlanabilecekler ve hem de güvenilir ortaklıklar kurabileceklerdir. Rus pazarındaki Türk bankalarının varlığı ise AB ile Rusya arasındaki mali bağlantıyı güçlendirecektir.²⁵⁵ Son dönemlerde Rusya Hollanda ve Almanya'dan tarım ithalatında yasaklamalara gitmiştir. Bu durum, Rusya pazarının AB için ne denli engebeli olduğunun göstergesidir. Türkiye'nin Birliğe katılımı, AB'nin bu pazarda daha rahat hareket edebilmesine olanak sağlayacaktır.

Benzer bir durum, Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve ekonomik ortak paydaları olduğu Orta Asya ve Kafkaslar için de mevcuttur. Bölgede Türk Eximbank son derece aktiftir. Ulaşım sektörü, Türk Devlet bankaları ve TPAO, en önemli dış yatırımlar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin tam üyeliği sonrasında AB firmalarının bölgedeki etkinliği iyice artacak ve yatırım, müteahhitlik ve gelecekte doğabilecek yeni alternatif iş alanlarında etkin konuma gelebileceklerdir.²⁵⁶

Tam üyelik sonrası Türkiye'deki ekonomik kalkınmanın artmasıyla ve yeni oluşturulacak ulaşım ağları sayesinde Türkiye'den ve 3.ülkelerden AB'ye gidecek turist sayısı artacak ve özellikle de Doğu Akdeniz ve Ege'ye önemli katkılar sağlanacaktır. Ayrıca yıllık ortalama %17 oranında bir büyüme trendinde olan Türk turizm pazarı AB firmaları adına önemli bir avantaj oluşturacaktır. Türkiye'de yabancıların mülk edinmesinin önündeki engellerin²⁵⁷ kalkması ile turizm sektöründe faaliyet gösteren AB firmaları

²⁵⁵ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 27

²⁵⁶ Ibid, s. 27

²⁵⁷ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, Ankara, 2001, s. 122

adına önemli maliyet avantajları sağlanmaya başlanmıştır bile. Tam üyeliğin AB firmalarına avantaj sağlayacağı alanların başında yat turizmi gelmektedir. Ege ve Akdeniz de, yüzün üzerinde belgeli yat işletmesi, 1000 civarı yat ve 10000 civarı yatak kapasitesi ile Türkiye, ortak yat turizminin geliştirilmesi konusunda AB firmalarına yeni ufuklar açabilecektir. Ayrıca, muhteşem doğal yapısı ile eko turizm konusunda da Türkiye önemli bir potansiyele sahip bulunmaktadır.²⁵⁸

Gelişmiş ülkelerin genelinde olduğu gibi AB’de de nüfus azalması ve yaşlanması sorunları bulunmaktadır.²⁵⁹ Örneğin son 35 yıl göz önüne alındığında Birlik nüfusu önemli ölçüde gerilemiştir. Geleceğe yönelik tahminlere bakıldığında da önümüzdeki 20 yılda AB nüfusunun azalmaya devam edeceği beklentisi hâkimdir. Doğum, ölüm ve uluslararası göç oranlarında önemli değişiklikler olmadığı takdirde, 1999 yılında %6,2 olan AB nüfusunun dünya nüfusu içerisindeki payının 2050 yılında %4'lere dek düşeceği tahmin edilmektedir. AB’deki sağlık ve yaşam standartlarının da artması nedeniyle yaşlı nüfusu artmakta ve bu kitlenin sağlık ve emeklilik masrafları açısından genç nüfusa olan bağımlılık oranı büyümektedir. Nüfusun azalması ve giderek yaşlanması sonucu uzun vadede üretim hacmi azalacak, bakım, hastalık ve sosyal alandaki masraflar artacak, toplumsal dinamizm negatifleşecek ve bu durum AB içi ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkileyecektir.²⁶⁰

Tüm bu sorunların gelecekteki çözümü olarak AB dışı işgücüne başvurulacağına altı çizilebilir ve 70 milyonu geçen dinamik ve genç nüfusu

²⁵⁸ İKV, Türkiye’nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği’ne ve Türkiye’ye Katkıları, s. 29

²⁵⁹ Peter Preston, “**Look Into The Dark Heart Of Europe**,” The Guardian, 11 Kasım 2002

²⁶⁰ <http://www.tusiad.org/yayin/grus/55/8.pdf>, 03.06.2005

ile Türkiye AB adına bu açığı kapatabilecek bir potansiyel konumundadır. Ayrıca, tam üyelikle beraber oluşacak serbest dolaşım pek çok AB ülkesindeki benzer sorunlara merhem olabilecek nitelikte görülmektedir. Kısacası Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılımı, Birliğin nüfus ve işgücü sorununu kendi içyapısı dâhilinde halledebilmesi anlamına gelecektir.²⁶¹

AB istihdam piyasalarında zaman içinde değişimler meydana gelmiş, tarım ve sanayi sektörünün payları düşmüş, hizmet sektörü ise önemli ölçüde genişlemiştir. Bu gelişmeler sonucu olarak da, uzmanlar ve teknik elemanlara AB içi ihtiyaç artmıştır. AB ise bu ihtiyacı kendi içinde çözememekte ve genellikle 3. ülkelerden göçmen alma yoluna gitmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Birliğe tam üye olarak katılımı, AB'nin bu sorunu kendi içinde çözüme kavuşturabilmesine olanak sağlayacaktır. Türkiye'de özellikle 1980 yılı sonrasında gerçekleştirilen ekonomik reformlar neticesinde tarımda çalışan nüfus azalmış buna karşılık ilmi ve teknik konuda uzman kadrolar genişlemiştir. Tam üyelik sonrasında ekonomik yapısının da daha iyi seviyelere geleceği düşünülürse Türkiye uzun vadede de AB'yi bu konuda doyurabilecek bir potansiyelindedir.²⁶²

AB, 1995 yılı Kasım ayında başlayan Barselona süreci ile birlikte Akdeniz ülkeleri ile arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla bölgede güvenlik, barış ve refah sağlanması adına Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı oluşturmuştur. Bu sürecin en büyük destekçilerinden biri de Türkiye'dir. Oluşturulduğu günden bu yana beklenen faydayı sağlamadığına dair eleştirilere maruz kalan Ortaklık, Türkiye'nin Birliğe tam üye olarak

²⁶¹ Elias H. Tuma, "EU Membership Means Vital Change for Turkey," The Daily Star, 6 Ocak 2005

²⁶² İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 35

katılımı ile daha işlevsel bir yapıya kavuşacaktır. Hem Avrupa kıtasında yer alması ve hem de bölgede önemli bir aktör olması sayesinde Türkiye, AB ile bölge arasında önemli bir köprü vazifesi görecektir. Bölge ülkeleri ile tarihsel ve kültürel bağları son derece sıkı olan Türkiye, bölgeye akacak ticaret ve yatırım çalışmaları için itici güç olabilecek bir yapıdadır. Bazı ekonomik ve siyasal zorunluluklar nedeniyle pek de istekli olmadıkları gözlenen Ortaklık ülkeleri, Türkiye'nin AB tam üyeliği sayesinde Barselona Sürecine daha güvenle bakabilecek ve bu sayede AB, bölgede daha etkin bir hale gelebilecektir.²⁶³ Ortaklığın temel amaçlarından birinin bölgede güvenlik sağlamak ve teröre geçit vermemek olduğu noktasından hareketle şu söylenebilir ki, NATO üyesi olan ve bölgede etkin bir aktör olan Türkiye'nin tam üyeliği sayesinde AB, bu bölgede daha etkin rol oynayabilecektir.²⁶⁴

Trans-Avrupa ağları, ulusal ağların birbirlerine bağlanmasını teşvik etmek için, telekomünikasyon ve enerji konularında gelişme sağlanmasını öngören geniş çaplı programlardır. Konunun ana hedefi, AB içi uyum ve işbirliğini teşvik etmek ve iç pazarın avantajlarından tüm bölgelerin faydalanmasını sağlamaktır. Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılımı, AB'nin hedeflerine ulaşmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Genişletilecek ulaşım ağları sayesinde AB mallarının Türk pazarına daha ucuza girmesi sağlanacaktır. Ayrıca AB, tam üyesi olarak Türkiye'yi lojistik merkezi olarak değerlendirme olanağına sahip olacak ve böylece Orta Asya, Orta Doğu ve Rusya pazarlarına daha rahat bir şekilde girebilecektir.²⁶⁵ Adı geçen ağlara Türkiye'nin tam üye olarak dâhil edilmesinin, iç pazar düzenlemelerinin

²⁶³ Ibid, s. 35

²⁶⁴ Ibid, s. 36

²⁶⁵ Ibid, s. 36

genelde yetersiz kaldığı AB enerji sektörüne de önemli getirileri olacaktır. Tam üye olarak bu ağlara dâhil olacak Türkiye, Orta Asya petrol yolları üzerindeki konumu ve Orta Doğu ile olan bağları itibarıyla AB'nin enerji kaynaklarının çeşitlilik kazanmasını, maliyetlerin düşmesini ve arzın güvence altına alınmasını sağlayacaktır.²⁶⁶

Bunlara ek olarak, telekomünikasyon konusunda da AB firmaları çeşitli fırsatlar yakalayabileceklerdir. Örneğin, Türkiye'nin iletişim sektöründeki altyapı ihtiyaçlarını karşılayabilecekler ve Türkiye'deki iletişim maliyetlerinin düşmesi neticesinde genişleyecek olan bilgi teknolojileri pazarında yeni hizmetler sunabilme olanaklarına da kavuşacaklardır.²⁶⁷

3 - Çevresel Konular

Türkiye'deki yasalar, özellikle standartlar ile ölçüm ve üretim yöntemleri konusunda AB yasalarından ayrılmakta ve endüstriyel kirlilik, tehlikeli maddeler, genetik açıdan değişikliğe uğramış organizmalar, nükleer güvenlik ve çevre konularında bilgiye erişim alanlarında yetersizlik içindedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin Birliğe tam üye olarak katılması, bu yasal farklılıkların tam olarak ortadan kaldırılmasını sağlayacak ve çevrenin korunması adına son derece olumlu olacaktır.

Türkiye'nin tam üyeliği sayesinde AB, Akdeniz coğrafyasındaki bazı önemli ekolojik tehditlerle daha kolay mücadele edebilecektir. Özellikle erozyon ve çölleşme konuları ile daha etkin mücadele edilebilecek ve bu

²⁶⁶ Ibid, s. 37

²⁶⁷ Ibid, s. 37

durumda özellikle tarım ve turizm alanlarında olumlu gelişmeleri, beraberinde getirebilecektir.²⁶⁸

Kyoto Protokolü'nün Türkiye tarafından onaylanması ve uygulanması da Avrupa İklim Değişimi politikalarına önemli katkıda bulunacaktır.²⁶⁹

4 - Kültürel Konular

Ortak bir Avrupa kimliği oluşturulmasına dair tartışmalar çerçevesinde AB'nin bir Hıristiyan Kulübü olduğuna dair söylemler de zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Komisyon eski Başkanlarından Jacques Sander'in AB kimliğinin özünde Yunanca, Latince ve Hıristiyanlık aranmasına dair söylemleri, Avrupa Parlamentosu'nun bazı raporlarında Hıristiyanlığın ve klasik kültürün Birlik içi ortak bir kimlik oluşturulmasında önem arz ettiğinin belirtilmesi ve 1997 Lüksemburg Zirvesi ertesinde Halkın Avrupa Partisi tarafından dile getirilen AB'nin bir medeniyet projesi olduğu ve Türkiye'nin hiçbir zaman bu açılımın bir parçası olamayacağına dair söylemler, bu duruma örnek teşkil eder niteliktedir. Fakat bu yaklaşımlar, Avrupa'nın kabul ettiği çok kültürlü düşünce anlayışına ve tüm dünyaya sunduğu Rönesans ideallerine açıkça ters düşmektedir.

Bu bağlamda, Avrupa'nın yukarıda belirtilen ayrımcı yaklaşımları benimsemediğini ispatlamasının en uygun yollarından biri hiç şüphesiz ki nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan, dünyadaki tek laik, demokratik,

²⁶⁸ TÜSİAD, Avrupa Birliği Çevre Mevzuatına Uyum Süreci, İstanbul, Lebib Yalkın Yayınları, Eylül 2002, s. 33-34

²⁶⁹ Commusion of the European Communitues, "**Recommendation of the European Commission on Turkey's Progress Towards Accession**," COM(2004) 656 final

modern ve serbest piyasa ekonomisi uygulayan Türkiye'yi kendi bünyesine tam olarak dâhil etmesidir. Bu durum sayesinde AB, kuruluşundan bu yana devamlı olarak dile getirdiği tek bir kültür modeli üzerine kurulu olmadığı söylemini doğrulayacak ve eşitlik ilkesine bağlılığını tüm dünyaya ispatlayacaktır.²⁷⁰

Ayrıca 11 Eylül sonrası yaşanan süreçte Türkiye'nin Birliğe katılımı, Müslüman dünyası ile AB vizyonunun bir noktada örtüşebileceğini simgeleyecek ve Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezine de son noktayı koyabilecektir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, batı değerleri ile Müslümanlık arasında bir çelişki olmadığını simgeleyecektir ve bu bağlamda da Yakın ve Orta Doğu ülkelerine bir rol model teşkil edecektir. Bu durum, kendilerini Batı'dan çok Türkiye'ye yakın hisseden bu bölge ülkeleri ile AB arasında daha yakın ilişkiler oluşturulabilmesine olanak verecektir. Bu sayede AB kendi değerlerini bölgeye daha kolay yayabilecek ve bölge ülkelerinin demokrasi gediklerini kapatmalarına olanak sağlayabilecektir. Ayrıca, tam üyelik AB'nin dışlayıcı bir Hıristiyan Kulübü olmadığını göstereceğinden, bölge ülkelerinin AB'ye bakış açıları olumlu yönde değişecektir. Ayrıca İslam Konferansı Örgütü'nün aktif bir üyesi olan Türkiye, AB ile Müslüman dünya arasında da siyasi platformda bir köprü görevi yapacaktır.²⁷¹

²⁷⁰ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 38

²⁷¹ Ibid, s. 39

Tam üyelik sonrası bu bölgelere daha rahat girebilecek olan AB, bölge ülkelerine ABD kültürü dışında yeni bir alternatif sunabilecek ve böylece de bölgedeki nüfuzunu artırabilecektir.²⁷²

Kolektif kimlik oluşumunda kritik rol oynayan objektif kriterlerden coğrafya, din, dil, ortak tarih ve ortak kültür Avrupa'ya uyarlanarak incelendiğinde, söz konusu kriterlerin ulusal kimliklerle rekabet edebilecek bir Avrupa kimliği yaratılmasında yeterli olmadığı görülmektedir.²⁷³ Coğrafi olarak bakıldığında Avrupa'nın doğu ve güney sınırlarının kesin olarak çizilemediğini görmekteyiz. Konu dini olarak ele alındığında, Arnavutluk ve Bosna gibi istisnalar ve Hıristiyanlığın kendi içinde bölünmeler olduğu açıktır. Ortak tarih hususu da muğlâk bir durumdadır. Tarih içinde Avrupa'yı birleştirdiği savunulan bazı önemli olayların aslında Avrupa'nın tamamı tarafından yaşanmadığı görülmektedir. Örneğin İskandinavya Rönesans'ı hiçbir zaman yaşamamış, Reform hareketi yalnızca Latin Hıristiyanlığı ile sınırlı kalmıştır.²⁷⁴

Ayrıca, günümüzde de Avrupalılık bilincinin tam olarak yerleşmediği gözlenmektedir. Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları sırasında yapılan referandumlarda yaşanan güçlükler, bu durumu teyit eder niteliktedir. Görülmüştür ki, AB'nin nihai hedeflerine yürümesi ve uzun vadede arzulanan noktalara gelinebilmesi için, bir Avrupa kimliği oluşturulması ve bu durumun Avrupa vatandaşlarınca kabul edilmesi gereklidir.²⁷⁵ Türkiye'nin dâhil olduğu

²⁷² Ibid, s. 39

²⁷³ Smith, A.D, (1992), "National Identity and the Idea of European Identity," International Affairs 68 (1), s. 55-76

²⁷⁴ Sedat Laçiner, "Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Kültür ve Medeniyet Boyutu," Liberal Düşünce, Sayı 13, (Kış 1999), s. 40-57

²⁷⁵ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 40

bir AB, Avrupa kimliğinin ortak temel değerler üzerine kurulduğunun ispatı olacaktır. AB'nin uluslararası konumunu güçlendirecek ve küresel rolüne önemli ölçüde güç atacaktır. Ayrıca Türkiye, dinamik toplumu ve ekonomik potansiyeli ile AB'ye ekonomik alanda yeni bir nefes, canlılık getirecektir.²⁷⁶

Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılması, AB'nin farklı kültürleri içeren bir Avrupa üst kimliği oluşturabileceğini simgeleyecektir. Ayrıca Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği, Birlik içindeki Müslüman kesimi ve Hıristiyan inancı taşımayan tüm diğer kesimleri rahatlatacaktır. Öyle ki, AB'nin bir üst kimliğe sahip olduğu ancak bu üst kimliğin dini veya benzeri ayrımcılıkla oluşmadığı tam tersine çoğulculuk esasına dayandığı ortaya çıkacaktır.

B) AB Tam Üyeliğinin Türkiye'ye Sağlayacağı Faydalar

1 - Siyasi Konular ve Güvenlik Boyutu

Türkiye, Topluluğa dâhil olması halinde AB kararlarına doğrudan etkide bulunabilecek ve kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebilecektir. Bunun en iyi örneği Yunanistan'dır. Avrupa sınırları içinde demenin çok güç olduğu Kıbrıs bugün AB tam üyesidir ve bunun ardındaki Yunanistan desteği ve itelemesi gün gibi ortadadır.²⁷⁷

Türkiye'nin katılımı Anayasa temelinde ele alındığında, özellikle orta ve büyük üyelerin, AP'deki dağılımı önemli ölçüde etkilenecektir. Konsey'de Türkiye, oylama sistemine yansiyacak nüfus oranı nedeni ile karar alma

²⁷⁶ Başkent Üniversitesi, Son Gelişmeler Işığında AB'nin Geleceği ve Türkiye Paneli, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 26 Mart 2003, s. 12-13

²⁷⁷ Ibid, s. 44-45

sürecinde önemli bir yere sahip olacaktır. Komisyon'daki etki ise, 2014 sonrasında Komisyon üyelerinin sayısının azaltılmasının planlanması nedeni ile daha az öneme sahip olacaktır.²⁷⁸

Ekonomik ve Parasal Birliğin ve genişleme sürecinin tamamlanması, savunma ve güvenlik politikalarının güçlendirilmesi ve kurumsal yapılanmaya dair reformların sonuçlandırılması, AB'nin dünyanın en büyük ekonomik bloğu olmasını sağlayacak ve uluslararası alandaki siyasi etkinliğini artıracaktır. Bu derece etkin bir yapıya tam üye olması Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası alandaki etkinliğini artıracaktır. AB karar alma mekanizmalarına katılım sayesinde Türkiye bölgesel ve küresel politikalarda belirleyici bir rol oynayabilme olanağına kavuşacaktır. Ayrıca, tam üyelikle beraber güçlenecek olan ekonomik yapısı da Türkiye'nin uluslararası arenada daha güçlü ve sağlam bir konuma gelmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede:²⁷⁹

- Türkiye, Orta Doğu'daki sorunlara daha etkin şekilde müdahale edebilecek ve AB aracılığı ile bölgedeki konumunu daha da güçlendirecektir.
- Aynı şekilde Balkanlarda da sorunların çözümünde daha rahat inisiyatif kullanabilecek olan Türkiye, bölgede yol gösterici ve lider ülke konumuna gelebilecektir.
- Tam üyelik Türkiye'nin Orta Asya ve Rusya ile olan ilişkilerine de olumlu şekilde yansıtacaktır. Tam üyelik yoluyla Türkiye siyasi ve ekonomik çıkarlarının yanı sıra enerji alanındaki çıkarlarını da daha etkin

²⁷⁸ <http://www.brookings.edu/fp/cuse/analysis/index.htm>, 14.06.2005

²⁷⁹ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 43

şekilde koruyabilecektir. Ayrıca tam üyeliğin sağlayacağı ekonomik gelişme ile beraber Türkiye'nin bölgeyle olan ticari ilişkileri artacak ve Türk yatırımları hızlanacaktır. Böylece Türkiye'nin bölgedeki siyasi ve ekonomik gücü katlanacaktır.

- Tüm bu noktalara ek olarak, silahsızlanma, suç ve uyuşturucu ile mücadele, çevre ve küresel ticaret gibi konularda AB vasıtası ile Türkiye daha etkin politikalar izleyebilecektir.

AB tam üyeliği, Türkiye ile Yunanistan arasında sürüp gitmekte olan Ege Denizi'ne dair sorunların çözülmesinde oldukça önemlidir. Bu durumda Türkiye'nin batı sınırları artık herhangi bir tehditmişçesine algılanmayacaktır. Bu durum ekonomik olarak da Türkiye'ye olumlu yansımaya sahiptir. Türkiye-Yunanistan-Bulgaristan sınırının önemini kaybetmesi ve sorunların çözülmesi ile birlikte, savunma harcamaları önemli oranda azalacak ve ekonomik ve sosyal yapının güçlendirilmesine daha fazla kaynak ayrılabilmesi sağlanacaktır.²⁸⁰

Aynı şekilde arkasında AB gücünü hisseden Türkiye doğu ve güney komşularına karşı da daha etkin adımlar atacaktır. NATO üyeliğine bir de AB tam üyeliği eklenecek olan Türkiye dış politikasını şekillendirirken kendisini çok daha güçlü hissedecektir.

Avrupa Konseyi'nin kurucu üyesi olan, NATO'nun etkin bir üyesi olan, yarım asırdan fazla bir süredir Avrupa Güvenlik Sistemi içerisinde aktif rol oynayan Türkiye, AB'ye tam üye olarak katılarak Batılı ve Avrupalı yanını

²⁸⁰ Ibid, s. 45

daha da güçlendirecektir. Ayrıca tam üyelik, adli ve idari reformlar aracılığı ile demokrasisini sağlamlaştıracak ve sürdürülebilir ekonomik istikrarını da perçinleyecektir. Böylece Türkiye; demokratik, laik, modern ve açık ekonomik yapısı ile Orta Doğu ülkeleri önündeki etkisini de güçlendirebilecektir. Bu sayede Türkiye, bu ülkeler ile daha yakın ilişkiler kurabilecek ve Orta Doğu'daki sorunların çözümünde daha etkili olabilecektir.²⁸¹

Ayrıca İspanya'nın Akdeniz, Yunanistan'ın da Balkanlarda yaptığı gibi Türkiye'de Orta Doğu'da AB platformu seviyesinde gelişim ve barış projelerine imza atabilecektir. Aynı şekilde Orta Asya ülkeleri de bu şekilde bir Türkiye'yi daha ciddi şekilde kendilerine örnek alacaklar ve Türkiye etkisi ile AB ile olan ilişkilerini daha ileri düzeylere çekebileceklerdir. Elbette ki tüm bu gelişmeler Türkiye'nin adı geçen bölgelerdeki nüfuzunu üst seviyelere çıkaracaktır.²⁸²

Temel hak ve özgürlükler konusu AB'nin siyasi yapısı içerisinde büyük önem taşımaktadır. 2000 yılında gerçekleşen Nice Zirvesi'nde Avrupa vatandaşlarının ve AB'de ikamet eden her bireyin medeni, siyasi, ekonomik ve sosyal haklarını belirten Temel Haklar Şartı kabul edilmiştir. Bu konuya karşı AB'de varolan duyarlılık, üyelik ertesinde Türkiye'ye de sirayet edecek ve Türkiye'deki demokrasinin gelişimi ivme kazanacak, demokrasi anlayışının temelleri daha da sağlamlaşacak, ülkedeki demokratik ve şeffaf devlet anlayışı daha da güçlenecek, yerel yönetimler gelişecek ve sivil toplum sesi daha gür çıkabilecektir.²⁸³

²⁸¹ Ibid, s. 46

²⁸² Ibid, s. 46

²⁸³ İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, 2.Baskı, No: 173, İstanbul, Promat Basım Yayın San. Ve Tic. A.Ş., Ekim 2003, s. 8

Türkiye, AB'ye uzanan yolda kapsamlı Anayasal ve yasal değişikliklere imza atmıştır. İşkence ile mücadele, anadilde yayın hakkı ve idam cezasının kaldırılması gibi önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu reformların uygulamaya tam anlamıyla yansımaları ile vatandaşların düşünce ve ifade özgürlükleri tam olarak sağlanmış olacaktır. Bu süreçte gerçekleştirilecek idari reformlar yolu ile de devletin daha şeffaf bir yapıya kavuşturulması sağlanacak ve bu sayede vatandaş ve sivil toplum, kamunun işleyişine daha yakından vakıf olabileceklerdir.²⁸⁴

Türkiye'deki yerel yönetimlerin gücü ve vatandaşların yönetimde söz sahibi olma olanakları AB standartlarının altında bir seyir izlemektedir. AB üyeliği yolu ile "katılımcı demokrasi" penceresi genişleyecek ve vatandaşların yönetimde söz sahibi olabilmeleri daha kolay bir hal alacaktır. Bu sayede vatandaşların sorunlarına daha somut şekilde eğilebilecek uzman ve özerk birimler yaratılması sağlanacaktır. Ayrıca, belirli bir hukuksal çerçevede dâhilinde vatandaşlara temsil organları yolu ile yerel hizmetlere dair karar almak gibi olanakların da önü iyiden iyiye açılacaktır. Interrag III B ve C gibi programlar da yerel yönetimlerin güçlenmesinde AB mali desteklerini sağlayacaktır. Yerel yönetimlerin güç kazanması kamu bilincinin gelişimine de olumlu etki edecek ve kuralların vatandaşların da desteği ile daha etkin bir şekilde uygulanmasına olanak sağlayacaktır.

AB tam üyeliği, terör, uyuşturucu kaçakçılığı ve yasadışı göçün yoğun olarak bulunduğu bir coğrafyada bulunan Türkiye'nin bu konularda daha etkin önlemler alabilmesini sağlayacaktır. Tam üyelikle beraber Türkiye'nin dış

²⁸⁴ Ibid, s. 8-9

sınırları AB dış sınırları haline geleceğinden bu konuda sağlanacak teknik ve mali yardımlar da sınır denetim ve kontrollerinin daha rahat şekilde yapılabilmesine olanak tanıyacaktır. Tek tip mevzuat ve vize denetimlerinde Schengen Sistemi'ne geçiş, yasadışı göçün önüne geçilebilmesini kolaylaştıracaktır.²⁸⁵

Tam üyelik terörle mücadele konusunda da Türkiye'ye olumlu etkilerde bulunacaktır. Tam üye olarak Türkiye AB karar alma mekanizmalarında yer alabilecek ve bu konu terörle mücadelede daha etkin adımlar atılabilmesine önayak olabilecektir.

Europol ve Schengen Bilgi Sistemi'ne tam katılım sayesinde AB ile Türkiye arasındaki işbirliği seviyesi yükselecek ve tüm bu olanaklar, uyuşturucu ve kara para ile olan mücadeleye de olumlu etkilerde bulunacaktır.²⁸⁶

2 - Ekonomik Konular

Mevcut sistem ve seçilebilirlik kriterlerine göre Türkiye'nin tüm toprakları Yapısal Fonlar ve Uyum Fonunun Hedef 1 yardımlarından yararlanabilecektir.²⁸⁷

Türkiye tam üyelik sayesinde AB seviyesinde belirlenmiş üretim standartlarını kapsayan AB teknik mevzuatına tam uyum sağlayacaktır. Böylece ürünlerdeki kalite ve güvenlik standartları yükselecek ve uluslararası

²⁸⁵ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 48

²⁸⁶ Mehmet Özcan, "The Effect of Turkish Accession to EU on EU's Illegal Migration Problem," www.turkishweekly.net, 15.06.2005

²⁸⁷ Communion of the European Communities, "**Recommendation of the European Commission on Turkey's Progress Towards Accession**," COM(2004) 656 final

standartlarda üretim anlayışı sağlanacaktır. Bu sayede piyasa denetim ve gözetim mekanizmaları da istenen seviyelere ulaşacaktır. Ve tüm bu gelişmeleri takiben Türk firmalarının rekabet gücü artacak, uluslararası piyasalarda daha rahat iş alabilir konuma geleceklerdir. İç pazarda ise tüketici tercihlerinde daha yüksek kalite ve çeşitliliğe ulaşılabilecektir.²⁸⁸

AB teknik mevzuatına tam uyum ile AB'nin sağlık ve güvenlik garantisi olan CE işareti de yurt içindeki kurumlar tarafından verilebilecek ve Türk üreticilerinin CE işareti almak için maruz kaldıkları yüksek maliyetler önemli ölçüde düşecektir. Maliyetlerdeki bu düşüş de Türkiye'nin rekabet gücünün artmasında önemli rol oynayacaktır.²⁸⁹

Türkiye AB ile arasında varolan Gümrük Birliği Antlaşması'na rağmen özellikle dış ticaret alanında bazı önemli sorunlar yaşamaktadır. AB, dış ticaretinde yaşanan önemli değişimler konusunda Türkiye'yi yeterince bilgilendirmemektedir. Örneğin AB, Çin ve Hindistan'la yaptığı müzakerelerde Türkiye'nin görüşüne başvurmamıştır dahi. Ayrıca, Meksika ve Güney Afrika gibi ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşmaları yaparken de Türkiye'ye herhangi bir bilgilendirmede bulunmamıştır. Bir başka örnek de, AB'nin kendi iç piyasasını korumak amacıyla Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde aldığı tedbirlerin Türk ürünlerine de uygulanabilmesi tehlikesidir.²⁹⁰

Anlaşılabileceği üzere Gümrük Birliği'nin varlığına rağmen yukarıdaki gibi çeşitli sorunlar sürüp gitmektedir. Bu gibi sorunların ortadan kalkması ve Türkiye'nin AB dış ticaretinde etkin bir konuma gelebilmesi ancak tam üyelik yoluyla olabilir. Tam üyelik sayesinde Türkiye AB karar alma

²⁸⁸ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 49

²⁸⁹ Ibid, s. 49

²⁹⁰ Ibid, s. 51

mekanizmalarında yer alabilecek ve çıkarlarını daha etkin şekilde koruyabilecektir.²⁹¹

Tam üyeliğin bir ön koşulu olmamakla beraber üyelik sonrasında Ekonomik ve Parasal Birliğe katılmak için kamu açıkları kontrol altına alınmalı, bütçede şeffaflık sağlanmalı, kamu maliyesi Birlik kriterlerine uygun hale getirilmeli, enflasyonla etkin mücadele edilmeli, Merkez Bankası bağımsız hale getirilmeli, kamu borç yükü azaltılmalı ve sosyal güvenlik, finans ve tarım alanlarında yapısal reformlar hayata geçirilmelidir. Tüm bu gereksinimlerin hayata geçirilmesi, Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarsızlıkların temel nedenlerinin çözümünde önemli rol oynayacaktır.²⁹²

Ekonomik ve Parasal Birliğe geçiş için Maastricht Antlaşması ile belirlenen 5 kriter bulunmaktadır:

- Kamu açıklığının, GSYİH'nin %3'ünden az olması,
- Toplam kamu borcunun GSYİH'ye oranının %60'ı aşmaması,
- Enflasyon oranının, en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin enflasyon oranları ortalamasının en fazla 1,5 puan üzerinde olması (2001 yılı için %3,4),
- Uzun dönem nominal faiz oranlarının, en düşük ortalamaya sahip üç ülkenin faiz oranları ortalamasından en çok 2 puan fazla olması (2001 yılı için %6,8),

²⁹¹ Ibid, s. 51

²⁹² Daniel Gros, s. 110

- Avrupa Para Sisteminin döviz kuru mekanizması çerçevesinde belirlenen normal dalgalanma marjlarına, en az son iki yıl boyunca ciddi sapmalar gözlenmeksizin uyulması.

Türkiye’de bulunan doğrudan yabancı sermaye yatırımı miktarı, ülkenin nüfusu ve ekonomik potansiyeli ile kıyaslandığında istenen düzeyin oldukça gerisindedir. Türkiye yıllık yabancı sermaye yatırımları bakımından 91. gelişmekte olan ve geçiş dönemi ülkeleri sırasında ise ancak 81. sırayı alabilmektedir. Tam üyelik sayesinde Türkiye’de iş maliyetlerini artırıcı etkileri olan idari engeller azalacak, devlet kurumları arasında koordinasyon daha sağlam bir yapıya kavuşabilecek, devletin düzenleyici politikaları basitleşecek ve daha şeffaf bir yapıya kavuşturulacaktır. Tüm bu gelişmeler, kuşkusuz ki yabancı sermayeyi cezbedici niteliktedirler ve AB tam üyeliği ile doğrudan ilişkilidirler.²⁹³

Tam üyelik özellikle diğer üye ülkelere gelecek yabancı yatırımcıların önünü açacaktır.²⁹⁴ Bu yatırımcıların yerleşme ve faaliyet süreçleri kolaylaşacak, istihdam edilmelerindeki sorunlar ortadan kalkacaktır. Vergi kural, oran ve prosedürleri AB ile uyumlaştırılacak ve altyapı hizmetleri hızlandırılacaktır. AB üyesi ülkelere uygulanan tüm tarife dışı engeller ortadan kaldırılacak ve özellikle AB kaynakları yatırımların teşvik edilmesini sağlayacaktır. Telif hakları ve marka haklarının korunması konusunda AB mevzuatı ve kontrol mekanizmaları benimsenecek ve adli sistem reformu ile

²⁹³ İKV, Türkiye’nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği’ne ve Türkiye’ye Katkıları, s. 55

²⁹⁴ Commusion of the European Communities, “**Recommendation of the European Commission on Turkey’s Progress Towards Accession**,” COM(2004) 656 final

Türk mahkemelerine olan güven tazeleneyecektir. Ve tüm bu adımlar doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'ye akmasında itici güç olacaktır.²⁹⁵

Doğrudan yabancı yatırımın Türkiye'ye girmesi, Türk ekonomisini pek çok yönden olumlu etkileyecektir. Yabancı yatırımlar sayesinde; sermaye yetersizliği giderilecek, ülkeye döviz girişi sağlanacak, üretim kapasitesi ve rekabet gücünü artırarak ihracatı olumlu yönde etkileyecektir. Son yıllarda otomotiv sektöründeki kıpırdanma ve ihracat artışı, zikredilen bu noktalara bir örnek teşkil etmektedir. Doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'ye girişinin etkisini göstereceği bir başka nokta da istihdamdır. Bu sayede işsizlik sorununa önemli ölçüde çare bulunmuş olacak ve sağlanan istihdam, nitelik bakımından da üst seviyelerde olabilecektir. Artan sermaye ve istihdam birikimi yoluyla teknoloji altyapısı gelişecek olan Türkiye'nin ekonomik gelişimi de hızlanacak, küresel üretim ve dağıtım ağlarına entegrasyon sağlanacak ve sonuç olarak da dünya ekonomisinde daha etkin bir konuma ulaşabilecektir.²⁹⁶ Tüm bu gelişmeler zamanında Yunanistan, İspanya ve Portekiz vakalarında açıklıkla görülmüştür.²⁹⁷

Turizm sektörü, gerek yarattığı istihdam ve gerekse de sağladığı döviz girdisi nedeniyle Türkiye adına oldukça fazla önem arz etmektedir. Lakin sahip olduğu tarihi zenginlik ve muazzam doğal güzelliklerine karşın Türkiye, özellikle de AB ülkeleri ile kıyaslandığında potansiyelinin altında kalmaktadır.

²⁹⁵ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 56

²⁹⁶ Commusion of the European Communitues, "**Recommendation of the European Commission on Turkey's Progress Towards Accession**," COM(2004) 656 final

²⁹⁷ http://www.abhaber.com/belgeler/big_00039.asp, 03.06.2005

AB tam üyeliği sayesinde Türkiye, sahip olduğu bu potansiyeli tam olarak kullanabilecek bir yapıya kavuşacaktır.²⁹⁸

- İlk olarak, AB tam üyeliği, tüm dünya turistlerine Türkiye'nin tam anlamıyla güvenli bir ülke olduğunu gösterecektir.

- Doğu Akdeniz ve Ege'de oluşacak yeni ulaşım yolları, maliyetleri düşürecek ve Türkiye'ye gelen turist sayısının artmasını sağlayacaktır.

- Tam üyelikle beraber çevre standartları yükselecek, Türkiye sahillerinin temizliği güvence altına alınacak, böylece eko-turizm yaygınlaşabilecek ve Türkiye farklı turist gruplarına hitap eder hale gelecektir.

- AB, 1993 yılından bu yana doğal ve kültürel mirasın korunması yönündeki faaliyetlere mali destek sağlamaktadır. Bu yardımların da etkisiyle Türkiye doğal ve tarihi zenginliklerini daha rahat koruyabilecek ve bu durum da Türkiye'ye gelen turist sayısına olumlu şekilde yansiyacaktır.

- Ve tüm bu gelişmeler sayesinde Türkiye dünyanın önde gelen turizm merkezlerinden biri haline gelebilecektir.

Türkiye ekonomisi, büyüklüğü, dışa açıklığı ve dinamizmi ile bölgesinde önemli bir konumdadır. Özel sektörün ülke içindeki payı diğer

²⁹⁸ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 61.

bölge ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça fazladır ve bölge ülkelerinin pek çoğundan daha uzun bir pazar ekonomisi geçmişi olan Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisi için gerekli olan mali ve hukuki yapılara da sahiptir.²⁹⁹ Ancak, AB üyesi ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin daha çok yol alması gerektiği aşikârdır. Örneğin kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla miktarı, sosyal hizmetler, eğitim ve sağlık gibi alanlarda Türkiye'nin daha çok ilerleme kaydetmesi gerekmektedir.

Tüm eksik noktalara karşın özellikle son 20 yıldır Türkiye önemli bir gelişme çizgisini izler durumdadır. AB tam üyeliği, bu gidişe daha da ivme kazandıracaktır.³⁰⁰

□ Gümrük Birliği ile Tek Pazar'a önemli ölçüde entegre olan Türkiye, tam üyelik yoluyla AB ekonomisi ile tam olarak entegre olacaktır. Tarım ürünleri ve hizmetler konularında da entegrasyon sağlanabilecektir. Böylece Türkiye genişlemiş ve daha rekabetçi bir piyasaya dâhil olacak ve bu durum ülkenin kalkınmasına olumlu etkide bulunacaktır.

□ 2000 yılı itibariyle Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar, GSMH'nin ancak %1'ini oluştururken bu durum AB ortalamasının oldukça gerisinde kalmaktadır. AB üyeliği doğrultusunda, yapılacak reformlarla ekonomik istikrar ile idare ve hukuki anlamda şeffaflık sağlanacak ve bu durumun sonunda Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı

²⁹⁹ Ibid, s. 63

³⁰⁰ Ibid, s. 63

yatırım oranı da önemli ölçüde artacaktır. Gelecek bu yabancı yatırımlarla birlikte Türkiye’de sermaye ve teknoloji birikecek, istihdam yaratılacaktır ve doğal sonuç olarak da ekonomik kalkınma hızlanacaktır.

□ AB üyeliği sayesinde Türkiye, AB’nin tarım destekleri ile bölgesel ve sosyal yardımlarından faydalanabilecektir. Adı geçen bu destek mekanizmaları sayesinde de tarımda modernizasyon sağlanabilecek, enerji, ulaştırma, çevre ve altyapı ihtiyaçları karşılanabilecek ve bölgesel eşitsizliklerin önüne geçilebilecektir.³⁰¹

□ AB fonlarının sağlayacağı destek ile Türkiye, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve ArGe alanlarına daha fazla kaynak aktarabilecek ve böylece de kaliteli işgücü yetiştirme konusunda bir adım daha ileriye gitmiş olacaktır.

Türkiye’nin ekonomik potansiyeli ve ekonomik yapısının çeşitliliği, diğer bölge ülkelerinin üzerindedir. Türkiye’nin doğusundaki bölge ülkelerinin ekonomileri genelde doğal kaynaklara dayanmakta, sanayi ve hizmet sektörleri ise cılız durumdadır ve işleyen piyasa ekonomisi standartlarını yakalayamamış durumdadırlar. Türkiye’nin batı sınırları ötesindeki bölgelerde ise nüfus sıkıntıları ileriki yıllarda, bu ülkelerin ekonomik dinamiklerini korumalarının zor olduğu sinyallerini vermektedir. Ve tüm bu veriler bir elde

³⁰¹ <http://www.brookings.edu/fp/cuse/analysis/index.htm>, 14.06.2005

toplandığında anlaşılmaktadır ki, AB üyeliği ile iyiden iyiye bir ivme kazanacak olan Türkiye, bölgesinde öncü konumda olacaktır.³⁰²

Uluslararası hizmet sektörünün 2 trilyon Dolar civarında olduğu ve dünya toplam ticaretinin yaklaşık yüzde yirmisini oluşturduğu günümüzde Türkiye'nin AB ile bu alanda serbestleşmeye gitmesi pek çok fırsatı ortaya çıkaracaktır. Türkiye'nin GSMH'sının yaklaşık %65'ini hizmetler sektörü oluşturmaktadır ve dolayısıyla bu alanda yaşanabilecek bir serbestleşme Türkiye'nin dış ticaret hacmini artırıcı etki yapacaktır. Aynı zamanda bu serbestleşme ülkeye giren yabancı sermayenin de artmasını sağlayacak, ekonomik canlanmayı körükleyecektir. Artan rekabet ise sektördeki kalite çıtasının yükselmesine yol açacaktır. Ayrıca, serbestleşme yoluyla inşaat, taşımacılık ve turizm gibi Türkiye'nin güçlü olduğu alanlarda Türk firmalarının Avrupalı rakipleri ile aynı pazarlarda eşit koşullarda rekabet edebilmeleri sağlanacaktır.³⁰³

Tam üyelikle beraber kademeli olarak sağlanacak olan kişilerin serbest dolaşımı ise Türk firmalarının işgücü maliyetlerine olumlu şekilde yansıtacaktır. Ayrıca, mesleki niteliklerin karşılıklı olarak tanınması, Türkiye'deki vasıflı işgücünün Avrupa'da hizmet sunmasına olanak sağlayacak ve Türkiye'deki istihdam piyasalarının rahatlamasına yol açacaktır. Hizmetler ve kamu alımları piyasalarında yaşanacak serbestleşme ve kişilerin serbest dolaşımlarının sağlanması, Türkiye'nin tek pazara tam

³⁰² İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 64

³⁰³ Daniel Gros, s. 109

olarak entegre olmasını sağlayacak ve ekonomik bütünleşmeyi tamamlayacak, bu durum da ülke kalkınmasına pozitif etkide bulunacaktır.³⁰⁴

3 - İş ve Çalışma Hayatı

Küreselleşme ile birlikte yaşanan süreçte kalite kavramı giderek gelişme göstermiş, üretimden dağıtıma, pazarlamadan satışa ve satış sonrası hizmetlere kadar pek çok alanı kapsar bir hal almıştır. AB de kaliteye verdiği önemi gösterircesine 1992 yılı itibariyle Avrupa Kalite Ödülü uygulamasını başlatmıştır.³⁰⁵

Türk tüketicisinin kalite bilinci de özellikle Gümrük Birliği'ne geçişle birlikte iyiden iyiye gelişmiştir. Tüketici haklarını korumaya yönelik faaliyetler gösteren sivil toplum örgütlerinin sayıları ve etkinlikleri artmaktadır. Tüketiciyi Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Tüketici Mahkemeleri'nin etkinlikleri artmıştır.³⁰⁶

Gümrük Birliği ile dahi bu denli ivme kazanan kalite ve tüketici memnuniyeti konuları hiç şüphesiz ki AB tam üyeliği yoluyla tam anlamıyla sürdürülebilir bir nitelik kazanacaktır.³⁰⁷

AB üyeliğinin Türk vatandaşlarına yapacağı olumlu etkilerin hissedileceği en önemli alanlardan biri de çalışma hayatı olacaktır. Tam üyelikle birlikte Türk işçileri, serbest meslek sahipleri ve girişimciler, serbest dolaşım hakkı sayesinde önemli olanaklara kavuşacaklardır. AB'nin sosyal politika alanında oluşturduğu mevzuatın Türkiye tarafından benimsenmesi ile

³⁰⁴ DPT, Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri, s.39

³⁰⁵ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkılar, s. 56

³⁰⁶ Ibid, s. 56

³⁰⁷ Ibid, s. 57

Türk işçilerin, genç çalışanların ve kadınların haklarında önemli mesafe katedilebilecektir. Ayrıca, tam üyelik yoluyla sağlanacak ekonomik istikrar, Türk girişimcilerinin finansman, AR&GE, yatırım olanakları, idari yapı ve mesleki eğitim gibi alanlarda önünü açacaktır.³⁰⁸

İşçilerin serbest dolaşımı, Avrupa Tek Pazarı'nın 4 temel serbesti olan malların, hizmetlerin, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı arasında yer almaktadır. AT'yi kuran Roma Antlaşması ile de işçilerin serbest dolaşımı güvence altına alınmıştır. Bu çerçeveden Türk işçileri de üyelik sonrasında belli bir geçiş dönemi ertesinde faydalanabileceklerdir.³⁰⁹

AB'de istihdam, ücret ve çalışma koşulları açısından üye ülke işçileri arasında milliyete dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır. Bu durum, ikincil mevzuat(tüzük-direktif) ve ATAD kararları ile geliştirilmiş ve detaylandırılmıştır. Şüphesiz ki bu durumdan Türk işçileri de faydalanacaklardır.³¹⁰

Türk işçisinin aile bireyleri, işçinin bulunduğu ülkeye gidebilecek, Türk işçisinin çocukları üye ülke vatandaşları ile aynı koşullarda eğitim görebilecek ve benzeri tüm sosyal hak kolaylıkları Türk işçisinin ailesine sağlanacaktır.³¹¹

ATAD üye ülkelerin, diğer üye ülke vatandaşı olan ve iş arayan kişilerin ikamet sürelerini kısıtlayabileceğini ancak bu sürenin 6 aydan az olamayacağını belirtmiştir. Bu çerçevede Türk işçileri de diğer üye ülkelerde iş aramak maksadı ile 6 ay ikamet edebileceklerdir. Ayrıca Türk işçileri, bir

³⁰⁸ İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, s. 40-41

³⁰⁹ Ibid, s. 41-43

³¹⁰ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Avrupa Birliği'nde Yaşayan Türk İşçilerine ve Ailelerine Ortaklık Mevzuatıyla Tanınan Haklar ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararları, Ankara, Azim Matbaacılık, Kasım 1999, s. 74-115

³¹¹ İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, s. 45-46

başka Birlik üyesinde iş arayan işçilerin istihdam olanaklarından ve koşulları konusunda bilgiye ulaşması ve emek piyasasının etkinliğinin artmasını amaçlayan Avrupa İstihdam Hizmetleri Ağı-EURES olanaklarından da faydalanabileceklerdir.³¹²

Tam üyelik ertesinde, bir başka AB üyesi ülkede çalışan ve gerekli koşulları sağlayan Türk işçileri, işlerinin son bulmasının ardından da söz konusu ülkede aileleri ile birlikte kalmaya devam edebileceklerdir. Bu durum AB iş hukukunda açıkça işlenmiştir.³¹³

Tam üyelik sayesinde Türk işçilerinin diğer üye ülkelerde çalışırken elde ettikleri hakları Türkiye’de, Türkiye’de çalışırken elde ettikleri hakları da AB üyesi ülkelerde korunacaktır. Bu sayede işçiler istihdam fırsatlarını değerlendirirken sosyal hakları konusunda endişeye düşmeyeceklerdir.³¹⁴

Toplu işten çıkarmaların oluşturduğu belirsizlik azalacak, çalışanlar olumsuz etkileri en aza indirmek için öneride bulunabileceklerdir.³¹⁵

Bu sayede Türk işçilerinin hakları da daha güçlü bir şekilde korunabilecek ve devralmalarda işçi haklarının suiistimalinin önüne kati şekilde geçilebilecektir.³¹⁶

AB iş hukukunun üstlenilmesi ile Türkiye’de işçilere, işverenin ödeme aczi haline karşı daha ileri koruma sağlayacak olan garanti kurumları oluşturulacaktır. Ulusal Program’da tesis edilmesi taahhüt edilen Garanti Fonu da bu işleve yöneliktir.³¹⁷

³¹² Ibid, s. 46

³¹³ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, s. 18

³¹⁴ İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, s. 47-48

³¹⁵ Ibid, s. 49-50

³¹⁶ Ibid, s. 50-51

³¹⁷ Ibid, s. 51

Üretimini uluslararası ölçekte örgütlenmiş olan büyük firmalarda çalışan işçiler, görüş ve taleplerini firma yönetimine Konsey aracılığı ile aktarabileceklerdir. Çalışanlar ve işletme yönetimi arasında daha verimli ve etkili bir iletişim sağlanabilecektir.³¹⁸ Bu sayede zaman kaybı ve suiistimallerin önüne geçilebilecektir. İş ve koşulları hakkında tam bilgiye sahip olacak olan işçinin işe intibak süresi kısılacak ve daha etkin ve verimli çalışmasına olanak sağlanacaktır.³¹⁹

Çocukların çalışabilecekleri işler belirlenecek ve kültürel faaliyetler için izin sistemi oluşturulacaktır. Çocuk ve gençlerin çalışma süreleri, izinleri ve dinlenme süreleri netlik kazanacak ve açıkça belirlenecek, gelişimlerini ve eğitimlerini engelleyecek, sağlıklarını olumsuz etkileyebilecek sürelerde çalışmalarının önüne geçilebilecektir.³²⁰

AB hukuku, belirli süreli ve tam süreli çalışanlara eşit muameleyi öngörmektedir. AB iş hukuku, istihdam koşulları bakımından farklı muamele için nesnel gerekçeler bulunmadıkça, kısmi zamanlı işçiler ile tam zamanlı işçiler arasında muamele eşitliğini öngörmektedir. Türk mevzuatında ise bu tür bir yaklaşım bulunmamaktadır. Çağımız dünyasında hızla yayılan bir istihdam şekli olan belirli süreli işlerde çalışanların haklarının korunması Türkiye’de mevzuatın eksikliği nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Bu noktada, AB iç hukukunun üstlenilmesi, belirli süreli çalışanların daha eşit ve adil koşullarda çalışmalarını sağlayarak, tam süreli çalışanlara kıyasla ikinci sınıf haklara sahip olmalarının engellenmesini sağlayacak ve belirli süreli yapılan

³¹⁸ Ibid, s. 52

³¹⁹ Ibid, s. 52-53

³²⁰ Ibid, s. 53-56

iş akitlerinin sürekli olarak yenilenmesiyle çalışanların mağdur olmalarının önüne geçilecektir.³²¹

AB iş hukukuna uyum çerçevesinde kısmi süreli işçilerin tanımlanması, işverenin kısmi süreli işçilere karşı olan yükümlülüklerinin belirlenmesi ve eşit muamelenin sağlanması kısmi süreli çalışanların haklarını güçlendirecek, haklarının suiistimal edilmesini engelleyecektir. Bu tür işlerde yoğunlukla kadınların ve gençlerin çalıştığı düşünülürse, bu kesimlerin iş hayatındaki haklarının korunmasına olumlu yönde etkide bulunacaktır.³²²

Çalışma saatleri hususu derinlemesine incelendiğinde ortaya çıkan sonuç, AB mevzuatına uyum için ya haftalık çalışma süresinin ya da fazla mesai süresinin azaltılması gerekliliğidir.³²³ Yapılabilecek düzenleme Türk işçisinin çalışabileceği azami süreyi 100 saat kadar kısaltacaktır. Ayrıca, AB iş hukukunun uygulanması, ücretli izin süresinin de yılda en az 4 haftaya çıkmasını sağlayacaktır. Bunlara ek olarak AB mevzuatının üstlenilmesi, gece çalışan işçilerin haklarını da geliştirici rol oynayacaktır. Tüm bu gelişmeler, iş kazalarının azaltılması, işyerinde verimliliğin artırılması ve işe devamlılığın maksimize edilmesi adına önem arz edecektir.³²⁴

AB iş hukukunda iş sağlığı ve güvenliğine dair gelişmiş bir mevzuat bulunmaktadır. Bu mevzuata uyum sayesinde işverenlerin gerekli organizasyon ve donanımı temin etme, mesleki riskleri önleme, bilgilendirme ve eğitim sağlama konularındaki sorumlulukları artacaktır. Ayrıca, risk değerlendirmesi, riskle kaynağında mücadele, işi işçiye göre ayarlama,

³²¹ Ibid, s. 56-57

³²² Ibid, s. 58-59

³²³ İKV, Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, İKV Yayınları, Ekim 2001, s. 102

³²⁴ İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, s. 59-61

teknoloji, iş organizasyonu, iş koşulları, sosyal ilişkiler ve iş çevrelerine etki eden diğer faktörleri kapsayan genel bir politika ve işçilere gerekli bilgilerin verilmesi konularında Türk mevzuatında yeni düzenlemelere gidilecektir. KOBİ'lerde çalışan işçilerin iş yeri güvenliği güçlenecektir. Tam üyelik yolu ile elde edilecek bir başka fayda da Türkiye'nin bu alanda idari kapasitesinin artması ve yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması olacaktır. Uygulamanın önemini bilincinde olan AB, Birlik mevzuatının tam olarak uygulanmasını temin için aday ülkelerin idari ve teknik kapasitelerini geliştirmeye yönelik destek vermektedir.³²⁵

AB müktesebatı eşit muamele ilkesi dâhilinde istihdam ve meslekte din, inanç, engellilik, yaş, cinsel eğilim, ırk ve etnik köken temelinde ayrımcılığı yasaklamaktadır. AB üyesi ülkeler ayrımcı muamele ile karşılaştıklarını iddia eden kişiler için gereken yargı mekanizmalarını ve idari prosedürleri oluşturma yükümlülüğü altındadırlar. Bu noktada, Türk mevzuatında kesin hükümlerin yer alması, çalışanların haklarının korunmasını güçlendirecektir.³²⁶

AB'ye uyum sürecinde, sendika, grev ve toplu iş sözleşmesi haklarına uygulanan kısıtlamaların kaldırılması, Türk işçilerinin toplu haklarının çağdaş ve demokrat bir düzeyde savunulmasını sağlayacaktır. Sendikal hakların güçlenmesi, çalışanların taleplerini ve görüşlerini işverenlere ve devlete iletmelerini daha kolay hale getirecektir. Çalışanların toplu haklarının artması, işçi-işveren-devlet diyalogunun sağlanmasını sağlayacaktır. Ayrıca tüm

³²⁵ Ibid, s. 61-63

³²⁶ İKV, Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu, s. 112

bunlar, çalışanların işyerine bağlılığını ve bunun doğal uzantısı olarak da verimliliklerini artıracaktır.³²⁷

AB, üye ülkelerde istihdam olanaklarının artması ve iyileştirilmesine destek vermektedir. Bu çalışmaların finansmanı da Avrupa Sosyal Fonu ile sağlanmaktadır. Bu fonun 2000–2006 dönemi bütçesi, 60 milyar €'dur. Tam üyelik ertesinde Türkiye, bu fondan faydalanarak istihdama olumlu etki edebilecek projeler geliştirebilecektir. AB fonları sayesinde Türkiye, tarımda çalışan işgücününün sanayi ve hizmetler sektörlerinde iş bulabilmesi, genç nüfusun yüksek işsizlik oranınının düşürülebilmesi ve istihdamın emek-yoğun sektörlerden sermaye ve teknoloji-yoğun sektörlere geçişinin hızlandırılması yönünde ilerleme kaydedilecektir.³²⁸

AB'de hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşimleri kapsamında serbest meslek sahibi üye ülke vatandaşları bir diğer üye ülkede mesleklerini icra edebilmektedir. AB ülkelerinde nüfusun yaşlanması ve azalmasına bağlı olarak tıp, mühendislik, öğretmenlik dallarındaki pek çok meslekte kalifiye işgücü açığı bulunmaktadır. Türkiye'de ise pek çok üniversite mezunu, yetişmiş kişi, eğitimleri ile ilgili iş bulmakta zorlanmaktadır. Serbest meslek sahiplerinin serbest dolaşımı AB ve Türkiye istihdam piyasalarının daha etkin işlemlerini sağlayacaktır.³²⁹

Mesleklerini icra etmek ve hizmet sunmak için üye ülkelerden birine gidecek Türk vatandaşlarının ailelerinin de bu üye ülkeye yerleşmesi önündeki engeller ortadan kalkacaktır. Tam üyelik ertesinde başka bir üye ülkede çalışan Türk serbest meslek sahipleri, işlerinin son bulmasından

³²⁷ İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, s. 65-66

³²⁸ Ibid, s. 66-67

³²⁹ Ibid, s. 67-69

bağımsız olarak söz konusu ülkede aileleri ile birlikte kalmaya devam edebilecekler, düzenlerini bozmak zorunda kalmayacaklardır.³³⁰

AB, sosyal güvenlik kapsamında kadınlarla erkekler arasında muamele eşitliğini sağlamaya yönelik bağlayıcı ve detaylı hükümlere sahiptir. Türkiye’de uygulanan sosyal güvenlik rejiminde ise halen kadın erkek eşitliğine aykırı bazı hükümler bulunmaktadır. Örneğin, analık yardımlarından yararlanmak kapsamında sigortalı kadın ile sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısı için farklı muamele öngörülmektedir. Tam üyelik sürecinde vatandaşların sosyal güvenlik alanında karşılaştığı bu yasal eşitsizlikler giderilecektir. Sosyal güvenlik mevzuatı alanında AB ile Türkiye arasında çok önemli farklar olmamakla birlikte, uygulamada Türkiye’de sıkıntılar göze çarpmaktadır. Örneğin, Türkiye’de kadınların %54’ünün çalıştıkları işyerinde sigortalı olmadıkları görülmektedir. Tam üyelik ile güçlenecek olan idari kapasite sayesinde de mevzuatta öngörülen eşitliğin günlük yaşama yansması sağlanacak, Türk kadınının uygulamada karşılaştığı sorunların önüne geçilebilecektir.³³¹

AB, çalışan hamile kadınların doğum öncesi ve ertesinde, iş ve aile hayatlarını dengelemeye ve sağlıklarını korumaya yönelik önemli tedbirler almaktadır. Tam üyelik, Türkiye’deki hamile kadınların çalışmasının sakıncalı olduğu işlerin belirlenmesini ve böylece özel önlemler getirilmesini ve sağlıklarının korunmasını sağlayacaktır. Ayrıca, tüm kadınların ücretli hamilelik izni 12 haftadan en az 14 haftaya çıkartılacaktır. Ayrıca anne ve babalara ebeveyn izni ve acil ailevi durum izinleri sağlanacaktır. Bu

³³⁰ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, s. 87

³³¹ İKV, AB Tam Üyelüğünün Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, s. 70-71

gelişmeler, Türkiye'deki aile içi sorumlulukların dengeli şekilde paylaşılmasında önemli rol oynayacaktır. Türk kadınının üzerinde aile ve işin oluşturduğu çifte baskı hafifletilecektir.³³²

Bu konudaki Türk mevzuatı genel anlamda AB Direktifleri ile uyumludur. Sorun ise uygulama aşamasında vuku bulmaktadır. Tam üyelik, ülkemizdeki çalışan kadınların, çalışma hayatının her alanında karşılaştıkları ayrımcı hareketleri dava edebilmesini ve ayrımcılık yapılmadığının ispatının ise her durumda işverenin yükümlülüğünde olmasını sağlayacaktır.³³³

AB üyeliği ertesinde Türk girişimcileri doğrudan veya dolaylı kısıtlamalarla karşılaşmadan bir diğer AB üyesi ülkede o ülke mevzuatı çerçevesinde şirket kurabileceklerdir. Ayrıca, Türk şirketlerinin AB üyesi ülkelerde kuracakları acenteler, şubeler ve bağlı kuruluşlara uygulanan kısıtlamalar ortadan kalkacaktır. Serbest dolaşım sayesinde bu şirketlerde Türk çalışanlar istihdam edilebileceklerdir. Bu sayede, dış piyasalara açılmak, yeni pazarlar bulmak, değişik müşteri ihtiyaçlarını öğrenmek ve lojistik sorunlarını çözmek alanlarında Türk firmaların önü açılacaktır.³³⁴

Tam üyelik ile Türk firmaları Birliğin Avrupa firmalarına sağladığı imkânlardan yararlanabilecek, eşit düzeyde rekabet koşullarına kavuşacaklardır.

Bu sayede yeni yatırımların yapılması ve varolan yatırımların yenilenmesi ve genişletilmesi kolaylaşacaktır. Girişimcilerin AR&GE çalışmaları AB fonları aracılığı ile desteklenecek, girişimciler AB firmaları ve kurumları ile işbirliğine giderek altyapılarını güçlendirecek ve birikimlerini

³³² İKV, Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu, s. 72

³³³ İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, s. 74-75

³³⁴ Ibid, s. 76

artırabileceklerdir. Kısaca, Türk firmalarının rekabet güçleri ve bunun doğal uzantısı olarak da ticari faaliyetleri çok daha üstün noktalara ulaşabilecektir.³³⁵

İş dünyasının faaliyetlerinin istikrarı için anlaşılır ve sık değişmeyen bir yasal çerçeve ile etkin devlet idaresi kritik bir öneme sahiptir. AB üyeliğine giden yolda yapılacak yasal ve idari reformlar da bu durumun Türkiye’de tam anlamı ile yaratılmasında önemli rol oynayacaktır. Ayrıca adli yapının güçlendirilmesi ve daha etkin bir yapıya kavuşturulması Türk iş dünyasının faaliyet gösterdiği yasal çerçeveyi önemli derecede güçlendirecektir. Bu bağlamda da girişimcilerin haklarının korunacağı en önemli alan kuşkusuz ki fikri ve sınaî mülkiyet hakları ile rekabetin korunması olacaktır. Ayrıca, AB yolunda atılacak adımlar, Türkiye’deki yasal yapıya güç katacaktır. Bu sayede girişimcilerin hakları korunacak, yasal belirsizlikler, gecikmeler engellenebilecektir. Ayrıca, girişimciler haklarının AB düzeyinde korunmasına da kavuşacaklardır. Girişimciler AB Komisyonu ve ATAD aracılığı ile haklarını daha iyi savunup, koruyabileceklerdir.³³⁶

Hem AB üyesi olabilmek için karşılanması gereken Kopenhag ekonomik kriterleri ve hem de AB üyeliği sonrasında EPB’ye girerek EURO alanına dâhil olmak için yerine getirilmesi gereken Maastricht kriterlerine uyum amacı ile yapılacak çalışmalar, Türkiye’nin temel makro-ekonomik sorunlarının çözümünü sağlayacaktır. Bu sayede yaratılacak refah ortamı da yatırımların önünü açacaktır.³³⁷

³³⁵ Ibid, s. 77-80

³³⁶ Ibid, s. 80-82

³³⁷ Ibid, s. 82-84

Türkiye Ortak Tarım Politikası'na dâhil olarak istikrarlı ve tutarlı bir tarım politikasına kavuşacak, çiftçilerin ve tarım alanında çalışan kadınların yaşadığı sosyal ve mali güçlüklerin önüne geçilebilecektir.

Türkiye'de tarımda istihdam edilen kişi sayısı çok yüksek olmasına karşın GSYİH'dan bu sektörün aldığı pay çok kısıtlıdır. Türkiye'nin, tarım sektöründeki gelirleri yükseltecek ve gerekli yapısal dönüşümleri gerçekleştirecek mali imkânları da kısıtlıdır. Bu bakımdan AB Tarım Politikasının Türkiye'de uygulanması büyük önem taşımaktadır. Tam üyelik ertesinde Türkiye, AB Tarım Politikası bütçesinin önemli bölümünü oluşturan Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'ndan (FEOGA) destek görecektir. Bu sayede, tarım nüfusunun geliri artacak, sektörde modernizasyon ve üretim miktarı, kalitesi ve çeşitliliği artabilecektir. Ayrıca, Türkiye'de tarım konusundaki yetki karmaşası da son bulabilecektir. Merkezi bir yapı ile tek başlılık sağlanabilecek, ses çokluğunun önüne geçilebilecektir. Tarım sektöründe çalışanların refahının artmasında AB tarafından önem verilen doğrudan gelir destekleri de önemli rol oynayacaktır.³³⁸

Türkiye, tarımsal üretim açısından çok önemli bir ülke olmasına karşın, bu konudaki istatistik ve kayıt sistemi çok yetersiz ve sağlıklı bilgileri sağlamamaktadır. Tam üyelik yolunda yapılacak düzenlemeler, bu eksikliğin giderilmesinde de önemli rol oynayacaktır.³³⁹

Tam üyelik yolunda, tarımsal faaliyetlerin denetimi ve sağlıklı istatistik ve diğer verilerin toplanması açısından önem taşıyan üretici organizasyonları da geliştirilecektir. Bu organizasyonlar da dağınık ve küçük ölçekli çiftçilerin

³³⁸ Ibid, s. 88-89

³³⁹ Ibid, s. 89-90

çıkarlarını temsil edecek, sektöre yönelik destekleme araçlarını çiftçilere iletecek, desteklerin dağıtılmasında şeffaflık ve adalet sağlayacak ve karışık tarım politikaları ve uygulamaları konusunda Türk çiftçilerinin bilgilendirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, çiftçiler ile devlet arasında köprü görevi görerek, devletin çiftçilere daha bilinçli eğilmesine olanak sağlayacaktır. Bu sayede çiftçiler de devlet de daha bilgili uygulamalar içine girebileceklerdir.³⁴⁰ Bugün gelinen noktada, Üretici Birlikleri Kanunu ve Yönetmelikleri çıkmış, bu konuda ilk belirtiler görülmeye başlanmıştır.

Ülkemizde kırsal bölgelerdeki kadınların %83.4'ü tarım sektöründe ve ücretsiz aile işçisi konumunda, her türlü sosyal güvenceden yoksun şekilde çalışmaktadırlar. AB üyeliği sürecinde, mülkiyet ve zilliyet yoluyla tarım arazisine sahip olup, tarım işletmeciliği yapan kadınlar da sigortalı sayılacak ve analık sigortası kapsamına alınacaklardır. Böylece tarım alanında çalışan kadın-erkek muamele eşitliği sağlanmış olacaktır. Böylece sektördeki kadınlar, sosyal koruma altına alınacak, emeklilik ve sağlık hizmetlerinden faydalanabileceklerdir.³⁴¹

Tam üyeliğin olumlu etkilerinin görüleceği bir diğer nokta da kırsal kalkınma politikaları konusunda olacaktır. Bu bağlamda, işletmelerin modernizasyonu, mesleki eğitimin artırılması, ulaşım, eğitim, haberleşme gibi sistemlere ulaşımın kolay hale getirilmesi, özellikle turizm sektöründe küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulmasıyla istihdam yaratılması desteklenecek ve bu sayede kırsal nüfus korunurken kırsal ekonominin ve faaliyet alanının genişletilmesi sağlanacaktır.

³⁴⁰ Şevket Yıldırım, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tarımsal Yapı ve Verimlilik, Ankara, Milli Prodüktivite Yayınları No. 659, 2001, s. 121-122

³⁴¹ İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, s. 93

Tam üyelik yoluyla tarım-çevre ilişkisi de daha olumlu bir hale sokulacak, tarımsal üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltılacak; gübre, ilaç ve sulama girdilerinde doğal kaynaklar ve çevreye dost kullanımlar yaygınlaştırılacak, alternatif mücadele metotlarına öncelik verilecektir.³⁴²

Tam üyelikle birlikte aynı zamanda AB ile Türkiye arasında tarım ürünleri konusunda serbestleşme yaşanacak ve bu sayede AB'nin dış ticaret açığının bulunduğu, Türkiye'nin ise dış ticaret fazlası verdiği taze meyve, sebze, fındık, çay ve baharat gibi ürünlerin piyasasının genişlemesi sağlanabilecektir.³⁴³

4 - Türkiye'de Bilim ve Teknolojinin Gelişimine Etkisi

Toplam AR-GE yatırımlarının GSYİH içindeki payına bakıldığında 1999 yılı itibariyle Türkiye'de %0,63 gibi bir oran çıkarken, bu oran AB'de %1,85, OECD'de ise %2,21'dir. Bu rakamlar ortaya koymaktadır ki, rekabet gücünün artmasında önemli bir etken olan AR-GE çalışmalarına yönelim anlamında Türkiye ile AB Ülkeleri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Tam üyelik hedefi doğrultusunda ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde gerçekleştirilen ekonomik reformlarla sağlanacak ve tam üyelikle sağlanacak olan ekonomik gelişme, AB yardımları ve tam üyelik ertesinde artması muhtemel yabancı yatırımlar, Türkiye'nin AR-GE konusunda yapabileceği yatırımlara ivme kazandırabilecektir.

³⁴² İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 60

³⁴³ Ibid, s. 61

Tam üyelik yoluyla Türkiye, bilgisayar ve internet kullanımının geliştirilmesine yönelik olan E-Avrupa Eylem Planı'nın da bir parçası olacaktır. Bu sayede ekonomik büyüme, rekabet ve yeni iş alanı oluşturulmasında önemli bir faktör olan bilgisayar teknolojisi konusunda önemli ilerlemeler olacak, bu sayede de daha fazla şirket ve şahıs elektronik iletişimi kullanacak, internet kullanımının maliyeti düşecek, kamu hizmetleri elektronik sisteme geçecek ve daha şeffaf ve ulaşılması kolay bir hal alacaktır.³⁴⁴

5 - Sosyal ve Kültürel Konular

Tam üyelik yoluyla basın ve örgütlenmenin önündeki engeller önemli ölçüde ortadan kalkacaktır. Bu gelişmelerle birlikte güç kazanacak olan sivil toplum da tam üyelikle beraber çıkarlarını sadece ulusal platformda değil, AB düzeyinde de savunabilecektir. Ayrıca, AB tam üyeliği yoluyla Türkiye'de yoksullukla mücadele güçlendirilecek ve daha eğitilmiş bir nüfusun varlığı sayesinde siyasi taleplerde çeşitlenmeler olacak ve bu durumun doğal uzantısı olarak da popülist politikalar işlemez hale gelecektir. Tam üyelikle birlikte iktisadi anlamda daha rahat ve sosyal hakları güvence altında olan nüfus, sivil toplum örgütlerinin de katkısıyla ülkedeki demokrasi anlayışını olumlu yönde değiştirecektir.³⁴⁵

AB üyeliği ertesinde, başta RURAL olmak üzere kadın-erkek eşitliği hedefini benimseyen AB yapısal fonları kapsamındaki Programlardan

³⁴⁴ Ibid, s. 58

³⁴⁵ Ibid, s. 58

faydalanılması kırsal bölgelerde kadının konumunu güçlendirici etki yapacaktır. Bu bölgelerdeki kadınların eğitim olanakları artırılacak, ekonomik hayata ve yerel yönetimlere katılımları teşvik edilecek, böylece hayat kalitelerinin iyileştirilmesinin önü açılacaktır.³⁴⁶

AB, ulusal kimliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına oldukça önem vermektedir. Bu amaçla, malların serbest dolaşımına dahi sınırlamalar getirmiş, eğitimi önemli ölçüde ulus devletlerin tekeline bırakmış ve milli kültürlerin korunmasına dair özel programlar geliştirmiştir. Tam üyelikle birlikte Türkiye ulusal kimliklerin korunması amaçlı bu uygulamalara dâhil olacak, Avrupa tarih ve kültürleri arasındaki bilgi alışverişinin ve kültürel diyalogun artırılmasını, kültürel çeşitliliğin yayılmasını ve kültürel mirasın korunmasını amaçlayan Kültür 2000 Programından da tam olarak faydalanabilecektir.³⁴⁷

Tam üyelik ertesinde Türkiye'deki sosyal güvenlik sistemi Avrupa standartlarına ulaşacak ve nüfusun tamamını kapsayacak, vatandaşlara önemli oranda destek sağlar bir mahiyete bürünecektir. Türkiye'de sosyal koruma sistemine ulusal gelirden ayrılan pay, AB standartlarının oldukça gerisindedir. Sosyal güvenlik harcamalarının GSMH içindeki payı AB üyesi ülkelerde dörtte bir oranında iken Türkiye'de bu oran %7'lere dek gerilemektedir ve bu haliyle dahi nüfusun tamamını kapsamakta ve önemli bütçe açıklarına yol açmaktadır. Tam üyelik yoluyla sağlanacak istikrarlı ekonomik yapı, Türkiye'deki sosyal güvenlik harcamalarına ayrılan payın artmasına ve sosyal güvenlik sisteminin kalitesinin yükselmesine olanak

³⁴⁶ İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, s. 93-94

³⁴⁷ Hande Güngör ve Handan Soğuk, Avrupa Birliği Program ve Ajanslarına Aday Ülke Statüsüyle Türkiye'nin Katılımı, 2001, İstanbul, İKV Yayınları, No. 164, s. 41

sağlayacaktır. Ayrıca, AB üyeliğinin ileri aşamalarında Parasal Birliğe geçiş, bütçe açığı sınırlandırmaları ve kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması sayesinde prim ve ödeme sistemindeki dengesizlikler ortadan kalkacak ve daha rasyonel sosyal güvenlik politikalarının uygulanmasının önü açılacaktır.

Bunlara ek olarak, tam üyelik yoluyla tam anlamıyla hayata geçirilecek olan mevzuat uyum çalışmaları sayesinde; ebeveyn izni, kısmi zamanlı çalışma, kanıt yükümlülüğü, ırkçılığın ve ayrımcılığın önlenmesi ve esnek çalışma zamanları gibi modern sosyal haklar, Türkiye’de tam olarak uygulanır hale gelecektir.³⁴⁸

Hiç şüphesiz ki, Türkiye’nin çağdaşlaşma, modernizasyon ve kalkınma süreçlerindeki en önemli mihenk taşlarından bir tanesi de eğitimidir. Tam bu noktada açıkça altını çizmek gerekir ki, tam üyelik sonrasında sağlanacak kişilerin serbest dolaşımı yoluyla hem öğrencilerin ve hem de öğretim üyelerinin hareketliliğine olanak sağlanacaktır. Bu sayede Türk öğrenciler AB üyesi ülkelerde eşit şartlarda eğitim şansı yakalayacaklar ve eğitimde çeşitlilik şansını elde edeceklerdir. Okullararası işbirliğinin de artması sayesinde araştırma ve geliştirme olanakları genişleyecek ve hiç şüphesiz ki bu gelişmeler Türk eğitim sistemine olumlu şekilde yansıtacaktır. Mesleki ve teknik eğitim konusu da bu süreçten payını alacaktır. Örneğin, karşılıklı tanınan mesleki belgelerin işçi, işveren ve devlet kurumlarının yer aldığı bir Meslek Standartları Kurumu’nun “Sınav ve Sertifikasyon Sistemine” göre verilmesi sağlanacaktır.³⁴⁹ Ayrıca, Türkiye’deki eğitim standartlarının yükseltilmesinde, Türkiye’nin tam üyelik öncesi ve sonrasında katılacağı

³⁴⁸ İKV, Türkiye’nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği’ne ve Türkiye’ye Katkıları, s. 68

³⁴⁹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, s. 322

Socrates, Leonardo ve Avrupa için Gençlik Programı gibi eğitim programları da önemli rol oynayacaktır.

AB tam üyeliği yolunda Türkiye'nin uygulamakta olduğu mevzuat uyum çalışmaları ve tam üyelik ertesinde kaydedilecek gelişmeler sayesinde Türkiye daha etkin ve şeffaf bir yapıya kavuşacaktır. Bu sayede bürokratik hantallıklar ortadan kalkacak, otomasyon çalışmaları sayesinde insan kaynakları daha etkin kullanılabilir ve kurumlar arası karşılıklı bilgilendirme süreci daha işlevsel bir hal alacaktır.³⁵⁰ Bu konuda gümrüklerin otomasyona geçmesi ve BİLGE sistemini kullanmaları ve ihracatçı birliklerinin e-birlik uygulamaları atılan birincil adımlar olarak nitelenebilir.

Ayrıca, AB, yetki devri anlayışı bağlamında vatandaşların yönetime daha etkin bir şekilde katılımını temin etmek ve kamu hizmetlerinden daha iyi şekilde faydalanabilmelerini sağlamak için yerel ve bölgesel idarelerin yetkilerini artırma politikası izlemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de aynı istikameti izleyecek ve böylece bölgesel kalkınmışlık düzeyini artırabilecektir. Ayrıca, hâlihazırda yapılanma içinde olan ihtisas mahkemeleri tam üyelik sonrasında iyice yaygınlaşacak ve bu sayede Türkiye'deki mahkemelerin üzerindeki yük azalacağından hukuk sistemi daha hızlı ve etkin şekilde işleyebilecektir.³⁵¹

Türkiye'deki sosyo-ekonomik göstergeler, farklı bölgeler arasında ciddi farklılıklar olduğunu ispatlamaktadır. Bu durumun temel nedenleri arasında; kaynakların yetersiz dağılımı, kullanımda yeterli etkinlik sağlanamaması, topografik yapı sorunları, elverişsiz iklim koşulları, iç ve dış pazarlara uzaklık,

³⁵⁰ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 70

³⁵¹ Ibid, s. 71

dağınık yerleşim kurulması ve yatırım eksikleri gelmektedir.³⁵² Tam üyelik sonrasında Türkiye, bölgesel dengesizliklerin ortadan kaldırılmasını ve yaşam standartlarındaki farklılıkların minimize edilmesini amaçlayan AB Bölgesel Politikası'nın kapsamına girecek ve AB Bölgesel Politika Araçlarından tam anlamıyla faydalanabilecektir. Türkiye'nin bu politikadan faydalanması ciddi önem taşımaktadır çünkü zaman içinde giderek önem kazanan bu politika AB bütçesinin yaklaşık 1/3'ünü kapsamakta yani çok önemli bir maddi kaynağı içermektedir. Türkiye bu bağlamda; kişi başına GSYİH'sı AB ortalamasının %75'inden az olan bölgeler olarak zikredilen Hedef 1 bölgelerine ayrılan bütçeden, yapısal güçlüklerle karşılaşan ekonomik sosyal dönüşüm alanlarını destekleyen Hedef 2 yardımlarından ve eğitim, öğretim, istihdam politikalarının desteklendiği Hedef 3 yardımlarından faydalanabilecektir. Bahsi geçen bu yardımlar çok ciddi rakamları ihtiva etmektedir öyle ki; 2000–2006 yılları arasında bu yardımlardan İspanya 43, Yunanistan 21 ve Portekiz 20 milyar Euro alacaklardır. Ayrıca, Türkiye, tam üyelik sonrasında, AB içindeki bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik farklı araçlardan da istifade edebilecektir. Bunlar arasında; Altyapı yatırımlarını, yerel kalkınmayı ve KOBİ gelişimini desteklemeye yönelik hibeleri içeren AVRUPA BÖLGESEL KALKINMA FONU, eğitim, staj ve istihdam alanlarında proje bazında yardım sağlayan AVRUPA SOSYAL FONU, kırsal kalkınmaya yönelik AVRUPA TARIMSAL YÖNLENDİRME ve GARANTİ FONU ile BALIKÇILIK YÖNLENDİRME MALİ ARACI ve GSYİH'sı

³⁵² Ibid, s. 72

AB ortalamasının %90'ının altında olan üyelerin çevresel ve Trans-Avrupa ulaşım ağı projelerine finansman sağlayan UYUM FONLARI sayılabilir.

Tam üyelik sürecinde gerçekleştirilecek reformlar üyelik sonrası AB'nin bölgesel politika araçları ile tamamlandığında Türkiye'de bölgesel kalkınmışlık farkları en aza indirilmiş olacak, yaşam standartları uyumlaştırılmış olacak ve iç barış ile üniter devlet yapısı güç kazanmış olacaktır.³⁵³

6 - Çevreye Etkileri

Türkiye çevre politikalarını asıl olarak 1980'li yıllardan itibaren oluşturmaya başlamıştır.³⁵⁴ AB tam üyeliği sayesinde de Türkiye, kamu sağlığı ve ülke ekonomisine olumlu etkilerde bulunacak olan Topluluk mevzuatını tam olarak benimseyecek; özellikle standartlar ve ölçme metotları alanındaki farklılıklar ortadan kalkacaktır. Bu sayede de AB tam üyeliği Türkiye'nin çevre politikalarına önemli katkıda bulunacaktır.³⁵⁵ Motorinin kükürt oranı azaltılarak bu yakıtların oluşturduğu kirlilik seviyesi düşürülecek, katı ve tehlikeli atıkların yönetimi daha etkin bir hale sokulacak, sular konusunda kalite standartları yukarı çekilecek, doğal kaynakların ve doğal hayatın korunmasına dair daha etkili uygulamalar devreye sokulacak örneğin avcılık konusunda daha etkin sınırlamalar devreye girecek, gürültü kirliliğinin ortadan kalkmasına yönelik düzenlemeler daha geniş bir hal alacak, kimyasal

³⁵³ Ibid, s. 74

³⁵⁴ Gülün Egeli, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları, Ankara, Önder Matbaa, Kasım 1996, s. 112

³⁵⁵ Jonny Dymond, "The Dark Side Of Turkey's Dream," The Observer, 19 Aralık 2004

maddeler ve endüstriyel riskler konularının üzerine daha etkin şekilde eğilinilecek ve Türk çevre mevzuatı içerisinde hiçbir düzenlemeye konu olmayan gen teknolojileri konusunda yeni adımlar atılacaktır. Bu sayede, Türkiye'nin hem kendi sınırları içerisindeki doğal hayatı korumasına ve hem de küresel bazda çevre konusunda pozitif bir aktör olarak ortaya çıkmasına olanak sağlanacaktır.³⁵⁶

Tam üyelik sayesinde Türkiye, tüm bu sayılanların hayata geçirilebilmesi adına AB'nin yapısal fonları ve uyum fonu dâhilindeki çevre ile ilgili mali destek mekanizmalarından ve çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasını amaçlayan ve hâlihazırda kısmen de olsa faydalanabildiği LIFE programından etkin şekilde fayda elde edebilecektir.

Trans-Avrupa ağları, AB'nin işsizlikle mücadele, Birlik içerisinde uyum ve işbirliğini teşvik etmek ve Tek Pazar'ın işleyişini kolaylaştırmak adına kullandığı önemli bir araçtır. Ulaşım, telekomünikasyon, enerji ve çevre olmak üzere dört faaliyet alanını kapsayan bu proje, AB içi bağları güçlendirmeyi ve coğrafi açıdan dezavantajlı olan bölgelerde istihdam ve rekabet gücü yaratmayı amaçlamaktadır.³⁵⁷ Türkiye, tam üyelik sonrası bu ağlara dâhil olmakla önemli yardımlardan yararlanma fırsatına kavuşacaktır. Bu projeye dâhil olduktan sonra; sınır ötesi ağları geliştirilecek, demiryolu ulaşımı geliştirilecek ve dolayısıyla Avrupa ile olan ticaret ve ulaşım kolaylaşacak ve hızlanacaktır. Bu projeye dâhil olmak Türkiye'nin telekomünikasyon sektörüne de önemli etkilerde bulunacaktır. Sınır ötesi iş bağlantıları ve üye ülkelerin merkezi idareleri ile olan bilgisayar ağları güçlendirilecek, internet

³⁵⁶ İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, s. 75

³⁵⁷ Ibid, s. 66

ağlarının geliştirilmesi ile e-ticaret yaygınlaşacak ve internet kullanım maliyetleri düşecektir. Tüm bu gelişmeler de, Türkiye'nin küresel ekonomi ve bilgi toplumu içerisindeki konumunun güçlenmesine önemli etkilerde bulunacaktır. Enerji alanı incelendiğinde ortaya çıkmaktadır ki, Türkiye, Avrupa enerji ağlarına entegre olarak dönemsel elektrik ve gaz açığı durumlarında AB'den faydalanabilecek, kaynak çeşitliliğini artırarak enerji ihtiyacını daha makul fiyatlarla karşılayabilecektir.³⁵⁸

AB'de havadaki zararlı gazların miktarının azaltılmasına yönelik çok düşük üst değerler saptanmaktadır ve bu sınırlamaları uymayı zaruri hale getiren katı kurallar bulunmaktadır. Tam üyelik, bu tür uygulamaların çok ciddi olmadığı Türkiye'ye olumlu etkide bulunacaktır. Bu sayede daha temiz bir havada yaşama imkânı Türk halkına sunulacak ve solunum yolu hastalıkları ile baş etmede de önemli mesafe katedilebilecektir. Bu konuda AB'de geniş kapsamlı düzenlemeler bulunmaktadır. Örneğin, tam üyelik ertesinde Türkiye'de düzenli çöp sahalarının kurulması ve tehlikeli atıklar için ayrı çöp alanlarının düzenlenmesi sağlanacaktır. Böylece, çöplerden kaynaklanan tehlikeli sızıntılar engellenebilecek ve vatandaşlar, düzensiz atık depolanması nedeni ile gıdalarına ve içme sularına sızarak sağlıklarını tehdit eden tehlikeli maddelerden de korunmuş olacaklardır.³⁵⁹

³⁵⁸ Ibid, s. 66

³⁵⁹ TÜSİAD, s. 33-34

VII - OLUMSUZ PERSPEKTİF

A) Türkiye'ye Karşı Olma Nedenleri

Bugünkü Türkiye'nin nüfus gücü ve siyasi etkisi ile AB içinde sorun teşkil edeceği düşünülmektedir. Öyle ki, AB içinde baskın güçler pozisyonunda olan ülkeler, büyük nüfus oranı ile Türkiye'nin Birliğe dâhil olması durumunda siyasi kararlarda önemli etkiye sahip olmasından çekinirlerken, nispeten küçük üyeler ise, Birliğin genişlemesi ile söz haklarının daha da minimize olacağı şüphesi ile Türkiye'ye soğuk bakmaktadırlar.³⁶⁰

Türkiye'nin AB üyesi olması halinde serbest dolaşım devreye girecek ve AB'ye yoğun bir göç yaşanacaktır. Bu durum da bu ülkelerin içyapısını etkileyebilecektir. Endişenin ardında sosyo-ekonomik nedenler olduğu gibi, ırksal nedenler de mevcuttur. Örneğin Almanya, çok sayıda Türkün ülkeye gelişinden doğacak gerginliklerden tedirgindir. Dönemin AP Başkanı Fransız Nicole Fontaine, Helsinki'de AB'nin coğrafi sınırlarının belli edilmesi gerektiğinin altını çizirken bu endişeye vurgu yapmıştır.³⁶¹

Türkiye'nin AB'deki soysö-ekonomik düzeye erişmesi için AB'den mali kaynak aktarımı gerekecektir. Bu yaklaşıma ise Avrupa'daki hiçbir ülke hükümeti tam anlamı ile yakınlık göstermemektedir. Mali sorunların bir

³⁶⁰ Atilla Sandıklı, Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 2001, s. 279-280

³⁶¹ Ibid, s. 280

diğer boyutu da AB'nin kendi iktisadi yapısı içinde bulunmaktadır. Nispeten zayıf ekonomilere sahip 10 yeni üye ile bütünleşmeye çalışan AB'nin, Türkiye'ye akıtabileceği para kaynağı kendisinde de çok güçlü seviyede değildir.³⁶² Oysa Türkiye tam üyelik yolunda iktisadi anlamda AB'nin üstüne titrediği MDAÜ'lerden dahi daha iyi durumdadır denilebilir.

Örneğin:

Kopenhag Kriterleri konusunda, merkezi Brüksel'de bulunan Avrupa İlişkileri Merkezi (Centre de Relations Europeennes, CRE), Türkiye'yi diğer aday ülkelerle ekonomik açıdan karşılaştıran bir çalışma yapmış ve bu araştırmanın sonuçlarını da 200 sayfalık bir rapor halinde yayımlamıştır. CRE'nin yaptığı değerlendirmeden bazı örnekler şöyledir:³⁶³

“... Türk sanayi üzerindeki korumacılığın kaldırılması alanında tam başarı sağlanmıştır. Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden sonra, Türkiye'de korumacılık Avrupa Birliği'nin tarife dışı korumalar ve devlet yardımlarıyla yaptığı korumacılığın altına inmiştir.”³⁶⁴

“... Ortalama gelir ve yaşam düzeyi alanlarında farklılıklar, ekonomik yaşam düzeyindeki hızlı yükselmeye rağmen sürüyor. Sanayi ve ticari gelişme arasındaki fark azalmıştır ve Türkiye bugün Avrupa Birliği'nin ileri ülkeleri ile Yunanistan ve Portekiz gibi daha az gelişmiş üyeleri arasında bir yerde bulunmaktadır.”³⁶⁵

“... Parasal dengesizlikler yüzünden makro ekonomik dengeler gergindir, ama kalkınma hızı, iş arzı, bütçe açıkları ve kamu borçları gibi

³⁶² Ibid, s. 281

³⁶³ www.superonline.com, 15.03.2001

³⁶⁴ Ibid, 15.03.2001

³⁶⁵ Ibid, 15.03.2001

alanlarda alınan sonuçlar Avrupa Birliği ülkelerinin sonuçlarına göre oldukça iyidir.”³⁶⁶

“... Türkiye’de kalkınma düzeyinin yükselmesi ve Avrupa Birliği’nde 1980’li yılların sonundan beri sosyal güvenlik alanındaki korumacılığın bir ölçüde azalması sonucunda sosyal güvenlik alanında Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki fark, bir ölçüde azalmış olmakla birlikte devam etmektedir.”³⁶⁷

“... Komisyon’un Türkiye’nin üyelik adaylığıyla ilgili olarak 1989 yılında verdiği görüşün metodolojisi tartışma götürür. Çünkü Komisyon Türkiye’nin performansını bazı Avrupa Birliği üyeleriyle kıyaslamaktadır. Oysa Yunanistan’ın, İspanya’nın ve Portekiz’in adaylıkları ile ilgili raporlarında Komisyon bu metodolojiyi kullanmamıştı.”³⁶⁸

“... Türkiye’nin 1993’te Kopenhag’da saptanan kriterlere ne ölçüde uyduğu değerlendirilirken şunlar söylenebilir: Türkiye’de piyasa ekonomisi Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine kıyasla çok daha yaşanabilirlik özelliklerine sahiptir ve onlardan çok daha uzun zamandan beri böyledir. Diğer adaylarla kıyaslandığında Türkiye bu alanda hepsinin önündedir. Türkiye’yle aynı düzeyde sayılabilecek sadece Çek Cumhuriyeti vardır.

“... Diğer kriterlere gelince; Türkiye için bu konuda da değerlendirme genellikle olumludur. Avrupa Birliği’nin siyasal, ekonomik ve parasal hedeflerine uyma konusunda Türkiye kısa dönemde, saptanan beş hedeften üçünü yerine getirebilecek durumdadır. Türkiye, Tek Pazar’ın zorunlu kıldığı ekonomik politikalara, tarım politikasına, savunma ve dışişleriyle ilgili

³⁶⁶ Ibid, 15.03.2001

³⁶⁷ Ibid, 15.03.2001

³⁶⁸ Ibid, 15.03.2001

politikalara uyum sağlayabilir ama bugün için Avrupa Para Birliği ve Avrupa Sosyal Politikalarının gereğini yerine getiremez.”³⁶⁹

“... Sonuç olarak Kopenhag’da ortaya konulan her üç kriter açısından da Türkiye, Avrupa Birliği’ne aday olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında iyi durumdadır.”³⁷⁰

AB ülkeleri Türkiye’yi tam üye olarak “sıcak nokta” olarak tanımladıkları sorunlu bölgelere komşu olmak istememektedirler.³⁷¹

Türkiye’nin kendisinden kaynaklanan sorunların yanında, bölgedeki tüm sorunlara da ister istemez yakın bir ülke olmasından dolayı, Türkiye’nin Birliğe pek çok sorunu da beraberinde getireceği fikrindedirler. Ayrıca, Türkiye’ye evet denmesi halinde diğer bölge ülkelerine hayır demenin ardında bir neden kalmayacağı fikrini öne çıkarmaktadırlar.³⁷²

Türk-Avrupa kimlikleri farklıdır ve hatta birbirinin diğeridir ve oluşma nedenlerindedir. Avrupa kültürü, Ortaçağdan bu yana İslam’a karşı Kiliseden beslenen bir antipati içermektedir. Avrupa’nın kendisi için öteki olanı kendi içine katması doğal olarak içinde yoğrulduğu kendi özüne zıtlık oluşturacaktır.³⁷³

Tüm bu nedenler ve bunlara eklenebilecek diğer nedenler ile AB’nin Türkiye’yi yakın gelecekte üye olarak kabul edecek siyasi iradesinin olmadığı ve Türkiye’ye karşı bugün için geniş çaplı bir ortaklık, işbirliği ve karşılıklı gümrük serbestîsinin ilerisine gidemeyeceği gözükmektedir.³⁷⁴

³⁶⁹ Ibid, 15.03.2001

³⁷⁰ Ibid, 15.03.2001

³⁷¹ John Casey, *The Daily Teegraph*, 14 Aralık 2002

³⁷² Atilla Sandıklı, s. 281-282

³⁷³ Ibid, s.282-284

³⁷⁴ Ibid, s. 284

B) AB'nin Türkiye Karşıtlığı

AB Komisyonu Başkanları sadece AB başkentlerinde değil tüm dünyada devamlı olarak temas halindedirler. Oysa Türkiye'ye son Komisyon Başkanı ziyareti 1963 tarihinde gerçekleşmiştir. Bütün Doğu Avrupa gezilmiş, Kıbrıs Rum Kesimi'ne gidilmiş ama Türkiye'ye gelinmemiştir. Bu bir saygı örneği midir, yoksa ilgi örneği mi yorumu zor olsa gerek.³⁷⁵

Komisyon eski Başkanı Jacques Delors, 1 Haziran 1994 tarihinde Le Monde gazetesine verdiği demecinde Büyük Avrupa'ya Türkiye'yi dâhil etmemektedir: *“Büyük Avrupa'nın sınırları eski Sovyetler Birliği'nin sınırlarına kadar uzanır. Başka bir deyişle, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Kıbrıs ve Malta büyük Avrupa'ya katılabilir. Üç Baltık Cumhuriyeti'ni de unutmamak gerekir. Ayrıca, eski Yugoslavya'ya barış geldiğinde, Bosna, Hırvatistan ve Makedonya da diğerlerine dâhil olabilir.”*³⁷⁶ Bir başka beyanında ise, gerçekte Türkiye'nin AB'ye tam üyelik konusunda ciddi bir şansının olmadığını ilan etmektedir.³⁷⁷

Ayrıca AB Türkiye'ye karşı hukuktan bahsederken önce kendi yaklaşımlarını incelemelidir. Kıbrıs'taki hukukdışılık alenen ortadadır.³⁷⁸

Diğer adayları aday saydıktan ortalama 5-6 ay sonra masaya oturulmuş söz konusu olan Türkiye olunca masaya oturma süresi vermek için bile 2002'de 2 yıl bekleyin denmiştir.³⁷⁹

³⁷⁵ Başkent Üniversitesi, s. 31

³⁷⁶ S.Rıdvan Karluk, s. 505

³⁷⁷ Lionel Barber, “EU Enlargement, Estonia and Slovenia To Join Eastern States,” The Financial Times 11 Temmuz 1997

³⁷⁸ Başkent Üniversitesi, s. 32

Ekonomik ve mali yardımlarda da Türkiye'ye karşı olumsuz bir tavır olduğu söylenebilir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine, çoğunluğu AB bütçesinden, bir bölümü AB ülkelerinin milli bütçelerinden, bir bölümü AB girişimi ile Amerikan ve Japon bütçesinden 6 yılda 86,5 milyar Euro verilirken, Türkiye'ye 35 yılda tahsis edilen para 1,5 milyar Euro'dur. Nüfusu 4 milyonu zor bulan Litvanya'ya 2000–2002 döneminde verilen yardım 1 milyar 188 milyon Euro iken aynı dönemde Türkiye'ye verilen para 488 milyon Euro'dur.³⁸⁰

Avrupa, Türkiye'yi devamlı olarak insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi konular bağlamında eleştirirken, aynı konularda hiç de parlak bir duruma sahip olmayan Bulgaristan ve Romanya'yı Türkiye'den çok daha ileride kabul ederek ve entegrasyonlarına çoktan yeşil ışık yakarak³⁸¹ ne kadar iki yüzlü olabileceğini de gözler önüne sermiştir. AB, MDAÜ'ler söz konusu olduğunda, bu ülkelerin sorunlarını çözmek için AB'nin yanlarında olduğunu dile getirirken arkasını dönüp Türkiye'ye kendine çeki düzen ver ondan sonra konuşalım demekte ve Topluluğun öz değerleri ile çelişmektedir.³⁸²

AB, GB ertesi dönemde Türk ihraç ürünlerine uyguladığı tarife dışı engelleri artırmıştır. 1998'de domates salçası, fındık ve karpuzla kota koymuştur. Midye, istiridye ve taze balık gibi deniz ürünlerinin AB'ye girmesini yasaklanmıştır. Türkiye'nin en temel ihraç ürünlerinden fındığın Topluluk üyesi ülkelere girmesini 2002 yılında tam olarak yasaklamıştır. Çelik

³⁷⁹ Ibid, s. 34

³⁸⁰ Ibid, s. 35

³⁸¹ Meltem Müftüler Baç, s. 255

³⁸² Ibid, s. 257

ürünlerine uyguladığı vergi oranlarında artırıma gitmiştir. Kısacası Gümrük Birliği Protokolü'ne ve DTÖ'nün ticaret serbestisi ilkelerine açıkça aykırı uygulamalar içine girmiştir.³⁸³ Bugün AB, Türkiye'den Birliğe yatığı yaş meyve-sebze ihracatında asgari fiyat uygulamasına gitmekte ve dolaylı bir kota inşa etmektedir.

AB'nin Kürt politikasına iyi bir örnek 1993 tarihli Ekonomik ve Sosyal Komite kararıdır: *"Türkiye'deki Kürtlere, uygun düzeylerde yerel yönetim özerkliği verilmesi"* istenmekte idi.³⁸⁴ Belki de AB'nin bugün Türkiye için ısrarla istediği yerel yönetimlere ağırlık verilmesi politikasının altında bu yaklaşım vardır.

Federal Alman Meclisi'ne (Bundestag) bağlı "Bilim Servisi" adlı örgüt, Ocak 2001 tarihinde Alman milletvekillerine, "Türklerin Ermeni Soykırımı" adlı bir rapor sunmuştur. Rapor'da sözde Ermeni soykırımı inanılmaz tezlere dayandırılmış, Alman nasyonal sosyalistlerinin 25 yıl sonra gerçekleştirdikleri insanlık dışı uygulamaların örneğini bu dönemde gerçekleştirildiğini iddia ettikleri olaylardan aldığına kadar iddialarını ileri götürmüşlerdir.³⁸⁵

Fransa eski Kültür Bakanı Jack Lang, 27 Mayıs 1999, Paris, Avrupa Solu Zirvesi'nde şöyle seslenmiştir: *"Demokrasi ve insan haklarına verdiğimiz değerleri yalnızca sınırlarımız içinde değil, sınırlarımız dışında da savunacağız. Gelecekte ve gerekirse bugün, Kosova'da yaptığımız gibi Kürt halkını da savunup koruyacağız. AB'nin ne stratejik ne de ekonomik çıkarları diktatörle mücadelemizi engelleyemez"*. Görüldüğü gibi Türkiye Avrupa

³⁸³ Metin Aydoğan, Avrupa Birliği'nin Neresindeyiz?Tanzimattan Gümrük Birliği'ne, No:2002-038, İstanbul, Ecem Matbaacılık, Mayıs 2002, s. 352

³⁸⁴ Ibid, s. 360

³⁸⁵ Ibid, s. 362

sınırları dışında kabul edilmekle kalmamakta, bir de açık şekilde askeri anlamda tehdit edilmektedir.³⁸⁶

AP 1980'lerden beri 1915–1917 olaylarını Birleşmiş Milletler'in 9 Aralık 1948 tarihli kararındaki “soykırım” tanımına uygun görmekte ve Türk Devleti'nin sözde soykırımı kabul etmesini istemektedir. Türkiye'nin bu durumu reddetmesinin AB üyeliği önünde kesin bir engel olduğunu açıklamıştır.³⁸⁷ Oysa o yıllarda bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin komutası Almanların elinde idi. Belki de AB bu konuyu büyük üye Almanya ile konuşmak istese cevabı daha net bulabilir.

Türkiye'ye üyelikten önce komşuların ile sınır sorunlarını çöz denmektedir, oysaki aynı şey Kıbrıs Rum Yönetimi için yapılmamıştır.³⁸⁸

Almanya CDU/CSU Koalisyonu Meclis Grubu Başkanı Wolfgang Schaeuble: *“Türkiye'ye kesinlikle AB üyesi olamayacağı söylenmelidir. Böylece Türkiye'ye iyilik yapmış oluruz... AB üyeliği yalnızca Avrupa-Hıristiyan geleneğine sahip ülkeler için söz konusu olabilir. Müslüman Türkiye ve Asyalı Rusya AB üyesi olamaz... Avrupa Birliği'nin sınırları Avrupa'nın coğrafi sınırları ile biter. Türkiye bu yüzden de AB'ye üye olamaz... AB sulandırılarak bir serbest ticaret bölgesi haline getirilemez. Türkiye Avrupalı bir ülke değildir. Türkiye nasıl olsa Avrupa Birliği'ne kabul edilmeyecektir, o halde artık Türkiye'ye karşı dürüst davranılmalı ve ikiyüzlü politikadan vazgeçilmelidir.”*³⁸⁹

³⁸⁶ Ibid, s. 363

³⁸⁷ Erol Manisalı, *Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe*, s. 186

³⁸⁸ Ibid, s. 210-211

³⁸⁹ Metin Aydoğan, s. 363-364

Almanya eski Başbakanı Helmut Schmidt'in 2001 yılının hemen başında yaptığı bir açıklama: “ *Türkiye’ye adaylık statüsü verilmesi bir hatadır. Hatta Sevr Anlaşmasının imzalanmış olmasına karşın Türkiye’nin bölünmemiş olması da bir hatadır.*”³⁹⁰

Fransa’nın eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d’Estaing: “*Bugün Avrupa’da hiçbir lider, Türkiye’yi AB’nin içinde görmek istemiyor. Yarın içinde böyle bir niyetleri bulunmamaktadır. Türkiye’ye haksızlık ediliyor. Çünkü Türkiye, AB tarafından aldatılıyor. Helsinki’de aday yapılması Türkiye’ye boşuna umut vermektir. Yunanistan ‘aday üyelik’ sürecinde Türkiye’den istediklerini elde etmenin peşindedir. Türkiye’nin AB içerisinde yeri olmayacaktır.*”³⁹¹ Bir başka demecinde ise Türkiye’nin Birliğe katılımın AB’nin sonu anlamına geleceğini çünkü Türkiye’nin hiçbir şekilde Avrupa’ya ait olmadığını açıklıkla ifade edebilmektedir.³⁹²

AB Komisyonu’nda İç Pazar’dan sorumlu Komiser Frits Bolkestein, gazetecilerle yaptığı söyleşilerde “*Eğer Türkiye AB’ye kabul edilirse, Türklerin 300 yıl önce Viyana’da uğradıkları yenilgi anlamsız kalabilir*” diyebilmektedir.³⁹³

Temmuz 2001’de Tunceli’de “İkinci Munzur Kültür ve Doğu Festivali” adı ile bir şenlik düzenlenmiştir. Şenlik esnasında gerçekleşen istenmeyen olayların ötesinde, şenliği izlemek üzere bölgeye gelen AB Türkiye Temsilcisi

³⁹⁰ Ibid, s. 364

³⁹¹ Ibid, s. 354-365

³⁹² <http://www.worldpress.org>, 08.06.2005

³⁹³ David Gow ve Ewen MacAskill

Karen Fogg'un şu sözleri hayret uyandırıcıdır. “ *Ben Tunceli’de sarı-yeşil-kırmızı bayraklar göreceğimi düşünmüştüm.*”³⁹⁴

Batı’da dahi Türkiye’nin AB tezine zorunlu olmadığı inancı içten içe kabul edilmektedir. Zira Newsweek dergisinde çıkan bir makalede AB’nin Türkiye’ye artık bazı avantajlar sağlar bir yapıya bürünmesi gerektiğinin altı çizilmiş ve diğer aday ülkelerin aksine Türkiye’nin alternatif açılım olanaklarına sahip bir ülke olduğu vurgulanmıştır.³⁹⁵ Sanırım bu korkuyu Avrupalıya biraz olsun yaşatmakta fayda vardır.

Avrupa’nın Türkiye’ye olumsuz yaklaşabilmesine karşın bir o kadar da muhtaç olduğu açıktır. 16 Nisan 2001 Le Figaro gazetesi: “*Tükenmiş bir rejim: “NATO’nun 50 yıldır temel direklerinden olan Türkiye, aynı zamanda Batı’nın Orta Asya ülkeleri ve Kafkasya’ya açılan kapısıdır. Otuzlu yılların ideolojisine takılı kalan fosilleşmiş bir rejime sahip olan Türkiye’de; bürokrasi işsiz ve yolsuzluklar sürekli; bankacılık sektörü çökmüştür; askerler devletin gerçek hâkimi durumundadırlar; azınlık ve insan hakları ihlal edilmektedir; hükümetin AB’ye verdiği ‘Ulusal Program’ yeterli değildir; binlerce sayfalık programda Kürt sözcüğü bir kez bile yer almıyor. Bütün bunlara karşın Türkiye ne IMF’ye terk edilecek ne de sahipsiz bırakılacak bir ülkedir. Türkiye Avrupa için önemli bir ülkedir.*”³⁹⁶

AB üyesi Yunanistan ve İrlanda Uluslararası Ceza Tüzüğü’nü imzalamamışlardır lakin AB Türkiye’den bu tüzüğe imza atmasını istemektedir. Sonradan alınan bir karar ile de ülkelerin EURO’yu kullanacak duruma gelmeden önce Birliğe üye olamayacakları benimsenmiştir. Oysa ki,

³⁹⁴ Metin Aydoğan, s. 365

³⁹⁵ Ibid, s. 387

³⁹⁶ Ibid, s. 399

Maastricht Kriterleri, bu uyumların üyelikten sonra yapılmasını öngörmekteydi. Polonya Merkez Bankası Başkanı Balcerovicz konuyu yeni üyelerin geciktirilmeye çalışılması olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, AB kendi yükümlülüklerini de yerine getirmemektedir. Örneğin, mali yardımlar konusunda Yunanistan vetosunun ardına sığınılmaktadır. Oysa ki, Yunanistan'ın böyle bir hakkı ve yetkisi bulunmamaktadır. Mali işbirliği, AB'nin Türkiye'ye karşı uluslararası anlaşmalardan doğan vazifesidir. Bunu engelleyen üye devletlere karşı AT'yi kuran Roma Antlaşması'nın 5. ve 6. Maddeleri ile AT-Türkiye arasında imza edilen Ankara Antlaşması'nın 7. Maddesi'nin işletilmesi gereklidir.³⁹⁷

AB, azınlıklar ve özellikle de azınlık saydığı Kürt sorunu hususunda devamlı suretle Türkiye'yi eleştiri yağmuruna tutmakta³⁹⁸ ve bu konuyu AB üyeliği paralelinde ortaya koyar bir tavır takınmaktadır. Oysa benzer olaylar kendi başlarına geldiğinde Avrupalı ülkeler hiç de Türkiye'den istedikleri şekilde tepki vermemektedirler. Bu durma pek çok örnek sunulabilir. İngiltere eski Başbakanı Thatcher, IRA ile ilgili haberlere kısıtlama getirirken, "Medya terörizme reklâm oksijeni veriyor" demekte idi. Fransa'da Mahalli Dil ve Şivelere Özgürlük Kanunu Konsey tarafından 1999'da reddedilmiş ve konu ile ilgili Anayasa değişikliğini reddederken Cumhurbaşkanı Chirac "Fransa Balkanlaşamaz" demiştir. AB üyesi İspanya'da, Bask bölgesinde faaliyet gösteren ayrılıkçı terör örgütü ETA'nın siyasi kanadı olarak bilinen ve Avrupa Parlamentosu'nda da bir üyeye sahip olan Bask bölgesi partisi Batasuna kapatılmıştır. Yunanistan, Lozan Antlaşmasını yok saymakta, Batı Trakya

³⁹⁷ Sadi Somoncuoğlu, *Avrupa Birliği: Bitmeyen Yol*, İstanbul, Özener Matbaası, 2002, s. 208-210

³⁹⁸ Jonathan Steele, "The EU Can Help Turkish Democracy," The Guardian, 12 Aralık 2002

Türklerini görmezden gelmekte, Türk adı geçen her türlü kuruma yasaklama getirmekte ve hatta buradaki insanların kendi müftülerini seçmelerini dahi engellemeye çalışmaktadır. Kopenhag kriterlerine adını veren şehirde ana dilde eğitim yasaklanmaktadır. İngiltere’de yaklaşık 80 yıldır ayrılıkçı IRA’nın eylemleri sonucu hayatını kaybeden insanların sayısı 3500’ün altındadır, bu rakam İspnya’da ETA için yaklaşık 40 yılda 800 kişidir, bugün suçlanan Türkiye için 15 yıl yaşadığı terörün faturası ise 30 bin can ve 100 milyar doların üzerinde mücadele masrafıdır.³⁹⁹

Türkiye karşıtı fikir beyanlarına o kadar çok örnek vardır ki:

-Almanya Dışişleri eski başkanı Hans Dietrich Genscher’in 1992’de verdiği bir demeç: *“Biz Yugoslavya’da yeni bir model oluşturduk. Türkler de Kürtlerle buna benzer bir model üzerinde anlaşmalıdır.”*⁴⁰⁰

-Der Spiegel (Almanya’nın etkili gazetelerinden): *“Türkiye’nin Birliğe girme şansı hiç yoktur. Bütün bütüne İran-Irak çizgisine kaymaması için oyalıyoruz”*.⁴⁰¹

-Helmut Schmidt (Almanya eski Başbakanı): (Avrupa’nın Kendini İdamesi–21.YY için Perspektifler Kitabı): *“Aslında Avrupalı Devlet ve Hükümet Başkanları’nın güvendiği, Türkiye’nin görülebilir gelecekte diğer aday ülkeler için de zorunlu olan koşulları yerine getirebilecek durumda olmadığı ve daha da önemlisi sınırları içindeki büyük Kürt nüfusuna azınlık hak ve koruması sağlayamayacağı gerçeğidir. Aslında Türkiye’ye karşı açık kartlarla oynamak yerinde olurdu. Bundan 40 yıl öncesine dayanan ikinci*

³⁹⁹ Sadi Somoncuoğlu, s. 216-218

⁴⁰⁰ Ibid, s. 214

⁴⁰¹ Ibid, s. 219

*genişleme programı bugünkü AB'yi bağlamaz. Çünkü AB, geçen zamanda farklı bir noktaya gelmiştir.*⁴⁰²

-AB Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Tom Spencer: *“Türlere ileride bir gün AB'nin parçası olacakları yolunda 30 yıldır söz vererek hiç dürüst bir davranışta bulunmadığımızı düşünüyorum. Çünkü gerçek, AB'nin Türkiye'yi üye olarak kabul etme yolunda hiçbir niyetinin olmadığıdır. Türkiye bir yandan kökten dincilerin, diğer yandan bizim tutamayacağımız sözlerin arasında sıkışmış durumdadır. Türkiye'ye gerçek niyetimizi anlatmamız daha dürüst bir davranış olurdu”.*⁴⁰³

-Konrad Adenauer Vakfı'nın Türkiye danışmanı Alman Doğu Enstitüsü'nün Müdürü Udo Steinbach'ın, 15 Eylül 1998'de Lingen Akademisi'nde verdiği konferans: *“Sorun Atatürk'ün bir paşa fermanıyla yarattığı yapay ürün Türk Devleti ve Türk ulusudur. Sorun Kemalizm ve Kemalizm'in ulusçuluk ve laiklik ilkeleridir. Sorun, uyduruk, zorlama ve yapay Türk ulusudur. Böyle bir ulus yoktur. Olmadığını Türkiye'de yaşayan Türk-Kürt, Müslüman-laik, Alevi-devlet çatışmalarında görmekteyiz. Bu uyduruk ulusu Atatürk nasıl kurdu? Önce Ermenileri yok ettiler, sonra da Rumları. Kürtleri bu güne dek neden yok edemediler bilinmez”.*⁴⁰⁴

-Günter Verheugen (AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komiseri): *“Türkiye aday üyelik statüsünü kaybedebilir. Türkiye bütün şartları yerine getirirse bile, süreç illa Türkiye'nin AB üyeliğiyle noktalanmayabilir”.*⁴⁰⁵

-Avrupa Parlamentosu, Türkiye'yi Kıbrıs'ta işgalci olarak görmüştür.⁴⁰⁶

⁴⁰² Ibid, s. 219

⁴⁰³ Ibid, s. 220

⁴⁰⁴ Ibid, s. 220-221

⁴⁰⁵ Ibid, s. 221

-AP,1980'li yıllardan itibaren 'Ermeni soykırımı' demiş ve bunun Türkiye tarafından kabul edilmesini istemiştir.⁴⁰⁷

-Teröristlerin Türkiye'deki uzantılarını da himaye kapsamına alan AP, Türk hükümetine Kürt halkının otonomi hakkının tanınması çağrısında bulunmuştur. Talepler, Kürt kökenli vatandaşlara bir Anayasa değişikliğiyle azınlık statüsü tanınmasına kadar vardırılmıştır.⁴⁰⁸

Bununla da yetinilmemiş ve bu söylemler doğrultusunda kararlar AB organlarınca da alınmıştır:

AB, aday ülkeler için hazırladığı 2000 yılı ilerleme raporunda "ilerleme stratejisi" başlığı altında çok önemli noktalara temas etmiş ve adeta özeleştiriyi yapmıştır:

"Üyelik için zorlu bir hazırlıkla birlikte yürüyen karmaşık müzakere süreci üye ülkeler açısından genişlemenin ilerlemesi konusunda bir belirsizlik doğurmaktadır. Bu nedenle AB'nin genişleme hedefine yönelik kararlı ve net bir taahhüdü yansıtması hayati bir önem taşımaktadır. Aday ülkelerin tepkileri anlaşılabilir niteliktedir ve ciddiye alınması gerekir. Bu, özellikle sürecin sonucu, başka bir deyişle net giriş tarihleri belirleme konusunda belirginleşmektedir. AB haklı olarak katı bir zamanlama belirlemekten kaçınmıştır. Üyelik için, müzakerelerin tamamlanmasından daha fazla hazırlık gerekmektedir; katılma kriterlerine uyulması zorunludur ve bunun anlamı da, çoğu zaman iç siyasal ve ekonomik koşullara bağlı olan ve dolayısıyla önceden belirlenemeyen sürekli bir reform çabasıdır. Müzakereler çok daha zor ve çok daha yoğun bir aşamaya girmek üzeredir. Bu aşamaya geçmeden

⁴⁰⁶ Ibid, s. 225

⁴⁰⁷ Ibid, s. 225

⁴⁰⁸ Ibid, s. 225

önce siyasal çerçevede daha da iyileştirme sağlamamız, başka bir deyişle müzakereler için elverişli bir ortam oluşturmamız gerekmektedir. Burada en önemli husus verilen taahhütlere uymaktır. Helsinki AB Konseyi (1999) Birliğin 2002 yılı sonundan itibaren yeni üyeleri kabul edebilmek için 2000 yılı sonunu kadar gerekli kurumsal reformlar hakkında kararlar alacağını belirtmiştir. Bu zaman programına uymamız ve ÜYELİK İÇİN YENİ KOŞULLAR DAYATMAMAMIZ AB'nin güvenilirliği açısından hayati önem taşımaktadır. Gündem 2000'deki kararları ve Nice'de yapılacak olan bir sonraki AB Konseyi'nde Hükümetlerarası Konferans'ın başarısı ile, AB gerekli koşulları yerine getirmiş olacaktır. Reform sürecinin daha sonraki gelişimi bu gerçeği değiştirmeyecektir, zira genişleme bunun sonuçlarına bağlı olmamalıdır. İkinci önemli husus ileriye doğru hızlanma, müzakereler sürecinde çözülmemiş bazı zorlu sorunları çözüme kavuşturma, dolayısıyla görüşmelerde daha özlü bir aşamaya geçme konusunda belirgin bir siyasal irade olmasıdır. Sürecin sonuçlanması için henüz bir tarih belirlenmemiş olsa da, zaman baskısı söz konusudur. AB'nin genişleme projesini tamamlamak için sınırsız zamana sahip olduğu gibi bir yanılsamaya kapılmamalıyız. Şu anda bir fırsat penceresi açılmıştır ve bunun yakalanması gerekmektedir. Son on yıl içinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde toplum büyük basınç altında olmuştur. Bu toplumların, bir yandan komünist yönetim ve merkezi planlamalı ekonomilerden demokrasi ve piyasaya geçiş yaparken bir yandan da kendilerini Avrupa bütünleşmesinin karmaşık mekanizmasına hazırlamaları gerekmiştir. Bunlardan doğan toplumsal gerilimler gözden uzak tutulamaz. İnsanların artık tünelin ucunda ışığı görmek istemeleri son derece

*anlaşılır bir şeydir. Bu ülkeler AB üyeliği hedefinin asla ulaşamaz bir şey olduğu hissine kapılırlarsa yeni çabalar ve reformlar için isteklilik azalacaktır. Olası bir şüphe ve hayal kırıklığı dalgasını önlemek için AB'nin kararlılık ve liderlik göstermesi gereklidir.*⁴⁰⁹

Görüldüğü üzere AB; kararlı ve net davranmadığını, aday ülkelerin tepkilerini yeterince ciddi değerlendirmedini, verdiği taahhütlere uymadığını üyelik için yeni şartlar dayattığını ve AB üyeliğine hazırlanma sürecinin üye ülkeler için zor bir yol olup bu ülkelerin üzerinde belli bir basınç yarattığını kabul etmektedir. AB, MDAÜ'lere bu zor süreçte anlayış gösterilmesinin altını çizmektedir lakin Türkiye'ye karşı aynı anlayışlılık ilkesi dâhilinde değildir. AB, Türkiye'nin 15 yıl terör baskısı içinde kaldığını görmezden gelmekte ve hatta PKK'ya karşı katı kurallara başvurmayarak Türkiye'ye yönelik olan terörü himaye eder bir hüviyete bürünmektedir. AB'nin taraflı davranışlara girdiğine en güzel örneklerden birisi de Türkiye'de 1991–1998 yılları arasında görev yapan AB'nin Türkiye eski temsilcisi Michael Lake'nin, görevinin sona ermesini takiben AB Komisyonu'na sunduğu iç hizmete yönelik raporudur. Bahse konu raporda Lake, AB'nin Türkiye'deki Kürt kökenli vatandaşlara yaklaşımının pek de mantıklı olmadığını, mali işbirliği konusunda AB'nin Yunanistan vetosuna takılmasının AB'nin güvenilirliğinde şüpheyeye mahal verdiğini ve Kıbrıs konusunda AB'nin rasyonel olmadan yaklaşımlara girdiğini, dile getirmektedir. Lakin rapor karşısında AB'nin yaptığı eylem Yunanistan'dan özür dilemek olmuştur. Ve hatta Lake'in halefi özel olarak Lake'in yaklaşımını telafi etsin diye atanmış bir kişi imajı vermektedir. E-Mail

⁴⁰⁹ Ibid, s. 234-236

skandalları toplumda malumdur. Bu noktaya olumlu bir yorum getirebilmek herhalde mümkün değildir.⁴¹⁰

Mart 2001'de yayınlan ve ABD Dışişleri Bakanlığı, Merkezi Haber Alma Örgütü(CIA) ve ABD Ulusal İstihbarat Konseyi(NIC) tarafından hazırlanan "Global Trends 2015" adlı raporda şunlar dile getiriliyordu: *"Türkiye'deki her gelişme, global oluşumları direkt olarak etkileyecektir... Türkiye'nin 2015'e kadar iç istikrarı ile jeopolitik konumundaki gelişmeler; Ortadoğu, Batı dünyası ve Amerikan menfaatleri üzerinde büyük etki yapacaktır."*⁴¹¹

Avrupa'da yapılan çeşitli araştırmalar Avrupa kamuoyunun da Türkiye'nin Birliğe dâhil olmasına pek sıcak bakmadığını ortaya koymaktadır. AB'nin kamuoyu yoklamalarını yapan kurumu Eurobarometre'nin 30 Nisan 2001'de açıkladığı araştırmasına göre AB vatandaşları Fransa'da %79, Almanya'da %73 ve İngiltere'de %68 oranında Türkiye'nin AB'ye katılımına karşı çıkmaktadırlar.⁴¹²

2000 yılı sonunda Radikal gazetesi tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçları oldukça ilginçtir. Buna göre AB'ye girilmeli mi? Sorusuna verilen cevaplar şöyledir: Koşullu AB üyeliğine hayır diyenler %43,6. Koşulsuz da olsa AB üyeliğine hayır diyenler %8,4. 27 yaş altı gençler %31,6 ile AB üyeliğine en geniş oranda evet diyen kesimi oluşturmaktadırlar. Üniversiteliler ise %3,5 ile AB'ye en düşük oranda hayır diyen kesimi oluşturmaktalar. Ön koşullu olarak AB'ye katılmaya sıcak bakanlar genelde tüccar, sanayici ve işadamları iken, serbest meslek erbabı, özel sektör çalışanları ve memurlar

⁴¹⁰ Ibid, s. 240

⁴¹¹ Metin Aydoğan, s. 402

⁴¹² Ibid, s.411

AB üyeliğine daha çok karşı çıkmaktadırlar. INRA(International Research Associates) tarafından 1999'da bu konuda Türkiye dâhil 11 Avrupa ülkesinde toplam 11.000 denekle yüzyüze görüşme yöntemi ile yapılan anketin sergilediği tablo ise şöyledir:⁴¹³

1- Türkiye'yi AB üyesi olarak görmek iste misiniz?

10 AB üyesinden 10.000 denek:

Evet - %19,9

Hayır - %29,6

Belki - %15,4

Gelecekte - %8,8

Bilmiyorum - %26,2

Türkiye'den 1000 denek:

Evet - %82,7

Hayır - %6,8

Belki - %2,6

Gelecekte - %3

Bilmiyorum - %4,9

AB Türkiye'yi üye olarak kabul edecek mi?

Avrupalı denekler:

Evet: %24,6

Hayır: %34,7

⁴¹³ Enis Coşkun, s. 211-212

Bilmiyorum: %40,7

Türkiyeli denekle:

Evet: %35,2

Hayır: %38,4

Bilmiyorum: %51,3⁴¹⁴

Görülmektedir ki kamuoyu ile hükümetlerin yaklaşımı birbiri ile pek de tutarlı değildir. Anlaşılmamaktadır ki halkların konu hakkındaki bilgi birikimleri oldukça mütevazı düzeydedir.⁴¹⁵ Mango'nun dediği gibi, sorun AB'nin genişlemesi değil, Avrupalı zihinlerin genişlemesi sorunudur".⁴¹⁶

İnancım odur ki, Avrupa değerlendirilirken ve ülke içinde tartışılırken Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün on yıllar önce yaptığı bir açıklamayı devamlı akıllarda tutmak gereklidir:

"Artık hayat bulmak için, islah-ı hal etmek için, (durumu düzeltmek için), insan olmak için mutlaka Avrupa'dan öğüt almak, bütün işleri Avrupa'nın emellerine göre yürütmek, bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi bir takım düşünceler belirdi. Oysa hangi bağımsızlık vardır ki, yabancıların öğütleriyle, yabancıların planlarıyla yükselebilirsin? Tarih böyle bir olayı kaydetmemiştir." Atatürk bu açıklamayı 83 yıl önce, 6 Mart 1922'de yapmıştır.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Ibid, s. 211-212

⁴¹⁵ Ibid, s. 211-212

⁴¹⁶ Andrew Mango, "Turkey and the Enlargement of the European Mind," Middle Eastern Studies, Cilt 132, Sayı 2, Nisan 1998, s. 171-192

⁴¹⁷ Suat İlhan, Avrupa Birliğine Neden Hayır: 2, 1. Basım, Seri no 219, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş., Nisan 2002, s: 51

C) Türkiye'nin Avrupalılığı

14. yüzyıldan bu yana Avrupalılığını ispatlamaya çalışan Türkiye, objektif kriterler ışığında tartışmasız bir şekilde Avrupa ülkesidir. Türkiye tarihsel, coğrafi ve hatta politik temelde açık şekilde bir Avrupa devletidir. “Savaşlar ve barışlar, kurulan ve bozulan ittifaklar kıtası” olarak anılan Avrupa’da yüzyıllar boyunca savaşlar başlatan, barışlara imza atan, ittifaklar kuran ve ittifaklar dağıtan bu devletin Avrupalılığını tartışmak dahi abeste iştigaldir. Ayrıca Türkiye; Avrupa Konseyi, AGİT ve NATO gibi Avrupa ya da Avrupa bağlantılı devletler arası kuruluşlarının öteden beri üyesidir. Tüm bu objektif kriterler, Türkiye’nin bir Avrupa ülkesi olduğunu ayan beyan ortaya koymaktadır.⁴¹⁸

Avrupa kavramı coğrafi, tarihi, kültürel, ekonomik, siyasi ve hatta hukuki elementlerin bir araya gelişidir denilebilir.⁴¹⁹ Kimliklerin algılanması karşılıklı konumlarına bağlıdır. Bir toplumsal kimliğin üyelerinin diğer bir toplumsal kimliği algılaması bu kimliklerin birbirinin başkası/ötekisi olup olmamasına göre oluşur. Bir toplumsal kimlik birimi başkasını/ötekisini genellikle ayırır ve uzaklaştırır. Bu algılamının olumsuz olmasında da en önemli etken sözkonusu kimliklerin birbirlerine rakip ya da birbirleri için tehdit olmalarında, hele hele böyle bir ortamın ortak özelliklere sahip olan kimlikler arasında oluşmasında bulunabilir.⁴²⁰ İşte Avrupalının Türkiye’ye bakışını

⁴¹⁸ Ibid, s. 233-235

⁴¹⁹ Füsun Arsava, “**Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik,**” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Ankara, Cilt I, No I, (Güz 2001), s. 35

⁴²⁰ A. Nuri Yurdusev, “**Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği,**” Atilla Eralp (ed.), *Türkiye ve Avrupa*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mayıs 1997, s. 17-29

negatif anlamda etkileyen ve Türk insanını “öteki”⁴²¹ olarak görmesinin altında yatan en önemli nedenlerden bir tanesi de budur.

Avrupa bir üst kimlik birimidir. Adı geçen üst kimliğin altında da diğer grup kimlikleri vardır ve bunlara da Avrupa'nın alt kimlik birimleri demek doğru olacaktır. Günümüzde Avrupa'nın alt kimlik birimleri olarak İngiltere, Fransa, Almanya..., gibi ulus-devletler öncelikli gözükse de, Avrupa'nın başka alt kimlik grupları da vardır. İskoç, Korsika, Bavyera, Bask, Flemenk kimlikleri bunlara örnek olarak verilebilir. Bu nedenle Avrupa üst kimliğinden öte, bu alt kimlikleri oluşturan insanların paylaştıkları öğeler ve ortak bir kimlik biriminde toplanmalarını sağlayan bilincin dayandığı etkenler de oldukça önemlidir.⁴²²

Avrupa-Hıristiyanlık özdeşleşmesi modern döneme kadar, hatta on yedinci yüzyıla dek ağır şekilde sürmüştür. Bu dönemde Avrupa'daki toplulukların kimliğinde hâkim olan öge Avrupalılık değil, Hıristiyanlıktır. Öyle ki, 12.yy'da İngiliz tarihçi Malesbury'li William dünyanın Avrupa, Afrika ve Asya şeklinde 3 ayrı parçadan oluştuğunu ve Avrupa'nın Hıristiyanlardan oluşurken geri kalan toprakların Hıristiyanların düşmanları tarafından doldurulduğunu açıkça belirtmektedir. Haçlı seferleri bu ayrılıkçı tutumun kendi dönemindeki önemli bir örneğini teşkil etmiş, bu dönemde Avrupa için “öteki” İslam olmuştur.⁴²³ İslam'ın Avrupa için öteki olmasının ardından gelen dönemde Avrupa için öteki Müslüman Türkler olmuştur⁴²⁴ çünkü Osmanlı, İslam'ın dünya coğrafyasındaki en önemli ve güçlü temsilcisi olmuştur asırlar

⁴²¹ Meltem Müftüler Baç, s. 242

⁴²² A. Nuri Yurdusev, s. 30-35

⁴²³ Ibid, s. 35-37

⁴²⁴ “Journal of Turkish Weekly”, 10.06.2005

boyunca. Kendisine negatif olarak Müslüman Türkleri alan Avrupalılık bilincinin arka planını anlamada bu noktanın önemi yüksektir.⁴²⁵ İslam'ın Avrupa'nın en belirleyici "ötekisi" olması, Hıristiyanlığın Avrupa kimliğindeki en temel öğelerden birisi olması gerçeğini doğurmuştur⁴²⁶. Ve bu yaklaşım günümüzde ortadan kalkmış değildir.⁴²⁷ Hıristiyanlık, önceki merkezi konumuna sahip olmamakla birlikte Avrupa kimliğinde yine önemli bir yapı taşı olmaktadır.⁴²⁸ Avrupa kimliğinin temelini bir coğrafi bölüm veya belli bir ırk ya da tek bir dil oluşturmamaktadır. "Avrupa" konseptinin coğrafi olarak sınırları belirsizdir ve çizilen sınırlar genelde siyasi temellere dayanır. Aynı şekilde farklı ırklar ve farklı diller bu topraklarda bir arada varolmaktadırlar. Ancak son derece baskın olan tek unsur şüphesiz ki din, Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlık Avrupa için salt bir dinsel unsur olmanın yanında ortak bir tarihsel tecrübe ve kültürün de isimlendirilmesidir. Arnavutlar ve Boşnaklar gibi bazı Hıristiyan olmayan istisnalara rağmen Hıristiyanlık Avrupa'da ezici bir üstünlüğe vakıftır ve bu durum literatürde de genel olarak bu şekilde kabul görmektedir.⁴²⁹

Öte yandan Avrupalı için Türk kimliği Müslümanlık ile eş anlam ifade etmektedir. Müslüman olan bir Avrupalı için "Türkleşti" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu da zaten Türk İmparatorluğu olarak değil, İslam imparatorluğu olarak algılanmıştır. Bu noktada şu açık ve mantığa uygundur ki, Hıristiyan unsurunu sonuna kadar sindiren Avrupa kimliği için Müslüman Türk kimliği doğal bir "öteki" haline gelmiştir. Bu öteki

⁴²⁵ Timothy Garton Ash, "A Bridge Too Far?," The Guardian, 14 Kasım 2002

⁴²⁶ Gerard Delanty, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, Macmillan, London, 1995, s. 68-69

⁴²⁷ A. Nuri Yurdusev, s. 37

⁴²⁸ Ibid, s. 42

⁴²⁹ Ibid, s. 51

Avrupalı için bütünleştirici bir tehdit oluşturma özelliğinde olmuştur. Avrupalılar için, Hıristiyanlık'tan sonra yeni bir dine gerek yoktur. Musa ile birlikte gelen tek tanrıcı mesaj sürecine İsa ile son nokta konmuştur ve bu nedenle de İslam sahih bir din olmaktan ziyade bir sapkınlık olarak algılanmıştır. Dahası, İslam'ın en baştan itibaren Hıristiyanlık aleyhine genişlemesi İslam'a yöneltilen doktriner inkâra da temel oluşturulmasına olanak vermiştir. Dolayısı ile İslam modern döneme dek bir tehdit olarak algılanmıştır. Örneğin: Martin Luther King'e göre İslam *"İsa'nın karşısında bir şiddet hareketidir, o doğru yola getirilemez çünkü akla ve mantığa kapalıdır, her ne kadar zor da olsa, ona ancak kılıçla karşı konabilir"*. Voltaire'de Hazreti Muhammet'i fanatik bir din zorbası olarak nitelemektedir. Ve İslam'a yönelik olan bu olumsuz algılama doğal olarak Türklere de yansıtılmıştır. Günümüz dünyasında İslam ve Türkler konularında batıda bu radikal akımlar yerlerini kaybetmiş ve modern dünya modern görüşler ile süslenmiş olsa da, Avrupa'nın Türkiye'ye bakışının kökeni bu akımların etkisinden geçen bir yoldan gelmektedir.⁴³⁰ Türklere karşı beslenen bu hoşnutsuzluğun bir diğer temel nedeni de şüphesiz ki Türklerin Avrupa'ya yönelik ilerleyişlerinden kaynaklanmaktadır. Haçlı seferleri ile Avrupa'da başlayan Türk karşıtı ırkçılık İstanbul'un fethi ile pekişmiştir. İşin temeli şudur: Türklerden başka hiçbir ırk Avrupa'yı bu denli tehdit etmemiş ve Avrupa aleyhine bu denli ilerleme sağlayamamıştır. Bu konuda da Türk karşıtı yaklaşımlara sayısız örnek vardır. Türk tarihi üzerine ilk İngilizce eseri yazan Richard Knolles Türk tehdidini "devrin terörü" olarak nitelemiştir. 19.yy. hukuk otoritelerinden İskoç

⁴³⁰ Ibid, s. 59-65

James Lorimer ise insanlığı medeni, barbar ve vahşi olarak kategorize etmiş ve vahşi kategorisini de ilerlemeci ve ilerlemeci olmayan diye 2'ye ayırmıştır. Türkler için ise yaptığı yargı şöyledir: *“Onlar olasılıkla insanlığın ilerlemeci ırklarına bile dâhil değiller.”* Tüm bu örneklerdeki sonuç, Türk kimliğinin Avrupa’da olumsuz bir şekilde algılandığı ve Türklerin barbarlar olarak görüldüğüdür.⁴³¹

Tüm bu olumsuz noktalara rağmen Türkiye’nin kimlik ve kültür değerleri ile Avrupa’daki eşdeğerinin farklı olması uzlaşmaz oldukları sonucunu getirmez. Ayrıca, bütün bir Avrupa kimliğinin varlığı Avrupa içindeki farklılıkları ve yerel kimlikleri yok etmediğine göre, aradaki farklılıklara rağmen Türkiye ile Avrupa bir araya gelebilir. Bir üst kimlik olmasından dolayı Avrupa kimliği, daha az dışlayıcı ve daha esnek öğelere dayanır.⁴³² AB yolundaki Türkiye, Avrupalının kafasında travmalara yol açsa ve kendisi de bu bulanıklıktan oldukça rahatsız olsa da Avrupa yolundan ne kendi vazgeçebilir, ne de Avrupa yüzyıllardır şu veya bu şekilde içinde olan Türkiye’yi yeni yapılanmaların dışında tutabilir. Böyle bir durum Avrupa’yı kanatlarından birinden mahrum bir kartala çevirirken, Türkiye’yi de evinin yolunu unutan bir çocuğa döndürür inancındayım.

Türkiye için şimdi sorun sübjektif kriterlerde; Kopenhag’da Maastricht’te vb. alınan kararlarda ve standartlarda gizlidir. Türkiye bu kriterleri karşılayacağı güne geldiğinde sübjektif anlamda da Avrupalılığını tam anlamı ile ispat edebilecektir ki o gün yüzyıllar sonra Türk insanının Avrupa’ya elini kolunu sallaya sallaya gireceği gün olacaktır.

⁴³¹ Ibid, s. 65-67

⁴³² Ibid, s. 68-70

SONUÇ

Türk dış politikası derken akıllara 82 yıllık genç bir Cumhuriyetin dinamikleri ile şekillenen bir oluşum gelmemelidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 21. yüzyıla girerken izlediği dış politik yol, yüzyılların bir harmanı niteliğindedir. Tarihin en eski uluslarından olan Türk insanının asırlar boyunca kurduğu her ayrı devletin tek tek izdüşümünün, bugünün Türkiye'sine ve Türk dış politikasına yansıdığını söylemek mümkündür. Bu duruma en açık örnek olarak da Türkiye Cumhuriyeti Devleti dış politikası ile Osmanlı İmparatorluğu dış politikası arasındaki paralellikler verilebilir.

Bugün Türk dış politikasını etkileyen pek çok öge bulunmaktadır. Bu öğelerden dikkat çeken başlıcaları olarak da kültürel, tarihsel, stratejik ve içsel boyutlar sayılabilir. Bu boyutlar ülkenin dış politikasını derinden etkilemekte ve izlediği yolun tayininde oldukça yüksek önem arz etmektedirler. Tüm önemli öğeler ve etkenlere rağmen, asla ödün verilmeyen ve verilmemesi gereken unsurlar da TDP'nin içinde mevcuttur. Batıcılık, barışçılık ve statükoculuk, bu unsurlar arasında başlıcalarıdır. Adı geçen bu unsurların her daim gaye olması yanında ülkenin dış politikası belli dönemlerde belli farklılıklar da yaşamıştır. Bu değişimlerin nedeni ise genelde uluslararası ortamın gerekliliklerinden kaynaklanmıştır.

1950-1960 döneminde ülkenin dış politikasında ciddi bir Dışişleri Bakanlığı hâkimiyeti olduğu söylenebilir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez tek lider egemenliğine bir halka eklenmiş ve Bakanlık önceden olduğundan daha aktif

bir yapıya bürünmüştür. Dönemin dış politikasının en basit analizi Batı Avrupa ve özellikle de ABD ile kesin işbirliği olarak özetlenebilir. Bu durumun ardındaki birincil nedenler yoğun şekilde algılanan Sovyet tehdidi ekonomik gelişme arzusudur denilebilir.

1960-1980 arası dönem kamuoyunun ilk defa etkisinin hissedilmeye başlandığı dönemdir. Ülkenin dış politikası ilk defa kamuoyu, basın, siyasi partiler, vb. tarafından tartışılabilir hale gelmiştir. Bu durum da dış politikada çeşitliliği beraberinde getirmiştir. Elbette ki bu gelişmelere meyil veren en önemli unsurlardan bir tanesi 1961 Anayasası'dır. Ayrıca bu dönem bir önceki dönemin tersine TDP'de Batı etkisinin nispeten zayıfladığı ve Batı karşıtı yaklaşımların ülke içinde kendisine yer bulabildiği bir zaman aralığı olmuştur. Bu gelişmelerin ardındaki bazı temel nedenler; Kıbrıs konusunda yaşananlar, ülke içinde askeri anlamda ABD varlığının rahatsız edici boyutlara ulaşması ve Küba Krizi esnasında yaşananlar olarak özetlenebilir. Şahit olunan Batı karşıtı yaklaşımlara bazı önemli örnekler ise; BM Genel Kurulu'nda Arap ülkelerine karşı ılımlı tavır takınılması, haşhaş ekimi krizinde ABD'ye karşı durulması, Kıbrıs Barış Harekâtı ve ABD'nin Vietnam operasyonuna karşı durulması olarak sıralanabilir.

1980 yılında yaşanan askeri müdahalenin ertesinde tekrar sivil yönetimin işbaşına gelmesinden 1990'lara dek iş dünyasının rolünün ciddi şekilde arttığı görülmektedir. Ülke ekonomisinde çeşitlenme, liberalleşme ve özelleştirme süreci yaşanmıştır ve gelişmelerin sağlanmasında Turgut Özal ögesinin etkisi muhakkaktır. Dış politika bağlamında ise Turgut Özal şahsi girişimleri ile ülke tarihinde eşine az rastlanır bir tutum sergilemiştir. Danışma

gereksinimi duyduğu hallerde de iş dünyasına önemli ölçüde kulak vermiştir. Bu durum kimi zaman dış politika hamlelerine hız kazandırırken, kimi zaman da riskli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu dönemde, dış politikadaki ABD baskınlığı tekrar geri dönmüştür.

1990'larda ise dış politikada ordunun baskın kurum olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmenin bir nebze de olsa zaruretten doğduğu da muhakkaktır. Ülkeyi tehdit eden bölücü terörün hız kazanması, ülke içinde irtica tehlikesinin artması ve içinde bulunulan coğrafyanın kaynakları bir kazan haline alması, bu zaruretin en temel nedenlerindedir. Dönem içinde Soğuk Savaş'ın ortadan kalkması ve SSCB'nin dağılması ile Türkiye rahat nefes alır hale gelmiş ve bölgesindeki hâkimiyeti artmış lakin uluslararası arenadaki stratejik pozisyonunu nispeten kaybetmiştir.

2000'li yıllarda ise Türkiye ilginç gelişmelere şahit olmaktadır. Ülke muazzam bir dönüşüm süreci içine girmiştir. Ekonomik olarak tahmin edilebilecek değerlerin çok üstünde gelişme sağlanmaktadır. Enflasyonun düşüş hızından ihracatın artış hızına kadar pek çok olumlu gelişme adeta birbirini izler mahiyettedir. Siyasi anlamda uzun yıllar sonra tek parti iktidarı yaşanmaya başlanmış ve iktidarın yapamadığı yahut yapamayacağı şeyler için bahane edebileceği noktalar ortadan kaybolmuştur çünkü siyasi olarak Meclis'te önemli bir kalabalığa sahiptirler. AB ile ABD arasında ilk kez bu denli ince bir çizgi oyunu sahnelenmektedir. Ortadoğu tarihi boyunca şahit olmadığı kadar karışmış durumdadır. Artık, yerli halkların kendi aralarındaki kavgalardan öte, her ülke doğrudan ABD menziline girmeye namzettir. Aynı şekilde terör tüm acımasızlığı ile bölgede kol gezmektedir. Türkiye, hiç

olmadığı kadar akıllı adımlar atmalı ve alacağı inisiyatiflere her biri için bir değil bin kere düşünüp karar vermelidir. Bölgede bağımsız devletler dış güçlerce parçalanmakta, ulusların kaderlerine geçirilmeye çalışılan kelepçelerin üzerine özgürlük ve demokrasi yazılabilmektedir. Öte yandan terörün adı, hoşgörüyü her şeyin üstünde tutan dinlerin gölgesine saklanmaya çalışılmakta ve masum insanların hayatlarına malolabilmektedir. Türkiye; siyaseti, ordusu, ekonomisi, vb. ile bir bütün olmalı ve dünya tarihinin yeni bir değişme gitmesine ramak kalan günümüzde etkin bir aktör olarak dünya sahnesindeki ağırlığını artırmalıdır.

Avrupa bütünleşmesinin temelleri incelenmeye kalkıldığında, yüzyıllar öncesine gitmek gerekmektedir. Asırlar boyunca bu yönde sayısız fikir üretilmiş lakin fiiliyatta böyle bir oluşumun ortaya çıkması ancak İkinci Dünya Savaşı ertesinde yaşanabilmiştir. Bu durumun en temel nedeni ise Avrupa'nın ilk kez bu denli yıkık bir hale gelmesi ve komünizmin Batı medeniyeti için büyük bir tehlike olarak ortaya çıkmasıdır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun oluşturulması ile atılan adım bugün Avrupa Birleşik Devletleri isminin zikredilmesine dek gelmiştir. Bugün artık Avrupa bütünleşmesi ekonomik yahut siyasi bir birliktelikten öte bir yaşam tarzı, bir kültür anlayışı, bir medeniyet projesi ve hatta bir dünya düzeni rotasına girmiştir.

AKÇT ile başlayan süreci, EURATOM ve AET'nin kurulması izlemiş ve 1967 Füzyon Antlaşması ile AT ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyılın son on yılında ise Avrupa Birliği ismi dillerde yer etmeye başlamıştır. 1950'li yıllar, kuruluş

çalışmaları ile geçmiş, 1960'lar kuruluşunu tamamlayan Topluluğun aldığı kararları uygulamasına sahne olmuştur. 1970'li yıllar Topluluk adına ilk genişlemeyi beraberinde getirmiş ve önemli gelişmelere tanıklık etmiştir. Bu gelişmelerden en önemlisi, hiç şüphesiz ki Ortak Pazar'ın sağlanması olmuştur. 1980'lerde Ortak Pazar'dan Tek Pazar'a geçilmiş, Avrupa Tek Senedi ile Kurucu Antlaşmalarda ilk ciddi tadil yapılmış ve ikinci genişleme yaşanmıştır. 1990'lar ise en önemli gelişmelerin yaşandığı yıllara tekabül etmiştir. Tek Pazar'dan Avrupa Birliği'ne geçilmiştir. AB Antlaşması ile aynı zamanda AB'nin 3 temel direği de saptanmıştır. Birliğe yeni üyeler dâhil olmuş, AB Orta ve Doğu Avrupa 'ya dikkatini kaydırmaya başlamıştır. 2000'li yıllar ise AB'nin bir dünya oluşumu olmasını beraberinde getirecek gibidir. Artık Avrupa bütünleşmesi önüne geçilemez bir ivme ile ilerlemektedir ve ABD ile dünya hâkimiyetine oynamak konusunda son hazırlıklarını yapmaktadır. AB, küresel bazda ortak bir medeniyet, ortak bir kültür ve ortak bir dünya yaratma yolundadır. Sahip olduğu siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel gücü ile çevresindeki potansiyelleri etkileyebilme ve Türkiye gibi bir tam üye adayı sayesinde dünya enerji kaynaklarına sarkabilme avantajı ile AB, önümüzdeki yüzyıla damgasını vuracaktır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişki 1959 yılında Türkiye'nin resmi ortaklık başvurusu ile başlamış ve 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile resmi ortaklık ilişkine dönüşmüş ve zaman içinde de yoğunlaşarak gelişmiştir. İlişkinin ilk aşaması olan Hazırlık Dönemi 1964 Aralık ayında Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile başlamış ve 1973

yılında Katma Protokol'ün imzalanması ile son bulmuştur. Bu tarihte başlayan Geçiş Dönemi ise Gümrük Birliği'nin oluşturulması ile nihayete ermiştir. Gümrük Birliği ile başlayan son dönem ise halen yaşanmakta ve AB'nin yeni genişleme politikası ekseninde şekillenmektedir. Son gelişmeler ışığında da 2005 yılının Ekim ayı itibariyle AB ile Türkiye arasındaki müzakere sürecinin başlaması beklenmektedir.

Aynen Osmanlı Devleti'nin dış politikasında olduğu gibi genç Türkiye Cumhuriyeti de güç dengesini iyi tartıp ondan faydalanarak yaşamak ve işgal altına girmek gibi bir tehdit söz konusu değil ise başka devletler arasındaki savaşlara taraf olmamak, bir dış tehdit belirdiği zaman başka bir dış gücü bu duruma karşı kendi yanına çekmek felsefesini özümsemiştir.⁴³³ Bu felsefe doğrultusunda dikkat edilmesi ve üzerinde durulması gereken pek çok uluslararası oluşum mevcuttur.

21. yüzyılın yaşandığı günümüzde dünyanın ilerleyişi incelendiğinde insanlık tarihi için önemli bir dönemecin eşiğinde olduğu görülecektir. Uluslararası sistemin mutlak hâkimi görünümündeki **ABD**, tüm silahlarını kuşanmış, kendisine sorun çıkarabilecek her türlü etkeni (bu ister bir grup terörist olsun isterse bağımsız devletler olsun) saf dışı bırakmanın peşindedir. Afganistan ve Irak'ta yaşananlar ortadadır. Sırada Suriye ve İran'ın olması muhtemel bulunmakta, arkadan hangi ülkelerin yahut oluşumların geleceği ise muallâktadır. Ancak, ABD'nin bu sert politika ile

⁴³³Roderic H. Davison, "Ottoman Diplomacy and Its Legacy," Nineteenth Century Otoman Diplomacy and Reforms, İstanbul, ISIS Yayınları, 1999, s. 247-250

nereye kadar gidebileceği şüphelidir. Devlet olma anlayışına ne derece haiz olduğu tartışılabilir güçsüz Afganistan'dan zor da olsa çıkılmış, kendi içinde dahi ulusal bilinci tam olarak oturtamamış olan Irak'ta adeta çıkmazın içine dalınmış bulunmaktadır. İran gibi asırlık devlet anlayışına ve etkileme gücüne sahip ülkeler karşısında ABD'nin ne denli başarı sağlayabileceği ve diğer bağımsız devletlerin ne zamana kadar ABD karşısında sıranın kendisine gelmemesi için sessizce bekleyeceği ise şüphelidir. Şahsi fikrim, bu sürenin çok uzun olmadığıdır. Artık Suriye ile İran açık açık birbirleri ile destek anlaşmalarını şifaen de olsa yapabilmekte, Rusya, ABD'nin açık hedefi olması muhtemel İran'a sıcak mesajlar yollayarak dolaylı yoldan ABD'yi uyarmaktadır. Açıkçası ABD'nin son yirmi yıldır hükmettiği dünya artık sistemin hegemonuna başkaldırmaya başlamıştır. Ve hegemonun gün geçtikçe artacak olan bu direnişe çok uzun süre direnemeyeceği aşikârdır. Buna ne ABD'nin ekonomik gücü müsaittir, ne de giderek küçülen dünyada ABD kendi güvenliğini sınırsız ölçüde koruyabilecek güce sahiptir. 11 Eylül olayları, dünyada hiçbir yerin, hegemon gücün merkezinin dahi artık erişilemez olmadığını ispatlamıştır. Dünya tarihinde hiçbir hegemon güç ilelebet baskınlığını sürdürememiştir. Her hegemonyanın zaman sınırları vardır ve ABD için de zaman daralmaktadır. Ancak, BM, AGİT ve BAB'ın kurucu üyeleri arasında bulunan ve aynı zamanda NATO müttefiki de olan İki ülke benzer paydalarda da buluşmaktadırlar. Terörizme ve köktendinciliğe karşı olmak bu duruma küçük bir örnek olarak gösterilebilir. Soğuk Savaş sürecinde iki ülke de kendi ulusal çıkarları doğrultusunda bir diğeri ile yakın işbirliğine yönelik ilişkiye girmeyi yeğlemiş ve istisnalar bir köşeye bırakılırsa

bu tutum Soğuk Savaş boyunca devam etmiştir. SSCB'nin dağılması ve Türkiye'nin içinde ve etrafında bulunduğu bölgelerdeki gelişmeler nedeni ile son 10–15 yıldır iki ülkenin işbirlikleri farklı bir yöne ilerlemekle birlikte daha da sıklaşmıştır denilebilir. Bu duruma örnek olarak da Bosna Hersek, Kosova ve Kuzey Irak olayları örnek gösterilebilir.⁴³⁴ Türkiye bu bağlamda ABD ile ilişkilerini sağlam temellerde tutma mecburiyetindedir.

Hem kapladığı geniş coğrafya ve hem de küresel bazda her zaman için kilit aktörlerden olmuş olan **Rusya** da, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde her zaman için hesaba katması gereken global bir aktördür. En basit anlamda Türkiye ve Rusya'nın yan yana geldiğinde AB için doğu yolunu tıkayacaklarından ve dünyanın gözü üzerinde olan bölgelerde bu iki devlete rağmen girişimlerin başarılı olma şansı asla olamayacağından, Rusya her zaman için TDP içinde önemli bir konumda tutulmalıdır.

Diğer taraftan, Orta Asya ve Kafkaslarda dil temeline dayanan bir birliktelik oluşturulabilmesi Türkiye'nin sınırlı potansiyeli, bölge devletlerinin farklı kimliklerini vurgulama yönelimleri ve bölgedeki Rus hegemonyası dikkate alındığında pek olası gözükmemektedir. Bu tür duygusal açılımların çıkarlar ön plana çıktığı andan itibaren işlevselsizleştiği Arap Birliği örneğinde açıkça simgelenmektedir.⁴³⁵ Türkiye bu gibi politikalar üzerine yoğunlaşacağı zaman Rusya faktörünü her zaman için dikkate almak durumundadır.

Çin artık kapalı kutu olmaktan çıkmıştır. En azından orta vadede dünyayı önemli ölçüde etkileyeceği ve ABD karşısına bir şekilde dikileceği

⁴³⁴ Atilla Sandıklı, s. 328

⁴³⁵ Mustafa Aydın, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Dış Politika, s. 79

muhakkaktır.⁴³⁶ Lakin Çin'in de tek başını dünyayı çekip çeviremeyeceği aşikârdır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin etrafında ciddi Türkî nüfusu olduğu gerçeğinden hareketle Türkiye'nin Çin'i de bir şekilde etkileme potansiyeli bulunmaktadır ve bu potansiyel işletilmelidir.

21. yüzyılda Türkiye ve Türk dış politikası adına önem arz edecek ülkelerin başında şüphesiz ki **İsrail** gelmektedir. Mayıs 1996'da iktidara gelen Binyamin Netanyahu, PKK'yı açıkça terörist bir örgüt olarak nitelemiş ve İsrail'in bağımsız bir Kürt devletini desteklemeyeceğini açıklamıştır.⁴³⁷ Böyle bir coğrafyada bulunan Türkiye gibi bir ülke için son derece olumlu şartlar, İsrail tarafından dile getirilmiştir.

Güvenlik bağlamında iki ülkenin birbirine ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçlar birbirleri ile örtüşür mahiyettedir. Türkiye teknoloji, İsrail ise hareket alanının ihtiyaç duymaktadır. Nükleer kapasiteye ve ileri düzeyde askeri teçhizata sahip bulunan İsrail, coğrafi darboğazı nedeni ile en azından uçuş alanlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle de herhangi bir çatışma anında Türk hava sahası İsrail için hayati öneme sahiptir. Kısacası, İsrail'in savunması Türkiye coğrafyasından geçmektedir. Türkiye ile herhangi bir sınır sorunu olmayan ve ülkeye herhangi bir tehdit unsuru yaratmayan İsrail, Orta Doğu gibi bir bölgede Türkiye için biçilmiş kaftan bir partner olma potansiyelindedir ve muhakkak iyi değerlendirilmesi gereken bir seçenektir.⁴³⁸

Öte yandan Türkiye bölgedeki İsrail kozunu her zaman oynamaya hazır bir kart gibi elinde bulundurmaya yönelik akılcı hamlelerde bulunmalıdır.

⁴³⁶ Mert Toker, Türk Avrupa Günlüğü, İstanbul, PMR Publications, Ağustos 2003, s. 430-431

⁴³⁷ Mustafa Aydın, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Dış Politika, s. 66

⁴³⁸ Mustafa Kibaroglu, "**Turkey and Israel Strategize**," Middle East Quarterly, Kış 2002, Cilt 9, No 1, Middle East Forum, Philadelphia, ABD, s. 61-65

Bugün İsrail, 4 tarafı düşman güçlerle çevrili bir ülke konumundadır. Her ne kadar kendi gücü dâhilinde bu tehditleri bir ölçüde bertaraf ediyor ise de, kendisine dost ülkelere özellikle de bu coğrafyada oldukça ihtiyaç duymaktadır. Türkiye, İsrail'in bu handikabını kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanabilir. Lakin bunu yaparken Türkiye Arap devletlerine karşıda açık bir tavır tıkmamalı, barış için uğraşiyor görüntüsü vererek bu ülkeleri de etrafında tutabilmelidir.

Türkiye, dünyada hem İsrail ve hem de Filistin halkları ve yönetimleri ile iyi ilişkileri olan ender ülkelerden birisidir ve bu sayede kendi çıkarına olan pek çok açılım yakalanabilir. Ancak Türkiye elinin altında duran bu avantajı yeteri derecede kullanmamaktadır.⁴³⁹

Türkiye için önemli açılımları beraberinde getirebilecek bir diğer bölge de **Güney Amerika**'dır. Kıtada 1980 sonrası değişim rüzgârları esmiştir. Dikte rejimleri yerini demokrasiye ve parlamenter yönetimlere bırakmış ve ekonomide serbest piyasa düzeni çizgisi izlenmiştir. Ayrıca bölgede, K. Amerika'daki NAFTA'YA benzer bir oluşum olan MERCOSUR (Güney Ortak Pazarı) çerçevesinde gümrük birliği ve ekonomik entegrasyon sürecine girilmiştir. Bölge, inanılmaz bir ekonomik potansiyele sahiptir ve NAFTA ile birleştirilmesi halinde eşi görülmemiş bir serbest ticaret alanının yaratılma olasılığına sahiptir. Tüm bu nedenlerden dolayı AB de dâhil olmak üzere yerküredeki tüm önemli aktörlerin dikkatini üzerinde toplamaktadır. Fakat bölgedeki ekonomik yapı Asya-Pasifik bölgesi ve Rusya'da izlenen ekonomik krizin etkisinden kurtulamamış ve büyük yaralar almıştır ve krizi en ciddi

⁴³⁹ Kemal Kirişçi, "Turkey and the Muslim Middle East," Turkey's New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy, Alan Makovski ve Sabri Sayari (der), Washington, D.C., The Washington Institute for Near East Policy, 2000, s. 50

hisseden ülkeler Arjantin ve Brezilya olmuştur. NAFTA'NIN yanı sıra MERCOSUR' un AB, ASEAN ve pek çok yapı ile yakın ilişkiler içine girmesi ve serbest ticaret alanları yaratması gelecek için muhtemel gözükmektedir. Bölgenin pek çok ülkesinin gözünde Türkiye imajı oldukça olumludur ve Türkiye ile daha sıkı ilişkiye girmeye meyilli durmaktadırlar. Bu ülkeler arasında Küba, Şili, Meksika ve Peru sayılabilirler. Ayrıca Arjantin ve Brezilya da bölgesel etki alanları olarak Türkiye'nin yakın ilişki ve işbirliği içinde olması gereken ülkelerdendir. Latin Amerika ile Türkiye'nin ticari, ekonomik, turizm, ulaştırma, savunma sanayi, vb. ilişkiler kurması ve ilerletmesi için ciddi çaba sarfedilmesinde fayda vardır.⁴⁴⁰

Dış politik açıdan Türkiye'nin üzerinde durması gereken bir diğer bölge de **Afrika**'dır. 21. yüzyıl adına yapılan projeksiyonlarda Afrika'nın öneminin giderek artacağı tahminleri yapılmaktadır ve dünyadaki tüm önemli aktörler kıtaya her zamankinden daha ısrarcı ve istekli şekilde yaklaşmakta, sürekli yeni arayışlar içine girmektedirler. Örneğin, Kanada'yı her alanda dünyaya yayma amaçlı bir teşkilat olan Canadian Crossroads International (CCI) yeni milenyum hedefi olarak Afrika'yı işaret etmektedir. Yani dünyanın bir diğer ucunda bile Afrika gündemde kendine önemli yer bulur hale gelmiştir. Türkiye ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Siyah Afrika ile yeteri kadar alakadar olamamıştır. Arap Afrika'sından aşağıya inilmemiş, inilmeye pek de çalışılmamıştır. Bugün Siyah Afrika'dan sadece Sudan ve Güney Afrika Cumhuriyetleri'nin, o da bazı özel nedenlerden dolayı Türkiye'de büyük elçiliklerinin bulunması, bu durumun açık göstergesidir.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Atilla Sandıklı, s. 439-440

⁴⁴¹ Ibid, s. 440-442

Bu durum düzeltilmeli, ekonomik-siyasi-kültürel ilişkiler mümkün olduğunca geliştirilmelidir. İlişkilerin üst noktalara çekilmesi sayesinde Türkiye, kıtadan alacağı güçle uluslararası platformda siyasi çıkarlarını daha kolay koruyabilecek, kendine son derece aç bir pazar sağlayabilecek ve ilerisi için de kirlenmemiş bir hammadde kaynağı bulmuş olacaktır. Başlangıç olarak temsilcilik sayısının bu kıtada artırılması faydalı olabilir.⁴⁴²

Bu konuda Ekim 1998’de “Afrika’ya Açılım Eylem Planı” uygulamaya konmuştur. Bu gelişmenin ardından kıta ile dış ticaret hacmimizde önemli artış olduğu görülmektedir. Ayrıca Kıbrıs ve BM Güvenlik Konseyi’ne Türkiye’nin üyeliği gibi konularda da kıtanın dünya üzerindeki etkisinden faydalanılabilir.⁴⁴³

Şüphesiz ki **Arap dünyası**, dün ve bugün olduğu gibi yarın da Türkiye adına büyük önem arz edecektir. Bu nedenle Türk dış politikasında özel bir önem atfedilmesi gereken hassas unsurlardan bir tanesidir. 1960’ların ortasından itibaren Türkiye’nin tüm yaklaşımları ve destek arayışlarına karşın Arap dünyasından ne Kıbrıs ne de Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu diğer konularda ülke destek görebilmiştir.⁴⁴⁴ Arap ülkelerinin Türkiye’ye yaklaşımı genellikle su sorunu, sınır sorunları, PKK’ya destek ve köktendinciliği Türkiye’ye sızdırma şeklinde olmuştur. Suriye’nin daha ileri giderek bir çatışma halinde kendi hava üstlerini kullanabilmesi için Yunanistan ile yaptığı 1995 tarihli anlaşma,⁴⁴⁵ bu ülkenin niyetini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı

⁴⁴² Ibid, s. 444

⁴⁴³ Ibid, s. 446

⁴⁴⁴ Meliha Benli Altunışık, “**Turkish Policy Towards Israel**,” *Turkey’s New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy*, Alan Makovski ve Sabri Sayari (der), Washington, D.C., The Washington Institute for Near East Policy, 2000, s. 60

⁴⁴⁵ Ibid, s. 64

şekilde İran da tehditkâr bir yapıdadır. Şubat 1997’de yaşanan Sincan olayında⁴⁴⁶ İranlı diplomatın provokasyonları halen unutulmuş değildir.

Ayrıca, Orta Doğu’da din temeline dayalı bir birliktelik, gerçekleştirilebilmesindeki zorluklardan öte, Türkiye’nin askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlarına hitap etmekten uzaktır.⁴⁴⁷ Ayrıca, ülkenin 20. yüzyıl boyunca yaşadığı tecrübeler ve Türk halkının bugünkü yapısı, bu tür yapılanmayı kabul etmekten uzak görünmektedir.⁴⁴⁸

Lakin son dönemde yaşananlar, bu ülkelerin Türkiye’ye yaklaşımlarında yumuşama yaşanmasına neden olmuştur. AB menziline açıktan açığa giren bu ülkeler artık Türkiye’nin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ortamda Türkiye, istediklerini elde edebilmek adına rasyonel ve ekice politikalar geliştirmek zorundadır.

Ayrıca, hiç şüphesiz ki Türkiye’ye karşı belli başlı **Uzakdoğu** ülkelerinde özel bir yakınlık hissiyatı bulunmaktadır. Ekonomik anlamda gerçek bir dünya devi olan Japonya da bu ülkelerin başında gelmektedir. 2003 yılının Japonya’da Türkiye yılı olması ve gelişmiş dünya içinde Türk vatandaşlarına vize uygulamayan belki de tek ülkenin Japonya olması gibi küçük gözükse lakin esasta anlam ifade eden örnekler, Türkiye’nin Japonya’yı her zaman için dikkate alması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tüm bu yaklaşımları tamamlayabilecek bir nokta da Türkiye’nin belli başlı uluslararası yapılanmalar ile sıcak temas halinde olması ve küresel gelişmeleri etkileyebilmek adına destek sağlaması gerekliliğidir. Karadeniz

⁴⁴⁶ Ibid, s. 64

⁴⁴⁷ Mustafa Acar, “Avrupa Birliği’ne Tepkiler: Türkiye’nin Daha İyi Bir Alternatifi Var mı?,” <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/119.pdf>, 03.06.2005

⁴⁴⁸ Mustafa Aydın, 2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Dış Politika, s. 79

havzasını barış istikrar ve huzur bölgesine dönüştürme amaçlı **Karadeniz Ekonomik İşbirliği**⁴⁴⁹, bir milyarı aşkın nüfusu ve üyeleinin sahip oldukları muazzam doğal kaynaklar ile **İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)**, gelişmekte olan belli başlı ülkeleri bir araya getirme gayeli **D-8 Ülkeleri Teşkilatı**, ticaret serbestisi prensibine dayalı olan **Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)**, Amerika kıtası boyunca uzanan bir serbest ticaret alanı yaratmayı hedefleyen **Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)**, bölgenin her yönden ayağa kalkması amaçlı olan **Güneydoğu Asya Ulusları Birliği'dir (ASEAN)**, küresel politikaları küresel devlerin bir arada tartışmasına yönelik **G-7 / G-8'ler** ve bölgesel güçleri bir araya getirerek dünya düzenini daha sağlam temellere oturtmayı amaçlayan **G-20 Grubu**⁴⁵⁰ bu oluşunlar arasında sayılabilirler.

21. yüzyılın yıldızı ise Avrupa Birliği'nin üzerinde parlayacak gibi gözükmemektedir. Yaklaşık bir asırlık bir ikinci plana itilmişliğin ardından Avrupa tekrar dünya sahnesine dönmekte ve bu sefer daha önce hiç rastlanmadık şekilde bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır. Yakın gelecekte ABD ile AB arasında dünya egemenliği oyunu muhakkak ki en açık şekilde sergilenmeye başlanacaktır. ABD'nin gücü ortada iken AB'nin en önemli avantajı sahip olduğu potansiyel olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birleşik Devletleri gibi bir yapının oluşması ve akabinde kıta sınırlarını aşan evrensel bir bütünleşmeye yönelmesi ile AB, ABD'den muhtemelken bayrağı devralacaktır. Ve şüphesiz ki bunu başarmak için **AB, Türkiye'ye mecburdur**. Tüm bu iddialı gelişmeyi bölgedeki Türkiye'ye rağmen yapması AB için imkânsızdır. AB'nin,

⁴⁴⁹ Oral Sander, "Turkey and the Organization for the Black Sea Economic Cooperation," *International Journal of Turkish Studies*, Cilt 6, No 1-2 (Kış 1992-1994), s. 61

⁴⁵⁰ Atilla Sandıklı, s. 359

Türkiye'den vazgeçemeyeceği aşikârdır, aksi takdirde ikinci planda kalmaya mahkûm olacaktır.

Türkiye AB için ne denli önem arz ediyor ise, bu durumun tersi de mevzu bahistir. Türkiye dünya üzerindeki etkinliğini artırmak istiyor ise AB ile bir şekilde etkileşim içinde olmak zorundadır. Lakin Türkiye, günümüzde de devam ettirdiği şekilde tüm yumurtalarını aynı sepete koymamalı ve Avrupa karşısında kendi elini kolunu bağlamamalıdır. Türkiye, küresel bazdaki örgütlenmelerden, ABD, Rusya, Çin, Japonya, İsrail, Türki Cumhuriyetler, vb., gibi farklı aktörlerle ilişkilerini mümkün olan en üst seviyeye çıkarmak zorundadır. Avrupa'nın karşısına çıkarken alternatifsiz olmamalıdır. Bunu sağlamak elbette ki kolay değildir lakin zaruridir.

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası, asırlar boyunca yaşananların bir harmanı, bir etkileşimidir. Dayandığı bu temellerin altında yatan bazı dinamikler mevcut olup, bu asli öğeler 82 yıllık tarihi boyunca hiç değişmemiş ve Cumhuriyet'in kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün belirlediği çizgide ilerlemiştir. Aynen Türk dış politikasının uzun yıllara dayanan geçmişi gibi Avrupa bütünleşmesi hareketinin temelini inşası da en azından teorik bazda yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Ancak, pratikte ilerleme kaydedilmesi 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Yüzünü önemli ölçüde Batı'ya çevirmiş olan Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan karşılıklı ilişkileri bazen sorunlu bazense ahenkli bir şekilde ilerlemiş ve müzakere sürecinin başlamasına aylar kalan bugüne gelinmiştir. Hazırladığım bu çalışmada Türk Dış Politikasını, Avrupa bütünleşme hareketini ve bu iki dinamiğin kesişmesini açıklamaya çalışmaktayım. Ayrıca, Avrupa ile bir bütün olmaya çalışan Türkiye'nin, Avrupa dışındaki dünyada varolan alternatifleri üzerine de vurgu yapmaya çalışmaktaydım.

ABSTRACT

Foreign policy of Turkish Republic is the gathering and interaction of several ages. There are some dynamics behind its basis which have never ever changed during its 82 years of existence and have followed the way that the founder of the Republic, Mustafa Kemal Atatürk, has laid down. Like Turkish Foreign Policy's centuries old history, European integration movement depends on the accumulation of centuries old experience, at least in theoretical basis. On the other hand, process in practical manner has only reached by the second half of the 20th century. West oriented Turkey's relations with the European Union has faced problematic periods together with harmonious times and has reached the current point in which accession negotiation period is thought to begin soon. Within my thesis, I try to point out the Turkish Foreign Policy, European Integration Movement and the intersection of these dynamics. Also, I try to mention the out of Europe alternatives of Turkey, that continuously tries to integrate with the Europe, in the manner of Foreign policy choices.

KAYNAKÇA

Acar, Mustafa, “**Avrupa Birliği’ne Tepkiler: Türkiye’nin Daha İyi Bir Alternatifi Var mı?**,” <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/119.pdf>, 03.06.2005

Altunışık, Benli, Meliha, “**Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Türkiye,**” Atila Eralp (ed.), Türkiye ve Avrupa, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mayıs 1997

Altunışık, Benli, Meliha, “**Turkish Policy Towards Israel,**” Alan Makovski ve Sabri Sayari (der), Turkey’s New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy, Washington, D.C., The Washington Institute for Near East Policy, 2000

Arat, Tuğrul ve Baykal, Sanem, “**1990-2001, AB’yle İlişkiler,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Arat, Tuğrul ve Erhan, Çağrı, “**1960-80, AET’yle İlişkiler,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Arat, Tuğrul ve Erhan, Çağrı, “**1980-90, AT’yle İlişkiler,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Arı düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, Form Matbaacılık Ambalaj San. Ve Tic. Ltd. Şti., 2002

Aron, Raymond, Peace and War: A Theory of International Relations, New York, Anchor Pres, 1973

Arsava, Füsün, “**Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik,**” Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Ankara, Cilt I, No.I, (Güz 2001)

Arter, David, The Politics of European Integration in the Twentieth Century, Cambridge, Dartmouth Publishing Company, 1993

Ash, Timothy Garton, “**A Bridge Too Far?,**” The Guardian, 14 Kasım 2002

Aydın, Mustafa, “**Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War,**” Middle East Journal, Cilt XXXVI, No.1 (Ocak 2000)

Aydın, Mustafa, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Dış Politika, İstanbul, Türkiye Genç İşadamları Derneği, 1998

Aydoğan, Metin, Avrupa Birliği'nin Neresindeyiz? Tanzimattan Gümrük Birliği'ne, No:2002-038, İstanbul, Ecem Matbaacılık, Mayıs 2002

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, Ankara, 2001

Baç, Müftüler, Meltem, **"The Never-ending Story: Turkey and the EU,"** Middle East Studies, Cilt XXXIV, No.4 (Ekim 1998)

Barber, Lionel, **"EU Enlargement, Estonia and Slovenia To Join Eastern States,"** The Financial Times, 11 Temmuz 1997

Başkent Üniversitesi, Son Gelişmeler Işığında AB'nin Geleceği ve Türkiye Paneli, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 26 Mart 2003

Baykal, Sanem, **"Kopenhag Kriterleri Kutusu,"** Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Baykal, Sanem, “**Avrupa Birliği’nin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasalaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine,**” Uluslararası İlişkiler, Cilt I, Sayı 1, (Bahar 2004)

Baykal, Sanem, “**Nice Antlaşması Kutusu,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Bennett, A. LeRoy, International Organizations: Principles and Issues, 6.baskı, USA, Prentice Hall Inc, 1995

Bilici, Nurettin, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: İspanya Deneyimi Işığında, Ankara, Turhan Kitabevi, 1997

Bozkurt, Veysel, Avrupa Birliği, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1993

Buharalı, Can, “**AB Türkiye İle Daha mı Güvenli Olacak?**,” Görüş, Haziran 2004

C., Rumford, Trans-Avrupa Ağlarının AB Bütünleşmesindeki Yeri, İstanbul, İKV Yayınları, 1997

Casey, John, “**Turkey’s Rights,**” The Daily Teegraph, 14 Aralık 2002

Communion of the European Communities, “**Recommendation of the European Commission on Turkey’s Progress Towards Accession,**”

COM(2004) 656 final, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2004

Coşkun, Enis, Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, Cem Yayınevi, Kasım 2001

Criss, Nur, Bilge, “**Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963,**” The Journal of Strategic Studies, Cilt XX, No:3, (Eylül 1997)

Criss, Nur, Bilge, “**US Forces in Turkey,**” US Military Forces in Europe, Simona W. Duke ve Wolfgang Krieger (der), Colorado, Westview Pres, 1993

Çayhan, Esra, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı, İstanbul, Boyut Matbaacılık A.Ş., Haziran 1997.

Çayhan, Esra, “**Türkiye’de Siyasal Partiler ve Avrupa Birliği,**” Beril Dedeoğlu (der), Dünden Bugüne Avrupa Birliği, 1. Baskı, İstanbul, Boyut Matbaacılık A.Ş., Ekim 2003

Dağı, İhsan, D., “**İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut,**” Atila Eralp (ed.), Türkiye ve Avrupa, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mayıs 1997

Davison, Roderic, H., “**Ottoman Diplomacy and Its Legacy,**” Nineteenth Century Otoman Diplomacy and Reforms, İstanbul, ISIS Yayınları, 1999

Dedman, J. Martin, The Origins and Development of the European Union 1945-95, London and New York, Routledge, 1996

Delanty, Gerard, Inventing Europe: Idea, Identity, Reality, Macmillan, London, 1995

Deringil, Selim, “**Aspects of Continuity in Turkish Foreign Policy: Abdulhamid II and İsmet İnönü,**” International Journal of Turkish Studies, Cilt IV, Sayı 1, (Yaz 1987).

Dinan, Desmond, Ever Closer Union? An Introduction to the European Community, USA, Lynne Rienner Publishers Inc., 1994

DTM-TOBB, Avrupa Birliği ve Türkiye, 5. Baskı, Ankara, Doğuşum Matbaacılık Ltd.Şti., Kasım 2002

DPT, Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/etki/olasi.pdf>

Duner, Bertil, **“Why Let Turkey In?”** Bertil Duner (ed.), Turkey: The Road Ahead?, Stockholm, The Swedish Institute of International Affairs, 2002

Dymond, Jonny, **“The Dark Side Of Turkey’s Dream,”** The Observer, 19 Aralık 2004

Egeli, Gülün, Avrupa Birliğı ve Türkiye’de Çevre Politikaları, Ankara, Önder Matbaa, Kasım 1996

Emerson Michael ve Tocci Natalie, Turkey as a Bridgehead and Spearhead: Integrating EU and Turkish Foreign Policy, Center for European Policy Studies: EU-Turkey Working Papers, No. 1/August 2004

Eralp, Atila, **“Soğuk Savaş’tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliğı İlişkileri,”** Atila Eralp (ed.), Türkiye ve Avrupa, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mayıs 1997

Eralp, Atila, **“Turkey and European Community in the Changing Post-war International System,”** C. Balkır ve A. Williams (der.), Turkey and Europe, Londra, Pinter, 1993

Eralp, Atila, “**Turkey and the European Union,**” Leonere G. Martin and Dimitris Keridis (ed.), The Future of Turkish Foreign Policy, USA, The MIT Press, 2002

European Commission, “How Does the European Union Work?”, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2000

European Council, “A Secure Europe in a Better World-European Security Strategy,” Brussels, Aralık 2003

Eurostat (1999), “External and Intra-European Union Trade: Statistical Yearbook, Data 1958-1998”

Falkner, Gerda, “**Enlarging the European Union,**” Jeremy Richardson (ed.), European Union: Power and Policy Making, London and New York, Routledge, 1996

Gow, David ve MacAskill, Ewen, “The Guardian, 8 Eylül 2004

Gönlübol Mehmet ve v.d., (haz.), Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1990, genişletilmiş 7. Baskı, Ankara, Alkım Kitabecisi Yayınları, 1989

Gros, Daniel, **et al.**, The European Transformation of Modern Turkey, Brussels, Center For European Policy Studies, 2004

Güngör, Hande ve Soğuk, Handan, Avrupa Birliği Program ve Ajanslarına Aday Ülke Statüsüyle Türkiye'nin Katılımı, 2001, İstanbul, İKV Yayınları, No. 164

Günuğur, Haluk, "**Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi**," Avrupa Birliği El Kitabı, Ankara, Rekmay Ltd.Şti., 1995

Haris, George, "**The Menderes Decade 1950-1960**," The Troubled Alliance, Stanford, 1972

Hockstader, L. ve Couturier, L., "**Ankara Ready to Sever European Ties**", The Washington Post, 15 Aralık 1997

İKV, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, 2.Baskı, No:173, İstanbul, Promat Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş., Ekim 2003

İKV, AB ve Türkiye-AB İlişkileri:Temel Kavramlar Rehberi, 2.Baskı, No:172, İstanbul, Promat Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş., Ekim 2003

İKV, Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, İstanbul, İKV Yayınları, Ekim 2001

İKV, Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları, İstanbul, İKV Yayınları, 2002

İlhan, Suat, Avrupa Birliği'ne Neden Hayır, 1.Basım, Seri no 184, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş. 2000

İlhan, Suat, Avrupa Birliği'ne Neden Hayır: 2, 1.Basım, Seri no 219, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş., Nisan 2002

Jeffery, Simon, "**Turkey and the EU**," The Guardian, 17 Aralık 2004

Journal of Turkish Weekly

Kalaycıoğlu, Ersin, "**Turkey's Choice: the Road Away From the European Union**," Bertil Duner (ed.), Turkey: The Road Ahead?, Stockholm, The Swedish Institute of International Affairs, 2002

Karluk, Rıdvan, S., Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, İMKB Yayınları, 1996

Karluk, S. Rıdvan ve Tonus, Özgür, Avrupa Birliği Kapısında Türkiye, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002

Kerides, Dimitris, **“Foreign Policy Strategies and Domestic Choices: Balancing Between Power Politics and Interdependence,”** Leonere G. Martin and Dimitris Keridis (ed.), The Future of Turkish Foreign Policy, USA, The MIT Press, 2002

Kibaroglu, Mustafa, **“Turkey and Israel Strategize,”** Middle East Quarterly, Kış 2002, Cilt IX, No 1, Middle East Forum, Philadelphia, ABD

Kinzer, Stephen, **“Turks Say Bonn is Encouraging Racist Attacks,”** The New York Times, 5 Nisan 1997

Kirişçi, Kemal, **“Turkey and the Muslim Middle East,”** Alan Makovski ve Sabri Sayari (der), Turkey’s New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy, Washington, D.C., The Washington Institute for Near East Policy, 2000

Kramer, Heinz, A Chancing Turkey: The Challenge to Europe and the United States, Washington DC. Brookings Institution Pres, 2000

Kumrulu, Gülce, M., **“Avrupa’nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon,”** Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt II, Sayı.4, (Bahar 2003)

Kut, Şule, **“Türkiye’nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları,”** Gencer Özcan ve Şule Kut (der), En Uzun On Yıl, 1. Baskı, İstanbul, Boyut Matbaacılık A.Ş., 1998

Laçiner, Sedat, **“The Civilizational Differences As a Condition for Turkish Full-Membership to the EU,”** s. 9, www.turkishweekly.net, 15.06.2005

Laçiner, Sedat, **“Turkey’s EU Membership’s Possible Impacts and the Islamic World,”** www.turkishweekly.com, 14.06.2005

Laçiner, Sedat, **“Türkiye’nin AB’ye Tam Üyeliğinin Türk Dış İlişkileri ve AB Dış İlişkileri Üzerine Olası Etkileri,”** Sedat Laçiner, Mehmet Özcan ve İhsan Bal (ed.), Türkiye’nin Üyeliğinin AB’ye Olası Etkileri Türkiyeli Avrupa, İstanbul, Hayat Yayınları, 2004

Laçiner, Sedat, **“Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Kültür ve Medeniyet Boyutu,”** Liberal Düşünce, Sayı 13, (Kış 1999)

Makovski, Alan, **“The New Activism in Turkish Foreign Policy,”** Insight Turkey, Vol.I, No.2 (April-June 1999)

Mango, Andrew, **“Turkey and the Enlargement of the European Mind,”** Middle Eastern Studies, Cilt 132, Sayı 2, Nisan 1998

Manisalı, Erol, Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli, 2. Baskı, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996.

Manisalı, Erol, İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, 6.Basım, İstanbul, Otopsi Yayınları, Nisan 2004.

Manisalı, Erol, Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe, 9.Baskı, İstanbul, Derin Yayınları, Nisan 2004

Oralalp, Çiçekoğlu, Füsün, **“İyi Yönetim ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Adaylığı,”** Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt I, Sayı.2, (Bahar 2002)

Oran, Baskın, **“1945-60, Dönemin Bilançosu,”** Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Oran, Baskın, **“1960-80, Dönemin Bilânçosu,”** Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Oran, Baskın, **“1980-90, Dönemin Bilânçosu,”** Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Oran, Baskın, “**1990-2001 Dönemin Bilançosu,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Oran, Baskın, “**TDP’nin Kuramsal Çerçevesi,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Oran, Baskın, “**TDP’nin Temel ilkeleri,**” Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Öniş, Ziya, “**An Awkward Partnership: Turkey’s Relation With the European Union in Comperative-Historical Perspective,**” Journal of European Itegration History, Cilt VII, Sayı 1, (2001)

Öymen, Onur, Türkiye’nin Gücü, Ankara, Doğan Kitapçılık, 1999

Özcan, Gencer, “**Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı,**” Gencer Özcan ve Şule Kut (der), En Uzun On Yıl, 1. Baskı, İstanbul, Boyut Matbaacılık A.Ş., 1998

Özcan, Mehmet, “**The Effect of Turkish Accession to EU on EU’s Illegal Migration Problem,**” www.turkishweekly.net, 15.06.2005

Peacock, Herbert, L., A History of Modern Europe: 1789-1981, 7.baskı, Great Britain, Biddles Ltd, 1982

Pond, Elizabeth, The Rebirth of Europe, Washington, Brookings Institution Pres, 2000

Preston, Peter, "**Look Into The Dark Heart Of Europe**," The Guardian, 11 Kasım 2002

Reçber, Kamuran, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, İstanbul, Aktüel Yayınları, Kasım 2004

Rupp, Alexander, AB Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yaşama Etkileri, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Mayıs 2001

Sander, Oral, "**Turkey and the Organization for the Black Sea Economic Cooperation**," International Journal of Turkish Studies, Cilt 6, No 1-2 (Kış 1992-1994)

Sander, Oral, Siyasi Tarih: 1918-1994, 7.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1998

Sander, Oral, Türkiye'nin Dış Politikası, Melek Fırat(der), Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mart 1998

Sandıklı, Atilla, Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 2001

Shaw, Malcolm, N., Interational Law, 4.baskı, UK, Cambridge University Press, 1997

Smith, A. D., (1992), "**National Identity and the Idea of European Identity**," Internationl Affairs 68 (1)

Somoncuoğlu, Sadi, Avrupa Birliği: Bitmeyen Yol, İstanbul, Özener Matbaası, 2002

Steele, Jonathan, "**The EU Can Help Turkish Democracy**," The Guardian, 12 Aralık 2002

Şen, Faruk, v.d., Avrupa'daki Türkiye: Sorunlar ve Çözüm, İstanbul, Ümit Yayıncılık, 1997

Tayfur, Fatih, M., "**Yunanistan ve İspanya'nın Avrupalılaşıma Serüveni ve Türkiye: İki Nikah Bir Cenaze**," Atila Eralp (ed.), Türkiye ve Avrupa, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mayıs 1997

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Avrupa Birliği'nde Yaşayan Türk İşçilerine ve Ailelerine Ortaklık Mevzuatıyla Tanınan Haklar ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararları, Ankara, Azim Matbaacılık, Kasım 1999

Tezcan, Ercüment, **“Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyon'un 2003 İlerleme Raporları Işığında Bir Karşılaştırma,”** Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: III, No: 2, (Bahar 2004)

Toker, Mert, Türk Avrupa Günlüğü, İstanbul, PMR Publications, Ağustos 2003

Tuma, Elias, H., **“EU Membership Means Vital Change for Turkey,”** The Daily Star, 6 Ocak 2005

TÜSİAD, Avrupa Birliği Çevre Mevzuatına Uyum Süreci, İstanbul, Lebib Yalkın Yayınları, Eylül 2002

Uzgel, İlhan, **“TDP'nin Oluşturulması,”** Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Yıldırım, Şevket, Avrupa Birliği ve Türkiye’de Tarımsal Yapı ve Verimlilik, Ankara, Milli Prodüktivite Yayınları, 2001

Yurdusev, Nuri A., “**Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği,**” Atilla Eralp (ed.), Türkiye ve Avrupa, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Mayıs 1997

www.abgs.gov.tr

www.abhaber.com

www.abhaber.com/belgeler/big_00039.asp

www.asam.org

www.belgenet.com

www.brookings.edu/fp/cuse/analysis/index.htm

www.deltur.cec.eu.int/turkiyeicinkatilimortakligi.rtf

www.dtm.gov.tr

www.europa.eu.int

www.hurriyetim.com

www.mfa.gov.tr

www.ntvmsnbc.com

www.tusiad.org/yayin/grus/55/8.pdf

www.worldpress.org,